

ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ

ЛІТОПІСЬ ВОЛИНИ

"VOLHYNIAN CHRONICLE"

17 — 18

"CHRONICLE DE VOLYN"

Накладом Товариства „Волинь”

ВІННІПЕГ

1992

КАНАДА

ЛІТОПИС ВОЛИНИ LITOPYS VOLYNI

Науково-популярний збірник
волинознавства

A popular chronicle of Volynian
studies

Видає Інститут Дослідів Волині
і Товариство „Волинь”
у Вінніпезі

Published by Research Institute
of Volyn and Society of Volyn
in Winnipeg

Редакція застерігає собі право скорочувати й виправляти рукописи,
але за висловлені в статтях погляди — не відповідає.

Адреса — Address
Research Institute of Volyn
P. O. Box 606
Winnipeg, Manitoba, Canada R3C 2K3

Редактор П. Данилюк
Члени Ред. Колегії:
М. Подворняк

Адміністратор інж. І. Онуфрійчук
д-р С. Радчук
о. д-р С. Ярмусь

Ч. 17 - 18

1992

No. 17 - 18

Це число „Літопису Волині” присвячується

РІЧНИЦІ ПРОГОЛОШЕННЯ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

та

100 - ЛІТТЮ ПОСЕЛЕННЯ
УКРАЇНЦІВ У КАНАДІ

Тоня Дем'янчук-Шалапай

В О Л И Н І

Земле люба, рідна наша —
Земле борів і левад, —
Що зродила нас безстрашних,
До жертв і до принад.

Тільки трави вкриють землю,
Дихнуть пахощі гаїв, —
Ідем кинувши куделю...
Слухатъ співи солов'їв.

Усі раді: батько, матір,
Брат, сестричка і сусід,
Поспішають привітати
Красу поля — буйний плід...

Ліс і бори кучеряві,
Що прослались ряд — у ряд,
Що стоять у збитих лавах
Від Піни аж до Карпат.

Йду і я до тебе, „брате”
Розказати жаль і біль,
„Хлопців” наших привітати,
Що зійшлися звідусіль.

Всі в єдино, бо немає
В нас зневіри і хитань —
Прапор волі вільно має
Від Карпат, аж по Кубань...

У К Р А Ї Н О! Земле наша —
Як Полісся та В О Л И Н Ї!
Хай живе із Отченашем
Твого поля буйна синь!!!

А К Т

ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи з смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 липня 1991 року,

— продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні,

— виходячи з права нації на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами та

— здійснюючи Деклярацію про державний суверенітет України, Верховна Рада урочисто

ПРОГОЛОШУЄ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ та створення САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ — УКРАЇНИ.

Територія України є неподільною і недоторканою.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей Акт набирає чинности з моменту його схвалення.

Верховна Рада України.

24 серпня 1991 року.

ЛЕОНІД КРАВЧУК — ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Леонід Макарович Кравчук народився 1934 р. в селі Житин Рівенської області на Волині в бідній селянській родині. Його батько був мобілізований до советської армії і загинув на війні в 1944 р. Мати — Хіма Іванівна прожила все своє життя у Житині, де померла і похована на місцевому цвинтарі.

Після закінчення сільської школи Леонід Макарович навчався у Рівенському торговельному технікумі, пізніше в Київському державному університеті ім. Т. Шевченка на економічному факультеті. Після його закінчення викладав в Чернівецькому університеті. Згодом продовжував свою освіту у Москві, де захистив кандидатську дисертацію з проблем політичної економії. По закінченні студій працював у Києві на різних посадах у тому числі і в ЦК КПУ.

У місяці липні 1990 р. народні депутати Української республіки вибрали Л. Кравчука головою Верховної Ради. В серпні 1991 р. під час державного перевороту в ССРСР, Л. Кравчук резигнує з керівних становищ в ЦК КПРС і з Політбюра та ЦК Компартії України і виступає з комуністичної партії ССРСР і України.

Під його головуванням Верховна Рада України схвалила Акт проголошення незалежності України, пізніше закон про створення української армії, про українську валюту, українське громадянство й інше.

1-го грудня 1991 р. під час президентських виборів Л. М. Кравчук отримав понад 60% голосів і став першим президентом відновленої Української Держави.

ВОЛИНЯНИ ЗА ПЕРШОГО СТОЛІТТЯ УКРАЇНЦІВ У КАНАДІ

Так. Сини і дочки Волинської Землі були й серед українських піонерів у Канаді. Більшість з них — це переселенці, які втікали від польських утисків, та взагалі — шукачі кращої долі. У Канаді вони знайшли політичну свободу й безмежні економічні можливості. А тому, що волинські переселенці — то переважно діти землі, то й у Канаді їх найчастіше принадувало хліборобство. І в цій ділянці життя і праці вони були успішними та зробили поважний вклад в економію й загальний добробут Канади.

Чимало канадців волинського походження віддалися подвигам науки й освіти; вони стали учителями, університетськими професорами, адвокатами, лікарями, а деякі займали провідні місця серед „прогресистів”. Чимало волинян у Канаді віддалися духовній праці. Помітне число з них стали священиками Української Православної Церкви в Канаді — навіть єпископами, інші стали євангелицькими проповідниками, письменниками, — все для служіння українським поселенцям у Канаді, для морального збагачення своєї прибраної Батьківщини.

Але, здається, українці Канади ніде не зробили такого поступу і вкладу, як це зробили волиняни зорганізовані в Товариство „Волинь” та Інститут Дослідів Волині. Крім звичайної культурно-громадської діяльності, вони були активними в ділянці соціального й товариського добродійства тощо. Але їхній особливий вклад був у ділянці книжної культури. Досі, Т-во „Волинь” та ІДВ видали понад 70 книжок, декотрі з них — це праці високого наукового значення! А оце виходить 17-18-те видання їхнього „Літопису Волині”. До того видано чимало поштових марок, привітальних карток, емблем, афішів, портретів і т. ін.

Проте найбільшим досягненням організованих волинян у згадані організації було максимальне довір'я до них з боку сл. п. Митрополита Іларіона, в мирі — професора, доктора Івана Огієнка. (Він родом з Київщини). Перед своїм упокоєнням він довірив всю свою наукову й літературну спадщину управі Т-ва „Волинь” і тільки їй заповів право на видання і перевидання своїх праць. Це виняткове

довір'я, найбільше признання й заслуга волинян Канади, зокрема — волинян Вінніпегу.

Очевидна річ, що за всіма досягненнями канадських волинян були люди і деяких з них треба згадати. Почнемо від уже спочилих: д-р Юрій Мулик-Луцик, інж. Михайло Боровський, академік Федір Онуфрійчук, інж. Арсень Шумовський, сот. Харитон Радчук, Іван Даценко і о. д-р Сергій Герус. А з живих: д-р Сергій Радчук, д-р Максим Бойко, ред. Михайло Подворняк, інж. Ілля Онуфрійчук, д-р І. Тарнавецька, о. прот. Сергій Кіцюк, о. прот. Андрій Тетеренко, Ніна Лугова і багато інших працівників, авторів, жертводавців та тих, які лише морально підтримували вищезгаданий науковий, культурний, духовий та моральний капітал волинян у Канаді. Над цим капіталом варто застановитися з нагоди відзначення 100-річчя поселення українців у Канаді й оцінити його бодай добрим словом.

Протопресвітер С. Ярмусь

**У 100-ЛІТТЯ ПОСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ В КАНАДІ
CENTENNIAL OF UKRAINIAN SETTLEMENT IN CANADA**

Прот. Д. Бурко

АРХИЄПИСКОП СТЕПАН ОРЛИК

В тім потрійне горе народу українського, що його життям керують „вожді” бездушної імперії, чужинці, гнобителі.

(З проповіді архисп. С. Орлика)

Це був один з нащадків роду Орликів, що з нього походив Пилип Орлик, якого після смерти гетьмана Мазепи було обрано гетьманом України. Прапрадід Степана Орлика, Василь Орлик, ще юнаком утік з Чернігівщини на Волинь, рятуючись від царя Петра I, що люто переслідував сім'ї української старшини й козаків, учасників повстання Мазепи проти Московщини.

Степан Орлик народився 10 січня 1891 року в м. Чуднові на Волині, де його батько був тоді дияконом. Року 1913 він скінчив Житомирську духовну семінарію, а 1914 року висвятився на священника, виявивши бажання іти на фронт війни військовим пастирем. Завзятий і допитливий, він, скориставши відрядження групи військовиків до Франції, літом 1915 року, опинився в Парижі. Деякий час він був диригентом церковного хору, а потім священником при російському посольстві. Повела його в Західню Європу жадоба освіти, пізнання західньої культури а найголовніше, — казав він, — непереможне бажання відшукати когось із Орликів, що осіли у Франції після скитальницького життя його предка Пилипа Орлика. Декого з них він одшукав, але гірко розчарований, бо вони пофранцузилися.

В Парижі Степан Орлик поза службою в посольстві три роки слухав лекції в Сорбонні, де й закінчив вищі теологічні студії, з ученим ступенем кандидата екзегетики. Хоч важкі були умови тих його студій, бож треба було працювати для існування та оплати за науку, він скінчив ту школу одним із найкращих її абсолювентів.

Український визвольний рух, пробуджений революцією, кликав молодого пастиря, повного енергії й патріотичного запалу, до рідного краю. Влітку 1918 року священник С. Орлик, закінчивши науку, вирушає на Україну. В цей час він уже мав контакт з діячами українського церковного відродження, зокрема з протоєреєм В. Липківським. По дорозі з Франції він, їдучи з одним грузином, що також учився в Сорбонні й вертався в Грузію, зупинився в Тифлісі. Саме в ті дні Грузинська Православна Церква, порвавши з Московщиною, проголосила себе автокефальною. Енергійний і високоосвічений С. Орлик дуже сподобався грузинському Католикосу; він прийняв його в співслужіння зі своїм духовенством і порадив йому організувати українське церковне життя серед українців Кавказу. Орлик, у порозумнні з Всеукраїнською Церковною Радою, гаряче взявся за це діло і впродовж 1919 року організував у кількох містах на Кавказі п'ять українських парафій, поставивши їх на твердий ґрунт. Через грузинських єпископів він усі ці парафії забезпечив священниками з місцевих українців.

У травні 1921 року о. Степан Орлик, вже протоєрей,

приїхав до Києва саме під час Київського Єпархіального Церковного З'їзду, в якому він прийняв діяльну участь. Тут всі побачили, що в його особі Українська Церква має пастиря — щирого патріота і талановитого проповідника.

Всеукраїнський Церковний Собор у Києві, в жовтні 1921 року, обрав протоєрея Степана Орлика в кандидати на єпископа. Тоді ж, 29 жовтня, його висвятили на архиєпископа для Волині.

З великим запалом і щирістю став він до архиєпископського подвигу, вкладаючи в нього свою любов до Бога і народу, свої знання і сили. Та скоро зустріли його тяжкі іспити, діяльність і авторитет архиєпископа Орлика не сподобались советській владі... Житомирське ГПУ кілька разів арештовувало його та забороняло йому проповідувати. Але він був незламний. Ця нерівна боротьба тривала майже сім років.

У травні 1928 року архиєпископа Орлика арештували востаннє. Заслали його на Соловки, на 10 років. 1937 року прибавили йому ще 10 літ і перевезли його в якийсь концтабір на далекій півночі Сибіру.

На еміграції було кілька осіб, живих свідків, які знали архиєпископа Степана Орлика, перебували з ним разом по тюрмах та концлагерях СРСР. Вони про нього згадували в своїх спогадах, як наприклад С. Федорівський, в своїй статті („Український прометей”, Детройт, США, ч. 1, 1951 р.) пише: „Потрапив архиєп. Степан Орлик на Соловки... і там пробув десять років, але як людина сильної віри в життя перетерпів всі знущання...” Інші свідки (В. В. К-но та інж. Д-ко) розказували: „Привезли архиєп. Степана Орлика до тюрми до Житомира, вигадали йому якусь „організацію”. Заарештували його брата і багато волинців, що колись належали до УАПЦ й були під його духовною опікою...”

Про смерть архиєпископа Орлика нічого не відомо. Коли й де його замучено ніхто не знає.

ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОГО ЦЕРКОВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ НА ВОЛИНІ

Революція 1917 року зачепила своїм крилом і Церкву на Волині. Бувши до того часу під твердою рукою Архiepіскопа Антонія Храповицького, годі було думати про яке будь розмосковлення церковного життя, хоч вже й при його керуванні серед духовенства була сильна ініціативна група, яка потрапила навіть у деяких випадках вплинути на Архiepіскопа Антонія. Конкретно вкажемо на пару прикладів.

В с. Сінгурах біля Житомира стояла старовинна трьохбанна церковця, що напевно пам'ятала ще Хмельничину. За загальним розпорядженням Синоду старі церковці, побудовані в українському стилі, мусіли піти на знос, а на місце їх було видавано кошти на побудову нових церков у „синодальному” стилі. Коли дійшло до ліквідації церкви в Сінгурах, то вдалося вплинути на Архiepіскопа Антонія й він купив від парафії за епархіяльні кошти ту церковцю, наказав перенести її до Житомира, поставив так, як була, на Мальованці і заложив при ній жіночий скит. Там вона проіснувала аж до большевизму, як пам'ятка старої української архітектури. Ясна річ, що Арх. Антоній з меншими затратами (бо на кошти синодальні) міг побудувати церкву для цього скиту в стилі „синодальному”.

Другий приклад — це будова скиту на Козацьких могилах у Пляшевій. Теж вдалося вплинути, щоб було туди з с. Острова перенесено церкву в стилі козацького барокко. Але найголовніше, що Арх. Антоній відкинув декілька проєктів церкви-пам'ятника в московському стилі, які було йому надіслано, а таки вибрав проєкт Щусєєва в гарно дотриманому українському стилі. Єдине, де ми „програли” бій і впали „під списками віталіївців”, це була побудова св. Троїцького собору в Почаївській Лаврі в суздальсько-московському стилі.

Легше справа пішла з Архiepіскопом Євлогієм, який часто йшов українцям назустріч. Це був по своїй натурі „джентльмен” і більше прихилився до групи українського духовенства, як до залишків Антоніївських чорносотен-

них „зубрів”. В 1918 році в Житомирі було офіційно założено церковне Українське Братство Святого Спаса. Архiepіскоп його ствердив, працю його поблагословив і навіть дав згоду віддати для Братства нижню Хрестову церкву в архієрейському домі.

Засновання Братства Св. Спаса в Житомирі відбулося 23 січня 1918 року. Основниками його були члени ініціативної групи, що складалася з прот. Петра Антоновича (Голова Консисторії), прот. Миколая Бурчак-Абрамовича (член Консисторії), прот. Володимира Вишневського (Житомирський повітовий інспектор церковних шкіл), прот. Никити Лісицького (закоуучитель жіночого епарх. училища), прот. Андрія Чехмановського (член шкільної повіт. ради), прот. Іоакіма Левицького (катедральний протоєрей в Житомирі), прот. Ніколаєва (настоятеля церкви на Крошні в Житомирі), священника Ніканора Абрамовича (Опiкун біженців на Волині, пізніше — Митрополит УАПЦеркви на еміґрації), викладачів Волинської Духовної Семінарії — Петра Абрамовича, Євгена Ненадкевича, Михайла Яневича, викладача духов. жіноч. школи Ореста Фотинського, прот. Афанасія Вікторовського (інспектор Жит. дух. училища), Василя Вікторовського (учитель Житомирського дух. училища), правника Самійла Підгірського (Голова Земської Управи), Костянтина Черкавського (редактор) та учителя гімназії Ів. Смирнова-Нужди.

Як діяльні чоловічі члени входили також до Братства: о. Василь Лопухович (благочинний з Володимирщини), о. Євген Варжанський (духовник семінарії), о. Микола Бухович, о. М. Хоменко, о. Вірослав Тхоржевський, о. Андрій Блонський, о. Георгій Ясієвич, о. Феодосій Кваснецький, Олександр Хотовицький, голова Земельної Управи Орест Козловський. Всіх пригадати трудно.

Загальна ціль Братства окреслена була в зверненні з приводу відкриття Братства: „По звичаю нашому стародавньому, від дідів наших нам заповіданому, в часи страшного лихоліття, знущання над Церквою нашою Православною, в часи людського недбальства про „єдине на потребу” — заснуємо „Братство Св. Спаса на Волині”, на хвалу Бога, в Тройці Єдиного, і Пречистої Його Матері, на славу Церкви нашої Святої, — для з’єднання

любов'ю духовною віруючих у Христа, для спільної релігійної та культурно-просвітньої праці на рідній ниві...”

Головні завдання Братства було встановлено на першому засіданні наступні: 1. Оборона Православної віри, як національної, споконвічної віри Українського Народу; 2. Відродження форм і змісту давнього церковного життя; 3. Охорона стародавніх українських церковних звичаїв; 4. Придбання власної братської церкви в м. Житомирі; 5. Придбання братського казнодія (проповідника) для церков м. Житомира і Волинської землі; 6. Заложення братського шпиталю для старих та недужих; 7. Заснування братської школи; 8. Придбання братської друкарні; 9. Друкування церковних книг, а також інших книжок релігійного та просвітнього змісту; 10. Охорона церковної волинської старовини й відродження українського церковного стилю; 11. Влаштування бесід і читань для народу та шкільної молоді; 12. Заснування братського хору; 13. Запровадження до церковних відправ української мови.

Було відкрито для праці широке поле і всі працювали, не покладаючи рук, з ентузіазмом. Зроблено було багато. Але до здійснення деяких завдань так і не дійшло з відомих причин. В 1919 році довелося нам припинити працю. Автор цього спогаду опинився на тих українських землях, що їх зайняли поляки. Хто мав „потребу” й можливість — вийшов на ісход. Хто залишився — загинув повільною смертю. Але сама організація, хоч і під іншою назвою, відродилася на терені зайнятому поляками. Завдання, поставлені Братством Св. Спаса, але в широкому обсязі, лягли в основу праці новозорганізованого Володимирського Духовного Правління, яке окрім того перейняло на себе, за згодою й бажанням місцевого Єпископа Фадея, який перейшов з Володимира на становище правлячого єпископа в Житомир, ще й церковно-адміністративні функції.

В склад Володимирського Духовного Правління увійшли: настоятель Володимирського кафедрального собору митр. прот. Арсеній Бордюговський, настоятель св. Василівської церкви у Володимирі і голова Повітової Шкільної Ради митр. прот. Даміян Герштанський, благочинний прот. Ніканор Абрамович (пізніше Митрополит УАПЦ), настоятель Христорождественського монастиря у Володимирі ігумен Олексій, присяжний повірений Г. М. Георг

гієвський, Л. П. Пашкевич і А. Туржанський. Головою Правління був митр. прот. А. Бордюговський, членом-секретарем прот. Ніканор Абрамович. Містилося воно в приміщенні катедрального протоєрея.

Організація церковного життя на терені чотирьох повітів — Володимирського, Ковельського, Любомльського і Горохівського (два останніх були виділені з великого розміром повіту Володимирського) — налагодилася і йшла безперебійно. Володимирське Духовне Правління одержало від Єпископа Фадея уповноваження провадити церковно-адміністративні функції, які належали до компетенції Єпископа. Воно призначало, переміщало і звільняло причет, провадило церковний суд, видавало рішення, навіть ухвалювало розводи та видавало дозволи на шлюби замість Єпископа.

І ось на цьому тлі зайшли непорозуміння між Духовним Правлінням та Крем'янецьким Єпископом Діонісієм, який теж претендував на провідну роллю на чужому для нього терені (Єп. Фадея Володимирського). До цього дійшли й чисто ідейні розходження. Володимирське Духовне Правління провадило українізацію церковного життя, а Крем'янець мав тоді русофільські тенденції. Престижевна „конкуренція” дійшла до того, що Єпископ Діонісій став втручатися в справи на терені компетенції В. Д. Правління і проявляти свою владу до того ступня, що в парафії Володимирського повіту призначив своїх священників паралельно з священниками, які там вже були.

Це втручання скінчилось дуже неприємним скандалом в м. Локачах. Замість протоєрея Фоменка, Єпископ Діонісій призначив до містечка Локач на Володимирщині „священника” Вячеслава Автономова, який, наробивши ряд кримінальних проступків і публічно взявши шлюб з місцевою міщанкою Ольгою Камінською, виявився обманцем, що на священника не мав жадного свячення. Коли на місці в Локачах було освідомлено про те, що його чекає, він зник і опинився в Советах, де виступав, як „єпископ Живої Церкви”. Ця подія міцно вплинула на Єпископа Діонісія і він одного дощового дня прибув у супроводі протоєрея Олександра Громадського (пізніше — Митрополит Автономної церкви Олексій) до о. Ніканора Абрамовича — члена-секретаря Володимирського Духовного Правління — в с. Сельце на Володимирщині для порозу-

міння. Відбулася між ними тяжка розмова, але остаточно вдалося їм прийти до згоди на тому, що необхідно скликати Єпархіяльний З'їзд на якому урегулювати всякі непорозуміння та еventуально домовитися щодо канонічної зверхности. Єпископ Діонисій і протоєрей Н. Абрамович росталися приязно. Склалося вражіння, що Єпископ Діонисій буде для української церковної праці щиро корисним. Він прирік підтримку в наших змаганнях і треба віддати справедливість, що своє слово сумлінно дотримав. Володимирське Духовне Правління на своєму терені зробило належну підготовку до З'їзду і було певне перемоги.

З'їзд відкрився в початках жовтня 1921 року в Почаївській Лаврі й був дуже багатолюдним. Наші повіти були представлені організовано й чисельно. Натомість інші повіти, окупованої Польщею Волині, прислали склад випадковий. На З'їзд прибули переважно свідомі українці. Почесним Головою був Єпископ Діонисій. На чинного Голову обрано протоєрея Ніканора Абрамовича. Заступниками Голови були протоєрей Олександр Громадський і архимандрит Дамаскин. Секретарювали — протоєрей Петро Табінський і Михайло Кибалюк (брат Неофіта), що на той час був учителем Почаївської учительської школи. Засідання відбувалися в залі архиєрейського корпусу. Розглядалися питання як ідеологічного порядку, так і церковно-організаційні.

На порядку денному стояли питання: а) Обрання для Волині правлячого Єпископа (обрано Єпископа Діонисія), б) окреслення меж Волинської Єпархії, в) організація парафій та відновлення діяльності монастирів, г) заложення Парафіяльних Рад по парафіях та організація Духовних Соборів по монастирях, д) відкриття нової єпископської катедри в Луцьку, е) місійна праця, є) правний стан духовенства та матеріальне забезпечення його, ж) українізація церковних відправ, проповідей, шкільних викладів, церковного листування та метрикації і з) видання єпархіяльного часопису українською мовою (в наслідок ухвали про це, вже з 1 січня 1922 року почав виходити у Крем'янці українською мовою часопис „Православна Волинь”).

Відповідні ухвали запали одностайно, хоч деякі питання викликали жваві дискусії. Приміром, — справа україні-

зації, по якій доповідачем був о. Ніканор Абрамович, викликала багато розмов: „Як саме це виглядає, як це перевести в життя?” Було ухвалено: доручити доповідачеві — о. Ніканору Абрамовичеві наступного дня в Лаврському соборі відправити українську „показову” Службу. Було нашвидко зорганізовано український хор під керуванням о. Миколи Квасницького (в минулому учителя Маційовського духовного училища) з Володимирщини. За браком українського тексту Літургії довелося о. Н. Абрамовичу в сослуженні його диякона Івана Залуського відправляти зі слов'янського службника, перекладаючи текст „на ходу”, що для відправляючих не робило труднощів.

Просторий св. Троїцький собор був заповнений вщерть учасниками З'їзду, ченцями Лаври й селянами з Почаєва й околиць, які, почувши про новину, масово поспішили до Лаври. Всі вони в великою увагою прислухалися до кожного слова молитви й співу. Учасники Богослуження робили все, щоб воно вийшло якнайкраще й урочисто, бо ж від вражіння присутніх мала залежати на вечірньому засіданні загальна для всієї Єпархії ухвала про прийняття чи відхилення української мови Богослужб. І все було б гаразд, коли б не те, що о. Н. Абрамович, за своєю звичкою, не помянув Московського патріярха, а лише присутнього тут Єпископа Діонісія. Зауваживши брак поминання Московського Патріярха, ченці підняли в соборі такий репет, що не стало чути й відправи. Розпачливо розмахуючи руками монахи гукали: „Церковь обезглавили, анафема!”...Заспокоювання й уговорювання не допомогло. Аж нарешті з якоїсь щалюбини показався струпещілий схимник і, схопивши збанок а свяченою водою та кропило, почав виганяти з церкви роз'юшених монахів: „Бес вошел в тебя, брат, уходи!” По скінченні Служби Божої учасники З'їзду розійшлись на спочинок, жваво обмінюючись вражіннями від усього, що сталося.

На вечірньому засіданні в імені монашества виступив архимандрит Дамаскин (пізніше — Подільський Архiepіскоп Автономної Церкви) з книгою Правил в руках і, зачитавши правило 13 Двохкратного Константинопольського Собору, вніс протест проти киріярха й „священно-архимандрита”. Присутні монахи на чолі з відомим ігуменом Тихоном Шараповим піднесли знову галас, бажаючи зірвати З'їзд. Єпископ Діонісій доручив о. Н. Абра-

мовичу дати відповідь на обвинувачення. Він відповів коротко: „Практика Константинопольської Церкви, якої канонічним правилом користувався тут архимандрит Дамаскин, наказує поминати Патріярха лише Єпископом Церкви, а священники там звичайно поминають лише свого правлячого Єпископа. Але нехай пояснять тут монахи, на якій підставі вони самі не поминають свого правлячого Єпископа, тут присутнього Владика Діонісія?” Це зачепило за живе Єпископа Діонісія і він з правдивим обуренням майже впродовж півгодини докоряв монахам за їх лукавство та лицемірство... Спроби знову підняти галас в залі монахам не повелися, бо до Тихона Шарاپова підійшов делегат з Ковля, дебелий Марко Луцкевич і, взявши його могутньою рукою за комір, поміг йому вибратися з залі. А, коли з половина делегатів, підвівшись з місця, виявили намір допомогти Луцкевичу, то і вся братія „добровільно” швидко покинула залю нарад. Засідання прийняло знову діловий характер.

Усі ухвали запали якнайкраще й конструктивно. Делегати розїхалися з рожевими надіями, що нарешті церковне життя унормується і прийме українські форми й зміст. На місцях заходилися закладати Парафіяльні Ради, з захопленням почали відновлювати церковне життя. Приступили до реставрації церков, до вивчення текстів Богослужб на рідній мові. Вийшов друком прекрасний переклад Служби Божої проф. І. І. Огієнка (пізніше — Митрополит Іларіон у Канаді), одобрений і благословенний до ужитку 8 вересня 1921 року Єпископом Діонісієм і з любов'ю прийнятий парафіями. Розпочався святий чин очищення Церкви від чужого намулу. Заповідалася світла доба в історії нашої Церкви на Волині.

На жаль, не так склалося, як заповідалося... Ухвали Почаївського З'їзду пішли на затвердження в Варшаву, до Голови Православної Церкви в Польщі Архієпископа Юрія (Ярошевського), який одним розчерком пера скреслив усі наші досягнення і згасив усі наші надії. Бувши призначеним на становище Голови Церкви в Польщі Польським урядом та ствердженим на цьому становищі зі званням Екзарха Московським Патріярхом (наказ моск. патр. Тихона з 27 вересня 1921 р. за ч. 1427), Архієпископ Юрій свято виконав дані кому належить зобов'язання. Ухвал Почаївського З'їзду в загальному до відома не

прийняв, усяке розмосковлення церковного життя заборонив, запровадження української мови в Богослуженнях не дозволив, організовані по парафіях Церковні Ради розв'язав, а надхненника усього цього — Володимирське Духовне Правління заквив. Організований з його наказу Синоду у Варшаві — при першій нагоді люто розраховався з усіма українськими „крамольниками” на Володимирщині. 23 серпня 1924 року відійшов до Господа зі скаргою на неправду людську переслідуваний та знеславлюваний Голова Правління митр. прот. Арсеній Бордюговський. За ним пішов член Правління митр. прот. Даміян Герштанський. Ще одного члена Правління ігумена Олексія запропорено в далекий монастир. Над членом Правління і секретарем його протоєреєм Ніканором Абрамовичем за чотири роки призначувано аж 42 слідства. А коли не вдалося удоводнити жадної вини, Синод в адміністративному порядку заточив його на три роки до монастиря „на послушаніє”.

Митрополита Юрія 8 лютого 1923 р. не стало. Після нього настав Митрополит Діонісій, душа якого була повна зичливости й приязні до нас. На жаль, не мав він досить рішучости й сили волі, щоб опертися чорним крукам московських протиукраїнських кіл, що його оточували. Проте боротьба українського віруючого православного народу за свої права і ідеали не устала. І час показав, що життя взяло своє. Правда перемогла неправду. Церква Українська по всіх просторах української землі визволялася спільними силами своїх дітей від ворожого гніву. І хоч вона пізніше була знову поневолена, віримо, що надходить уже час і вона заживе повним життям, бо „не на піску вона побудована, а на твердому камені (Мтф. 7,25), що ним є Сам Господь Ісус Христос (Еф. 2,20)”.

(„Рідна Церква” ч. 44, 1960)

ПАМ'ЯТИ ПАСТИРІВ-МУЧЕНИКІВ У п'ятдесятиліття їх мучеництва

Шлях архиєпископського і єпископського служіння українського православного духовенства останніх кількох десятиліть встелений великими тернами і хрестами.

Безбожна московська влада вимордувала, замучила голодом або непосильною працею десятки єпископів і тисячі священників. Замучили їх на рідній землі, в тюрмах і на засланні — на далекій чужині.

Вчаси другої світової війни наше духовенство знову зазнало великих жертв. На цей раз з рук гітлерівської влади. Втрати ці не менше дошкульні й болючі. Особливо літом і осінню 1943 р. було розстріляно або замучено гестапом десятки православних священників українців, переважно на Волині. Жертвою впали найбільш ревні пастирі Церкви Христової й найбільш свідомі національно.

Серед пастирів, що скінчили тоді своє життя мученицькою смертю, в перших рядах стоїть постать протоєрея о. Миколая Малюжинського, ключаря Луцького кафедрального собору св. Тройці і члена Адміністрації Української Автокефальної Православної Церкви. Цього видатного пастиря розстріляли німці в Рівному разом з 32 іншими в'язнями в жовтні 1943 р. Рівночасно був також розстріляний прот. о. Володимир Мисечко, член Рівенського Єпархіального Управління УАПЦ при пок. Єпископові Платонові.

Впродовж цього ж страшного 1943 р. були замордовані ще такі духовні особи українці: прот. Андрій Кирилук і диякон Мойсей Фірко́вський — м. Варковичі, Дуб. пов.; свящ. Константин Лозинський — Більов, Рів. пов.; прот. Володимир Тучемський — Майків, Рів. пов.; свящ. Іван Жукович — Порванче, Горох. пов.; свящ. Олександр Ковалевський — Княже, Горох. пов.; свящ. Венедикт Корницький с. Губків; свящ. Степан Клубок — с. Арестів, Рів. пов.; прот. Андрій Пинькевич — Дубровиця, Сарн. пов.; прот. Ілля Левчук — с. Хотин, Рів. пов.; свящ. В. Василишин — с. Броники, Рів. пов.; свящ. Микола Головка — с. Оржів, Рів. пов.; свящ. Володимир Перебійніс — м. Здолбунів; свящ. Михей Шавронський — Дермань, Здолбун. пов.; свящ. Олександр Оснецький — с. Пульмо, Любомл. пов.; свящ. Мостович — с. Малин, Дуб.

пов.; свящ. Яків Юхновський — с. Молотків, Крем. пов.; свящ. Леонтій Мельник — с. Коршів, Луцьк. пов.; свящ. Степан Шиприкевич — с. Журавичі, Луцьк. пов.; свящ. Сергій Теліглов — с. Смолигів, Луцьк. пов.; свящ. Іван Концевич — Горох. пов.; свящ. Олексій Марковський — с. Острожець, Дуб. пов.; свящ. Максим Тарнавський — С. Тудорів, Рів. пов.; свящ. Феодосій Іллук — м. Ковель; свящ. Іван Зварич — с. Охлопів, Горох. пов.; диякон Яків Трофімчук — Горох. пов.; свящ. Олександр Карнковський — с. Борки, Крем. пов.; свящ. Симон Гадзієнко — м. Попельня, Житом. обл.; свящ. Олександр Мищенко — с. Котельня, Житом. області.

Безперечно, що цей список, що ми його подали, з малими поправками, за статтею проф. І. Власовського „Десять літ тому” (Український Православний Календар на 1953 рік. Видання Української Православної Церкви в США), не повний. В цих бурхливих часах важко було занотувати кожну трагедію. Так, наприклад, нема прізвища свящ. Вас. Вітковського, розстріляного в м. Киверцях біля Луцька та інших, що нам невідомі.

В доповненні до прізвищ священників, що їх було вбито в часі другої світової війни в Україні, подаємо ще за кварталником „Волинь” (Нью-Йорк, ч. 2, 1951 р.) прізвища православних священників українців; свящ. Андронік Галабурда з с. Радогощі Великі, розстріляний гестапом 9. 10. 1943 р. разом з 70 селянами в Бернардинській в’язниці м. Заслава, Житомирської обл. і свящ. Г. Тхоржевський, розстріляний польським шуцманатом в м-ку Висоцьк. В червні 1944 р. був розстріляний большевиками в с. Глинська, Рівенської обл. прот. Іван Тарнавський.

В доповненні до вище згаданих пастирів-мучеників, подаємо дальші прізвища православних священників українців, що їх було вбито в часі другої світової війни: Розстріляний большевиками в Луцькій в’язниці в червні 1941 року свящ. Юрій Скопюк, настоятель парафії в с. Забороль біля Луцька. Священики вбиті гітлерівцями: Свящ. Адам Лойко, — с. Бабин, Рівенського повіту, свящ. Микола Пижевич з родиною — с. Старе Село, Столинського пов., дяк Петро Борис — с. Губків, Костопільського пов., прот. Новоселецький Михайло з с. Любитова, Ковельського повіту, прот. Василь Потаповський з родиною — с. Косарів, Дубенського пов., свящ. Євгін Кальчук — с.

Дермань, прот. Степан Мельник — с. Новомильськ, свящ. Афанасій Ємчук с. Шайно, свящ. Афіноген Павлюк — с. Верхів (?)

Дяк Федір Роїк з с. Мізова і прот. Платон Жельчук — с. Шацьк — вбиті бомбами. Свящ. Гавриїл Федосюк — м. Вижва — вбитий большевиками.

Священики вбиті в різних обставинах на Волині (різними партизанами тощо): Прот. Ф. Зінькевич — с. Пульмо, прот. Юрій Іваницький — с. Півча, свящ. Андрій Іващенко — с. Борова, прот. Михайло Максимович — с. Піща, прот. Іван Матюха — с. Забріддя, прот. Євген Мержвинський — с. Мощаниця, свящ. Іван Онишук — с. Задиби, прот. Николай Покровський, прот. Мелетій Рижковський, прот. Федір Юркевич — Кремянець, прот. Сергій Яроцький, прот. Афанасій Абрамович з родиною — с. Свитязь.

До цих імен священиків-мучеників треба ще додати десятки священиків українців вбитих різними злочинцями в Україні і на Холмщині.

Обов'язком нас живих зареєструвати імена і прізвища всіх мучеників, оскільки когось тут не згадано. Той, хто знає священиків і дияконів, що їх було в той час вбито, хай подасть їхні імена й прізвища та обставини смерті до Редакції „Літопису Волині”.

У п'ятдесятиліття масового розстрілу нашого духовенства гітлерівською владою, вознесімо наші гарячі молитви за душі Пастирів-Мучеників. Просімо, щоб Милосердний Господь сподобив Їх вічного блаженства та зберіг Їх пам'ять з роду в рід, разом із пам'яттю всіх раніш і пізніше замучених Москвою наших Архипастирів і Пастирів.

Вічна Їм пам'ять!

А. З-ич
(„Рідна Церква” ч. 7/53)

ІЗ ІСТОРІЇ ЛУЦЬКО-ВОЛОДИМИРСЬКОЇ ЕПАРХІЇ УАПЦ НА ВОЛИНІ

УАПЦ на Волині має глибоке коріння в місті Луцьку. Саме з цим містом пов'язана довголітня і плідна діяльність на благо рідної церкви й свого народу Митрополита Полікарпа. Багато хто з лучан, волинян ще й тепер пам'ятають його величні діла, його заповіді про те, що лише рідна церква є матір'ю для своїх дітей. Тому й як тільки почали творитись перші парафії УАПЦ на Україні, багато лучан, волинян пізнали свою рідну матір і почали горнутись до неї. Виникла двадцятка вірних нашої церкви у Луцьку, яку після довгої упертої боротьби з партмафією та РПЦ вдалось зареєструвати у міській раді.

Вірні УАПЦ почали вимагати повернення храму Чесного Хреста, відомої братської церкви в якій звели собі гніздо плянетарій і плянетаристи. Щонеділі Богослуження під стінами цього давнього українського храму збирали сотні і сотні людей. Але айсберг комуністичної мафіози рушив лише під тиском демократичних депутатів обраних на перших напівдемократичних виборах 1990 року. Завдяки депутатам до Верховної Ради України Олександра Гудими, обласної Геннадія Кожевникова приміщення храму весною 1990 року почали звільняти від плянетарій і плянетаристів. А в серпні Митрополит Іоан призначив владика Миколая Єпископом Луцько-Володимирської Єпархії.

2 серпня в день свята Пророка Іллі в Чеснохрестській церкві відбулося перше Богослуження, участь в якому взяло кілька тисяч вірних. Владика Миколай і Василій разом з духовенством напередодні посвятили храм, вигнавши з нього диявола в образі комуністичного атеїзму.

Саме в цей день до Луцька прибув патріарх РПЦ Олексій II, якого з відкритими обіймами зустрічали обласна корумпована коммафія і єпископ Варфоломій, відомий реакціонер і україножер. Саме його словами і ділами комуністичні мафіози хотіли задушити нашу церкву в народженні. До яких тільки підступних дій вони не вдавались з того часу по цей день: дезінформували людей що УАПЦ не канонічна, що вона уніятська, бандерівська і т. д. До яких тільки епітетів не вдавався Варфоломій, і його

наскрізь корумповане оточення, але церква жила і розвивалась.

Долаючи шалений опір партмафії і чорносотенного Варфоломія, поступово починають виникати парафії УАПЦ і в інших містах і селах Волині.

Так першими відновили свої церкви вірні села Маяки (колишне Княгінінок), де місцевий храм був висвячений ще Митрополитом Діонісієм в 30-х роках як автокефальний, в селі Милуші в якому місцева громада відремонтувала збезчещений і занехаяний храм службу Божу в якому і по цей день проводить митрофорний протоієрей о. Василій, який перейшов з РПЦ.

Більше року триває наступ коммафії і Варфоломія на храм в с. Маяки. Хоч сільська громада проголосувала одногосно про відновлення тут парафії УАПЦ її вороги застосували найвитонченіші підступні методи, щоб повернути її храм до РПЦ. На дверях храму зрізали замки, робили „референдум”, до яких залучали компартійців з інших сіл. Не останню участь в тих провокаціях брав В'ячеслав Зінов'євич Маслош — уповноважений в справах релігій по Волинській області. Він і в роки застою, коли масово закривались, нищились, зникали храми на Волині, займав цю посаду і неодноразово приймав участь в акціях коммафії проти релігії, як православної церкви так і баптистських сект.

І хоч тепер службу Божу в храмі с. Княгінінок править священник УАПЦ, проте офіційно храм так і не передано вірним.

У місті В-Волинську, де є багато вірних УАПЦ церковна громада зареєстрована дуже з великими труднощами. Як і всім новоутвореним парафіям нашої церкви довелося пройти довгий і тернистий шлях, подолати на ньому хитросплетені коммафією і РПЦ бар'єри. Під тиском громадськості змушені були передати старе, занехаяне приміщення для вірних рідної церкви бо тут як і скрізь по Україні найзанехаяніші, найпограбованіші, недоруйновані храми передаються УАПЦ, тепер тут у храмі відбувається ремонт та проводиться Богослужіння.

В м. Ковелі до приходу „визволителів” була парафія УАПЦ, лише після впертої і наполегливої боротьби з коммафією вдалось зареєструвати місцеву громаду, але комуністичні вельможі, що дуже міцно окопались в Раді

цього стародавнього поліського міста, не бажають виділити один із храмів для вірних нашої церкви.

Виникли і зареєстровані громади в селах Кримно, Верба, В-Волинського, с. Рокині Луцького району.

Із-за відсутності храмів велика кількість вірних щосвят і неділях слухають Службу Божу на вулиці біля Братської церкви в м. Луцьку. Тому й постало питання про передачу Полкової церкви по вулиці Радянській, що знаходиться на території військової частини в якій донедавна був музей бойової слави. Як тільки вірні УАПЦ у м. Луцьку заявили про своє бажання мати цей храм, відремонтувати його, відбулась зустріч з офіцерами гарнізону, щоб домовитись про передачу, зразу ж втрутивсь Варфоломій, і почав претендувати на цю збезчещену святиню. І хоч РПЦ-УПЦ в Луцьку належить Троїцький собор та ще й три храми, в яких не дуже багатолюдно, Варфоломій намагається скрізь в місті й області захопити церкви, аби вони не стали автокефальні.

16 липня 1991 року Україна відзначала день суверенітету і в м. Луцьку з цієї нагоди відбулись офіційні напівурочистості, саме в цей день посвячено наріжний камінь під будівництво Собору Успіння Божої Матері. З цієї нагоди відбулась величава процесія від Чеснохрестської церкви розташованої в старому місті до майбутнього храму. Майже годину йшли вірні з хоругвами, синьожовтими знаменами через все місто до нового мікрорайону, де біля вулиці Гордіюк, на полі відведено кількагектарну ділянку землі під будівництво собору, релігійного центру. До місця посвяти зійшлися тисячі людей. Владика Миколай з духовенством розпочинає освячення місця, наріжного каменя, величавого дерев'яного хреста завітчаного барвінком. За хрестом поле квітучої пшениці. Люди ступають бережно, щоб не зайти за межу й не потоптати колосся — знають що то є „гріх” та й коммафія використала б такі вчинки людей, мовляв подивіться як автокефалісти топчуть хліб і не шанують людської праці.

Під час освячення йде збір коштів на будівництво величавого собору. Люди жертвують хто скільки може. Збір коштів триває, бо попередня вартість будівництва 20-25 млн. крб. Нині вже зібрано серед вірних 83 тис. карб. Перераховують на банківський рахунок кошти і окремі

організації, підприємства, як от Луцький шовковий комбінат і інші.

Незабаром на місці будівництва храму буде споруджено дерев'яну церкву-капличку в якій відбуватимуться Богослужіння.

Нині на Волині 12 зареєстрованих парафій УАПЦ, десять священників, два диякони. Майже всі священники з Галичини і тому місцева коммафія, що проникла в Луцьке братство сіє чвари і невдоволення серед людей, бо мовляв, це не наші священники, а з Галичини...

Єпископа Луцького і Володимир-Волинського Владика Миколая стараються скрізь уцимити місцева коммафія що засіла в обласній і міській Радах: відмовлено в автомобілі, виділено малесеньку однокімнатну квартиру, а іншим священникам взагалі відмовляють в житлі і мусять вони добиратись за десятки кілометрів до Луцька на Службу Божу.

Їх родини в Галичині і часто під час Богослужіння вірні бачать перевтомлені обличчя молодих священників, які провели ніч в вагонах поїзда Чернівці-Мінськ.

Але попри все, долаючи труднощі й штучностворені перешкоди, наша церква воскресає з руїн і віриться що вже недалекий той день, коли слово Боже в усіх храмах Волині буде звучати у рідній мові, а церква стане рідною Матір'ю для всіх своїх дітей.

Володимир Рожко,
м. Луцьк

**ПОТРІЙНИЙ ЮВІЛЕЙ
АРХИЄПИСКОПА АНАТОЛІЯ
(10-річчя архиєпископського і
40-річчя священнослуження)**

31-го травня 1991 р. минуло 10 років архиєпископського служення, а 9-го грудня 1991 р. сповнилося 40-річчя священнослуження Високопреосвященнішого Архиєпископа Анатолія (Дублянського), а 11 листопада 1992 р. Владика Анатолій святкуватиме своє 80-річчя.

З нагоди цих ювілеїв Високопреосвященнішого Владика Управа ІДБ, Т-ва „Волинь” і редакція „Літопису Волині” щиро вітають свого Достойного Земляка, а нижче подаємо його короткий життєпис.

Архиєпископ Анатолій (в мирі Анатолій Дублянський) народився 11 листопада 1912 року в місцевості Перетоки біля станції Олика на Волині, в родині іконо-

писця і різьбаря Захарія Дублянського і його дружини Неоніли уродженої Швед. Повернувшись з біженства родина Дублянських замешкала з 1918 р. в Луцьку, де Владика в 1930 р. закінчив гімназію. У роках 1931-1933 студіював історію на гуманістичному факультеті Віленського університету. Після трьохрічної перерви, спричиненої матеріальними труднощами, продовжував студії на тому ж факультеті Варшавського університету, який закінчив у 1938 році з титулом магістра філософії в ділянці історії. Опісля працював у Волинському музеї в Луцьку, в шкільництві й як журналіст.

На еміграцію виїхав у 1944 р. і після короткого перебування в Австрії, весною 1945 р. переїхав до Баварії (Німеччина). Перебуваючи в Регенбурзі, Амбергу і Гаутінгу, брав активну участь у парафіяльному житті УАПЦ. У 1951 р. одружився з панною Євгенією Більо, проживаючи у той час у Люттензее біля Міттенвальду.

Після відповідної підготовки, 9 грудня 1951 р. в Мюнхені був висвячений на священника. З 1952 по 1970 роки був настоятелем парафії УАПЦ в Ляндсгуті, з одночасним обслуговуванням парафії в Регенсбурзі, а з 1962 р. ще й парафії в Інгольштадті. У травні 1956 р. був піднесений в сан протоєрея. У 1970 р. призначений настоятелем парафії в Новому Ульмі, з дальшим обслуговуванням парафії в Інгольштадті.

З 1956 р. був членом Ради Митрополії УАПЦ. У 1969 р. на Соборі УАПЦ в Оттобруні біля Мюнхену обраний в члени Вишого Церковного Управління, в якому спочатку був секретарем, а з 1973 р. після Собору УАПЦ в Парижі став головою цього Управління й одночасно був піднесений до сану протопресвітера. У 1978 р. померла його дружина, що була йому великою помічницею в його душпастирській праці.

В травні 1981 р. на Соборі УАПЦ в США був обраний на Єпископа. 24 травня 1981 р. прийняв чернецтво і 31 травня 1981 р. в Церкві-Пам'ятнику в Бавнд Бруці (США) відбулася його архиєрейська хіротонія на Єпископа Лондонського і Західноєвропейського. Святителями його були Митрополит Мстислав і Архієпископ Марко і Константин. У 1983 р. на Соборі УАПЦ в Лондоні був піднесений у сан Архієпископа з титулом Паризького і Західноєвропейського. Свій осідок Владика Анатолій має

в м. Новий Ульм у Німеччині, звідки керує Західноєвропейською єпархією УАПЦ.

Ще, перебуваючи в Луцьку, написав і видав у 1934 р. брошуру „Луцьк — історичний нарис”, а в тридцятих роках друкував у різних українських часописах на Волині статті історично-краєзнавчого змісту.

На еміграції Владика Анатолій був засновником і редактором церковно-релігійного журналу „Рідна Церква”, що виходив у Німеччині від вересня 1952 р. до кінця 1988 р., як орган УАПЦ. З огляду на поганий стан здоров'я й поважний вік та сильне ослаблення зору з 1989 р. був примушений припинити даліше видання цього журналу. Крім багатьох статей у цьому журналі, в 1962 р. вийшли друком дві праці Владики Анатолія: „Українські святі” (у Мюнхені) і „Тернистим шляхом. Життя Митрополита Ніканора Абрамовича” (у Лондоні).

В 1988 р. Високопреосвященніший Архієпископ Анатолій одержав титул почесного доктора філософії на Українському Вільному Університеті в Мюнхені.

На многі літа Владико!

Ред. „Л.В.”

Патріярх Мстислав I у Луцьку.

СЛУЖИВ НАРОДОВІ Й БОГОВІ

15 СІЧНЯ — 110 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ВИДАТНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВЧЕНОГО,
ГРОМАДСЬКОГО І РЕЛІГІЙНОГО ДІЯЧА
І. І. ОГІЄНКА — МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА

Девізом його життя був вислів „Служити народові — це служити Богові”. Він вийшов з низів українського трудового народу і все життя прагнув служити вірою та правдою.

Іван Огієнко народився 15 січня 1882 року в Брусиліві на Житомирщині в убогій селянській сім'ї. 1884 року його батько трагічно загинув, залишивши без майна вдову і четверо сиріт. Троє з них взяли на утримання добрі люди,

а найменший, Іван, залишився з матір'ю, яка з трудом заробляла на прожиток щоденною фізичною працею в місцевому фільварку.

Здібності в навчанні хлопчик виявив ще у Брусилівській початковій народній школі. Щоб здобувати освіту і допомагати матері, змушений був наймитувати, вчив селянських дітей грамоти. 1896 року, закінчивши цю школу першим учнем, вступив до військово-фельдшерської школи в Києві, бо тут учили й утримували безплатно. Займається самоосвітою, з великим інтересом студіює історію, літературу, мовознавство, філософію та інші предмети, разом з шкільним товаришем Юхимом Придворовим (потім став письменником Дем'яном Бедним) редагує рукописного шкільного місячника, пише вірші. В липні 1897 року з'явилася його перша друкована стаття „Как живут крестьяне” в Петербурзькому місячнику „Сельский вестник”.

Закінчивши першим учнем військово-фельдшерську школу (1900), служить у Київській військовій лікарні. В травні 1903 року успішно склав екстерном іспити на свідоцтво зрілості при класичній гімназії в м. Острозі на Волині і став студентом спочатку медичного, а згодом — історико-філологічного факультету університету Св. Володимира в Києві. Не маючи засобів для існування, працював репетитором. І хоч тоді в школах, книгах, установах панувала російська мова, І. Огієнко з дитинства не цурався рідного слова, був під благотворним впливом українського оточення, національного театру, любив рідну природу, пісню, казки, обряди і звичаї свого народу. Все це пробудило в нього інтерес до долі України, до її культури, мови, посіяло перші зерна національної свідомості.

І. Огієнко захоплюється історією літератури і церкви, мовознавством, студіює давні мови, готує реферати, починає писати монографію про славного українського проповідника XVII століття архимандрита Іоаникія Галатовського. Він близько сходиться з видатними українськими діячами й ученими К. Михальчуком, П. Житецьким, Б. Грінченком, М. Грушевським, В. Перетцем та іншими. Поглиблюється його національна свідомість, і юнак вирішує, що метою його життя має стати праця для відродження українського народу. Під час першої російської

революції співробітничав у перших українських газетах Києва „Громадська думка”, „Рада”.

У червні 1907 року І. Огієнко одружується з учителькою з Брусилова Домінікією Литвинчук, яка стає вірною супутницею і дбайливою помічницею чоловіка.

Після закінчення університету (1909) з дипломом першого ступеня І. Огієнко працює вчителем Київської середньої школи, гімназії Стельмашенка, одночасно закінчує Вищі педагогічні курси, зближується з отцем протоієреєм В. Липківським. З 1911 року він професорський стипендіят, з 1915-го — приват-доцент університету. Цілком віддається науковій роботі, пише й друкує такі праці, як „Огляд українського мовознавства”, „Українська граматична термінологія”, „Двійне число в українській мові” та інші, в яких, зокрема, підкреслює, що українці — давній, самобутній народ. Молодий вчений став членом ряду наукових установ, разом з професором В. Перетцем здійснює наукові подорожі до Петербурга. І. Огієнко турбується про своїх земляків, селянам Брусилова допомагає будувати бетонні колодязі, засновує в містечку кредитно-ощадне товариство, вищу початкову школу.

1917 року з утворенням Української Центральної Ради в Києві І. Огієнкові доручають викладати в університеті курс історії української мови. Його обирають професором кафедри історії української мови та літератури, а згодом — професором кафедр української мови Київської духовної академії та Вищих жіночих курсів. Українську мову і культуру викладає на численних курсах, видає багато книг-підручників („Українське писання”, „Українська мова”, Українська культура” та ін.). У книгах і лекціях наголошує на самобутності української культури, на необхідності її очищення від чужинецьких впливів, відродження українських звичаїв і традицій, українську культуру вважає одним з найголовніших засобів боротьби за волю України, підняття духу нашої нації.

Працюючи на відродження України, І. Огієнко продовжує займатися наукою, освітою, церковними справами, а також поринає в державне будівництво. 1918 року його призначено надзвичайним професором новоорганізованого Українського державного університету в Києві, головою комісії по виробленню нового статуту для вищих шкіл України, головою правописної комісії, а

згодом — ректором державного університету в Кам'янці-Подільському. Саме завдяки його старанням, енергії, організаційно-адміністративному хистові в ті неспокійні часи протягом двох років у провінційному місті вдалося утворити величезну науково-учбову установу, зібрати видатних учених, організувати бібліотеку з книжковим фондом понад 300 тисяч томів, створити лабораторії, зразкові поля і т. п. Він відмовляється від коштів на ректорське утримання і передає їх на заснування студентських стипендій.

Професор І. Огієнко взявся також за відновлення Української православної церкви, разом з архиєпископом Олексієм Дородницею організує Всеукраїнську церковну раду. 13 січня 1918 року на Всеукраїнському церковному соборі в Києві він виступив з доповіддю „Відродження Української церкви”. Наприкінці 1918 року він став міністром освіти, а наступного року — міністром віросповідань України. Невтомно працює в галузі українського шкільництва та у справі відродження Української православної церкви. За дорученням уряду УНР 22 січня 1919 року в Києві на Софійському майдані організує свято Злуки Українських Земель. З осені 1919 по липень 1920 року після відступу С. Петлюри на територію Польщі І. Огієнко залишився головноуповноваженим уряду УНР у Кам'янці-Подільському, працюючи в надзвичайно складних умовах.

1920 року І. Огієнко з родиною опинився на Західній Україні, окупованій Польщею. Проживав у містечку Винниках біля Львова. Протягом 1924-1926 років викладав українську мову і літературу в учительській семінарії Львова. Після звільнення його з цієї посади польською владою був запрошений викладати церковнослов'янську мову й кирилівську палеографію на православному богословському відділі Варшавського університету, а фактично — в Духовній академії. Учений поринув у наукову та культурну працю, досліджує проблеми українського мовознавства, відродження Української православної церкви. Видає такі праці, як „Історія українського друкарства”, „Чистота й правильність української мови” та інші. Стає членом Українського наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, Комісії історії книгознавства в Києві,

Слов'янського інституту в Празі, Польського мовознавчого товариства.

1931 року Чехословацький університет у місті Брно надав професору І. Огієнку ступінь дійсного доктора філософії за його монументальну працю „Українська мова XVI віку і Крехівський Апостол 1560 р.”.

1932 року польські власті звільнили вченого з роботи у Варшавському університеті фактично за його опір політизації православного студентства. Долаючи неабиякі труднощі, він почав видавати у Варшаві місячники „Рідна мова” (1935-1939), „Наша культура” (1935-1937), заснував „Бібліотеку рідної мови”, які сприяли популяризації українознавства, вивченню, дослідженню української мови і культури, впровадженню в життя імперативу вченого „Один народ — одна літературна мова, один правопис і вимова”. У цей час були написані та видані такі праці вченого, як „Нариси з історії української мови”, „Пам'ятки старослов'янської мови X-XI вв.”, „Фонетика церковнослов'янської мови”, „Костянтин і Мефодій”, „Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян” та інші. Дві останні наукові праці було прийнято як обов'язкові підручники для докторатів слов'янознавства в університетах Праги і Відня.

Професор І. Огієнко відроджує українську науково-богословську думку, яка занепала після свого розквіту у XV-XVII століттях. Справою його життя став переклад із старослов'янської і старогрецької мов Старого і Нового Заповітів та інших творів. Переклад Біблії він здійснив на належному науковому рівні, живою милозвучною літературною мовою, з точною передачею змісту оригіналу, дотриманням відповідного ритму. Цей переклад визнано одним з кращих, а тому його автора було обрано членом Британського біблійного товариства і відзначено медаллю королеви Англії Єлисавети. Старше покоління волинян пам'ятає тогочасні огієнківські видання з українознавства та релігії. 19 травня 1937 року І. Огієнко пережив родинну трагедію: померла його дружина Домініка Данилівна.

Після окупації німцями Польщі та перетворення її в генерал-губернаторство І. Огієнко очолив таємно створену Українську церковну раду, метою якої було проголошення на цій території Української Православної Церкви.

1940 року Собор єпископів православної церкви обрав професора І. Огієнка кандидатом на єпископа Холмщини і Підляшшя. У жовтні в Яблочинському монастирі він прийняв чернечий постриг і наречення імені Іларіон, був висвячений на ієромонаха, возведений в сан архимандрита. Єпископське наречення, хіротонію та возведення в сан архієпископа Холмсько-Підляського з кафедрою в Холмі було здійснене в цьому стародавньому українському місті. 16 вересня 1944 року архієпископ Іларіон удостоєний звання Митрополита Холмсько-Підляського. Німецькі власті в Берліні були незадоволені допущенням українського патріота на таку високу духовну посаду.

З наближенням фронту Митрополит Іларіон переїхав у Словаччину, потім у Швейцарію, а 19 вересня 1947 року прибув до м. Вінніпегу (Канада). 8 серпня 1951 року надзвичайний Собор Української Греко-Православної Церкви в Канаді обрав Митрополита Іларіона своїм Первоієрархом. Владика розвинув богословський факультет Колегії Св. Андрея у Вінніпезі, багато літ був його деканом, унормував богослужбову сферу своєї церкви, створив і очолив Науково-Богословське товариство, збагатив усю українську православну церкву популярною і науковою церковною літературою. Тут він став видавати журнали „Слово Істини” (1947-1951), „Віра й Культура”, поновив роботу видавництва „Наша культура” розпочату в Лозані.

У повоєнні роки Митрополит Іларіон був членом таких наукових установ, як Українське наукове товариство ім. Т. Шевченка, Українська Вільна Академія Наук, Інститут дослідів Волині, Науково-Богословське товариство у Вінніпезі, Британське й Закордонне Біблійне Товариство в Лондоні.

Видавництво „Наша культура” випустило в світ такі твори Митрополита Іларіона, як „Легенди світу”, „Слово про Ігорів похід”, „Історія української літературної мови”, „Українська літературна мова”, „Український літературний наголос”, „Трираменний Хрест”, „Культурні впливи України на Московію” та інші. Українське Наукове Православне Богословське Товариство видало такі його праці, як „Візантія й Україна”, „Обожнення людини”, „Українська церква за Богдана Хмельницького”, „Українська церква за часів руїни”, „Книга нашого буття на

чужині”, „Преподобний Іов Почаївський”, „Православна віра”, та інші. А іменем Греко-Православної Церкви вийшли такі праці, як „Князь Володимир прийняв православіє, а не католицтво”, „Поділ єдиної Христової Церкви і перші спроби поєднання її”, „Іконоборство”, „Як поводитися в Божому храмі” та інші.

Митрополит Іларіон написав велику кількість поетичних творів (поєми „Прометей”, „Жертва вечірня”, „Марія Єгиптянка”, „На Голгофі”, „Туми”, „Святий Юрій і Змій”, „Трагедія в Махері” та ін.), філософську містерію на 5 дій „Народження Людини”, драму на 3 дії „За Україну”, багато цікавих оповідань для дітей і молоді.

Митрополит Іларіон був Почесним головою Наукової ради Інституту дослідів Волині, доручив Товариству „Волинь” (Вінніпег) справу видання та перевидання його творів, що ці установи з великим успіхом й чинять тривалий час. Зокрема, ними видано такі його праці, як „Українська культура”, „Дохристиянські вірування українського народу”, „Наша літературна мова”, „Свята Почаївська Лавра”, „Словник Шевченкової мови”, „Релігійність Т. Шевченка”, „Рятування України” та інші...

Упокоївся на 91 році життя, 29 березня 1972 року. Доктор Ю. Мулик-Луцик писав, що Митрополит Іларіон був статтю всеукраїнського світового масштабу, мужем епохи, був такою статтю, яких небагато є в історії українського народу. За неповними даними ним написано понад 1000 наукових праць і творів. Його духовна спадщина велика і цікава. Вона тільки нині починає повертатися на Батьківщину. Можливо, тепер знайдеться місце в наступному виданні Української Енциклопедії для вірного сина України, який все своє свідоме життя змагався за її волю і незалежність.

М. Онуфрійчук,
заступник голови правління
обласного відділення Українського
фонду культури.

ВОЛИНЬ В ІСТОРІОГРАФІЇ ЧУЖИХ ДЖЕРЕЛ

Хоч як воно й недивно, однак доречно відмітити, що історичні відомості про Волинь маємо вже з перелому 5-го і початку 4-го століття до Христа, тоді як про Київ є відомості щойно 721 року по Христі. Першим, хто подав деякі довідки про заснування Києва, був вірменський історик Зенот Глак, в якого праці зазначено, що заснували Київ (в нього **Куару**) три брати **Куар**, **Ментой** і **Хоруар**, а в українському перекладі: Кий, Щек та Хорив. В грецькій мовній традиції, назву Києва виводиться від „**Киянос**”, що означає синій (темно-синій), аналогічно до синіх гір, на яких і постав Київ. Пізніші вістки про Київщину з року 800 по Христі, де мовиться про якогось князя Бравлина, що напав на Сурож (тепер Судак), що часово відповідає князюванню Карла Великого.

Інші джерела — псевдо-Захарія-сирійця, датуються роком 555 по Христі, де згадується могутній нарід на захід від Дінця і на північ від Дунаю, а далі це вже пустиння, про яку він більше нічого й не знав. Араб Ібн Хардарбех, в книзі „Країни світу”, датованій роком 883, говорить вже виразно про Русь (розуміється — Київську Русь, бо іншої й не було), та описує побут слов'ян, згадуючи святкування Тризни по покійному, де багато п'ють напиктів, а потім розходяться.

Не забув згадати дотепний араб і про великих мух, які зносять солодкий мед — називаючи їх „джоли”, а приміщення для них „гулій”, дещо пізніше, розповідає про життя та побут слов'ян що вони з обличчя білої до червоної краски, а особливо гарні їхні жінки, що тисячами продавалися через Крим в арабські краї до гаремів, а нещасних полонених як євнухів для їхньої обслуги. Цей же подорожник-купець Ібн Абрагам, на іншому місці згадує, що йому в Празі оповідали, що чехи називали себе „дуаліба”, себто волинські дуліби, які вимандрували в Богемію перед звірствами аварів (укр. обрів). Ця замітка Ібн Абрагама кидає дещо світла що чеський народ найближче споріднений з українцями, а головне є часткою волинян...

Перші звістки про Волинь мається без сумніву з кінця 5-го і початку четвертого століття до Христа. Про це пише історик Геродот в своїй „4-ій Книзі”, який проживав

частково в грецькій колонії Ольбії, на нижнім Богу, а через його замітки значну доказову силу, пише слідуюче: на північ за Гіпарнісом (Дністром), який на його думку впливає з озера, знаходиться країна, звана „Неврами”. В тій країні Неврів, так йому розповідали, наплодилося стільки гадюк, що населення цієї країни мусіло втікати на північний схід, в країну Будинів, (як сьогодні припускають в Сіверщину), але воно (населення) пізніше повернулося назад.

Одначе такі сумнівні описи країни „Неврів” мають чимало історичних моментів, які можна пов’язати в одну цілість; безсумніву, що волиняни „неври” не втікали на північ від згаданих гадюк, а мусіли бути багато важніші пертурбації в їх краю, а цими пертурбаціями могли бути набіги кельтських вольків, які навіть часово вкладаються в нашу схему, та від імени яких, наш край дістав прегарну назву Волині. Отже повернені назад, за словами Геродота волинські втікачі, знову стаються автохтонами свого краю, аж по нинішній день.

Інший арабський письменник, Ібн Халдан, вмів майже детально розповісти про відому державу, яку він називає „Валінана”, де за його словами, могутній князь Манжак, управляв цією державою, але нараз все змінилося, інші князі не стали слухати свого зверхника і все розлетілося, однак про все це описати, було б забагато, — закінчує Ібн Фадлан.

А. Капітанчик

Д-р М. Бойко

ПЕРША ДРУКОВАНА БІБЛІОГРАФІЯ НА СХОДІ ЄВРОПИ Остріг, 1580

ВСТУП

Рукописна книга від першої появи письма в Україні була на службі церкви і народу майже до кінця XVII ст. Зростало населення впарі з тим і його потреби. Продукція рукописної книги однією людиною і тільки одну книгу протягом довшого часу не могла заповнити потреби народу. У середині XV ст. Гутенберг примінив рухомий друкарський станок, який зчасом одним набором літер міг друкувати сотні примірників.

Довкруги Острога на Волині були монастирі, володіли княжі роди і культивувалося писарське ремесло, згодом були окремі писарські школи і в них продукція рукописної книги. На межі XIV-XV ст. маємо рукописне Луцьке Євангеліє, Загорівське Євангеліє „построєне” 1567 р., Апостол, 1554, Мінея, 1536 — були передвісниками Пересопницького Євангелія, писаного народною мовою. Почате у Двірці, 1556, а закінчене у Пересопницькім монастирі, 1561 р., Складачі оправдували свою працю такими словами: „А иже есть прекладена тая то святая евангелія изъ языка бльгарскаго на мову рускую, то для лепшого вирозумленя люду христіанского посполитого”. Як слушно пише М. Возняк („Історія укр. літ.”, т. 2, ст. 12-14): „Мова перекладу це вислід довголітньої попередньої праці багатьох освічених поколінь частини колишньої галицько-волинської держави”. В цій евангелії є „глави” (розділи і „зачала” (стихи). В усіх евангеліях апостолів пробивається українська фразеологія.

Сильне бажання перекласти Святе Письмо на зрозумілу українську мову здійснилося після Пересопницького евангелія у Хорошові на Волині, яке переклав Негалевський у 1581 р. У нім спільна мова українців і білорусів. Переклав він з польської мови соціянина Мартина Чеховича. Зробив він це знову для людей, що „люблять слово Боже, а не вміють читати слова польського, або языка словенского читати писмомъ рускимъ викладу з словъ его,

не розумють”. Це вже був період протестантських рухів на заході.

Рукописну бібліографію в Україні ми датуємо від „Богословца от словес” в „Ізборніку Святослава, 1073” за Воскресенським списком, що був знайдений у монастирі Новий Єрусалим біля Москви, 1817 р. У цій списку після видання 1880, у Петрограді опрацьована бібліографічна стаття на аркушах 253а, 253б і 254а. Ця стаття описує 47 творів Старого Заповіту, 20 Нового та 23 апокрифічних творів.

Після цього віки для нашої науки довго мовчали. Щойно в Галицько-Волинським літописі під 1288 р. є згадка про подарування князя Володимира церквам і монастирям євангелій та богослужбових книг коло 25 назов. І знову століття замовчали. Аж в 1875 р., а головню в 1888 р. С. Пташицький опублікував статтю в Петербурзькій „Бібліографі” про Каталог Бібліотеки Великого Князя Литовського Сигизмунда, писаний тодішньою українською мовою. Ця знахідка нам підказує, що таких каталогів з цього часу повинно бути більше, але вони хоча і були, до нас не дійшли. Бібліотеки існували при монастирях, приватні були у видатних вельмож, можливо також у писарських школах більших міст.

На межі XIV-XV ст. маємо рукописні зразки церковних і богослужбових книг, що в середині XV ст. залишили нам мистецький видатний твір Євангелію з Пересопниці. Приготування до видання книг в Острозі, мабуть, велися довго; потребу цього між собою обговорювали волинські пани православної віри. На ті часи фєвдальна система була одною з організації управління територією. Такі форми правління були майже в усій Європі.

З православних панів на Волині відомі Острозькі, Сангушки, Чарторийські, Вишневецькі, Корецькі та інші. Після них була середня верства, що була опорою ближче „посполитого” народу. В 1629 р. у Волинським воєвідстві було 114 міст (2, сти. 84). Торгово-ремісничими містами були: Луцьк, Остріг, Дубно, Володимир, Торчин та інші менші містечка. Ріка Західний Буг була головною артерією вантажів на захід.

Після Люблинської унії, 1569, коли Польща почала все більше обмежувати права українського народу в складі Корони, видатніші представники вищезгаданих родів по-

чали радитися між собою піднести освіту в народі. Вибір впав на енергічного князя Костянтина Костянтиновича Острозького. Відкриття Острозької Академії коло 1577 р. та друк *Азбуки* в Острозі, 1578 р., вказують на те, що волинські пани здійснили намічені пляни, ставши практично на шлях освіти та книжної культури.

Крім сильного наступу на українську душу католицької Польщі, в тім часі до сили приходив і протестантський рух, що почав охоплювати середній прошарок вельмож. Впарі з тим почали появлятися переклади Св. Письма на польську мову, напр., у виданні Мартина Чеховича навіть заведено на маргінесах „руські розділи” (глави) та „начала” (стихи). Надходила доба великого зрушення.

Я. Ісаєвич у вступних статтях до „Першодрукар Іван Федоров...” (Львів, 1975) цитує вибрані думки англійського книгознавця Ричарда де Бері, який казав: „В книжках для мене воскресають мертві, в книжках мені відкривається майбутнє”. Далше він наголошує значення книжки, себто, коли б її не було „уся слава землі відійшла б у забуття...Замки можуть зрівнятися з землею, непереможні держави загинути. Не судилося ні королям, ні панам увінчити себе так, як це зроблено у книжці”.

Книгою в Україні, що постійно відсвіжує народню пам'ять є Острозька Біблія, 1581 р., власне вона є репрезентантом української друкарської культури.

ІВАН ФЕДОРОВИЧ НА УКРАЇНСЬКИМ ЗАХОДІ

Коли саме друкар прибув на захід спершу до Заблудова, Білорусь, точна дата невідома. Його прибуття можна вкласти між такі дати: Федорович з Петром Мстиславцем закінчили друкувати Часослов у Москві 28. 10. 1564, а вже 8. 7. 1568 р. обидва друкарі у Заблудові, в мастку гетьмана Ходкевича почали друкувати Учительне євангеліє (1, ст.40). Вказане джерело відносить виїзд-втечу друкарів із Москви прикінці 1566, або на початку 1567 р. Добровільно друкарі з Москви не виїхали, особливо Федорович мусів втікати „резьлнаго ради озлобєнія”, московської безпросвітньої верхівки, яка в друкарстві бачила „хотячи благоє в зло превратити” (там же ст. 41).

Політична унія Польщі з Литвою 1569 р. склали одну державу — Річпосполиту, до якої силою складних умовин

увійшла частина українських і білоруських земель. Православної віри гетьман Ходкевич, рішився надрукувати книги Святого Письма та богослужбові зрозумілою для народу мовою. Польські круги були тим невдоволені. Заблудівська друкарня ще видала Часослов і Псалтир 1570 р. і на цім праця припинилася. Гетьман Ходкевич помер 12. 11. 1572 р., це дає підстави думати, що Іван Федорович перед цією датою залишив Заблудів і виїхав до Львова, де були куди кращі можливості друкарської праці. Тут же граверські підприємства, друкарський матеріал, центр зв'язків та збуття видань.

У Львові зчерги Федорович відкрив третю друкарню. Тут він надрукував Апостола, 1574 та буквара-граматику. В той час книги були дорогі, високі ціни матеріалів, отже продаж вчас не покривала витрат і в друкаря створилися фінансові труднощі. За довги Федорович заставився наявним майном, але друкарні не продав (там же ст. 68) і на початку 1575 р. прибув до Острога на Волині на запрошення князя К. К. Острозького. Тут знову треба було будувати друкарню, а передтим ще і приміщення.

За свого перебування на українським заході, Федорович надрукував дотепер відомих 10 книг, або як пише Я. Ісаєвич — 70% усього тоді виданого (3, ст. 8). За цю працю був названий „друкар книг пред тым не виданих”.

Перечитуючи сторінки писань російських бібліографів, які постійно наголошують місію Федоровича на білоруських і українських західніх землях, але рідко коли згадують про його загрозу на рідній батьківщині. Коли немає справжньої волі у власній країні, автохтони виїжджають в інші краї. Так було з Іваном Федоровичем, в Москві йому, як дияконіві православної церкви за „провину друкування книг” грозило „заточення у монастир”, як це було з його вчителем друкарства Максимом Греком, який у в'язниці й помер. Таким чином згаданий друкар був вихідцем-втікачем-емігрантом. На заході він став вільною людиною, на нашу сьогоднішню мову дістав „азиль” з повним правом приватної ініціативи та став поважним на князівських дворах. Два світи і дві окремі долі поневоленої і вільної людини.

З ЯКОГО МИ РОДУ І КОРЕНЯ

**Дослідження саме цих проблем в основі наукової і
видавничої діяльності товариства „Волинь” та
Інституту Дослідів Волині, створених 40 років
тому у Канаді**

У різні часи стелила доля тернові дороги українцям, вела їх в далекі і невідомі краї. Пролягали ці дороги на Північ, Сибір, Далекий Схід. А століття тому привели вони наших братів і сестер до невідомої Канади. Серед перших поселенців у країні кленового листка були й наші земляки-волиняни. Ставали вони лісорубами, прокладали залізничні й шосейні шляхи, добували вугілля, освоювали незаймані землі. Виростали на канадській землі села з українськими назвами, церквами, школами. Видавалися перші газети, журнали, книги українською мовою.

Три хвили української еміграції знає Канада. Перша з 1891 по 1914 роки, друга — між двома світовими війнами, а третя — в повоєнний час. Українські емігранти також виїжджали до США, Канади, Південної Америки, Австралії. У Нью-Йорку 1950 року наші земляки-волиняни об'єдналися у товариство „Волинь”, філії якого створено у Клівленді, Буффало, Вінніпезі, Торонто. Пізніше філії Товариства виникли в Південній Америці, Австралії, Європі.

Активна група волинян-науковців з Вінніпегу у липні 1951 року скликала установчі збори і заснувала Інститут Дослідів Волині. Було прийнято статут, обрано раду, дирекцію. До складу останньої увійшли: голова — д-р Ю. Мулик-Луцик, секретар — інж. М. Бойко, скарбник — редактор М. Подворняк, референт — інж. Ф. Онуфрійчук.

Метою створення товариства „Волинь” та Інституту Дослідів Волині було не тільки об'єднання земляків а, насамперед, збір, збереження і видання матеріалів про Волинь, які збереглися в емігрантів-волинян з трьох хвиль еміграцій, науково і об'єктивно висвітлювати питання з минулого Волині на сторінках видань. В Нью-Йорку Товариство розпочало видавати кварталний журнал „Волинь”, а Інститут Дослідів Волині у Вінніпезі — збірник „Волинь у боротьбі за волю України”. Місцем їх друку

був Буенос-Айрес. І не випадково, бо було одержано підтримку земляка, видавця С. Кравця з Аргентини.

Щоб не розпорошувати наукові сили і видавничі кошти, ці два видання було об'єднано, в результаті чого з'явилися науково-популярні збірники волинознавства „Літопис Волині”. Перший номер вийшов у світ у 1953 році, а на нинішній час їх є 16. Вже в першому номері „Літопису Волині” опубліковано ряд цінних матеріалів з історії нашої землі, зокрема „Легенда про заснування Луцька”, „Замок Любарта в Луцьку”, „Українські марки Волині” А. Дублянського, „Похорон в Луцьку” Л. Дольського та ряд інших. Власне, Інститут Дослідів Волині став продовжувачем наукових традицій Інституту дослідників Волині, який було засновано 2 грудня 1900 року в Житомирі талановитими й енергійними вченими Н. П. Дашкевичем, Н. І. Коробком, П. А. Тутковським, Я. В. Яроцьким, письменником В. Г. Короленком та іншими.

Багато сторінок історії волинської землі було досліджено й написано вченими з Інституту дослідників Волині. Ще й дотепер українська історична наука не може обійтись без праць видатного вченого Н. І. Теодоровича, який був фундатором цього наукового закладу. Тож засновники Інституту Дослідів Волині і Товариства „Волинь” по суті є продовжувачами справи, розпочатої в Житомирі.

Щоб здійснювати наукові і видавничі плани необхідно було мати кошти. При Інституті було засновано Волинський видавничий фонд, який складається з добровільних пожертв членів товариства „Волинь”, коштів, що надходять від реалізації продажу книг та інших його видань, збору серед українців Канади та інших країн, проведення так званих Волинських колодок, під час яких розігруються в лотерею цінні речі, виготовлені волинянами для цієї мети, зокрема вишивка, кераміка, кулінарні вироби та інше. Поважним внеском до цього фонду був заповіт Митрополита Іларіона, за яким Інститут має виключне право на видання його творів, чистий прибуток від цього йде до його каси.

Завдяки самовідданій, наполегливій праці протягом сорока років Інститут разом з товариством „Волинь” здійснили, можна сказати, унікальне видання — „Літопис Волині”. На його сторінках десятки тисяч волинян української діаспори мали можливість ознайомитися з найріз-

номанітнішими матеріалами, які розповідають про історію, археологію, природу, населення Волині, визвольні війни, культуру і побут, літературу і пресу, волинян у світі. Збірники вміщують цікаві документи, довідки. Всі ці праці є важливим внеском у скарбницю наукового волинознавства, дають змогу запізнати те духовне коріння, на якому зростало дерево нашого роду.

Видавнича діяльність Інституту і товариства „Волинь” не обмежується лише „Літописом Волині”. На їх рахунок вагомі праці відомих вчених української, зокрема волинської діаспори. Особливий інтерес становлять праці Митрополита Іларіона (професора Івана Огієнка), знаного нами як автора перекладу на українську мову Біблії. Видано такі його історичні праці як „Свята Почаївська лавра”, „Мої проповіді”, „Релігійність Т. Г. Шевченка”, „Українська літературна мова”, „Словник Шевченкової мови” та багато інших. Триває й донині видання його монументальної праці „Етимологічно-семантичний словник української мови”.

У видавничому каталозі Інституту і товариства „Волинь” чимало праць поважних вчених, зокрема О. Цинкаловського „Стародавні пам’ятки Волині”, „Стара Волинь і Волинське Полісся”, „Річка Прип’ять і її заплави” та ряд інших, цікаві праці С. Килимника, прот. д-ра С. Ярмуся, І. Левковича та інших. Чільне місце займають твори Уласа Самчука „Марія”, „На коні вороному”, „Втеча від себе”. Великий інтерес серед української діаспори викликали наукові розвідки Пастернака „Нариси історії Холмщини і Підляшшя”, А. Горохович „Поетика Лесі Українки і її афоризми” твори сучасних українських письменників.

Тут видають також спеціальні, з волинської тематики, поштівки, марки та іншу художню продукцію.

Хочеться згадати й оригінальну графічну мініатюру, емблему Інституту Дослідів Волині та товариства „Волинь”, створену відомим художником української діаспори П. Олійницьким. Починаючи з 1972 року, всі видання позначаються цією емблемою. Вона ж зображена і на значку Інституту, який вручається його членам.

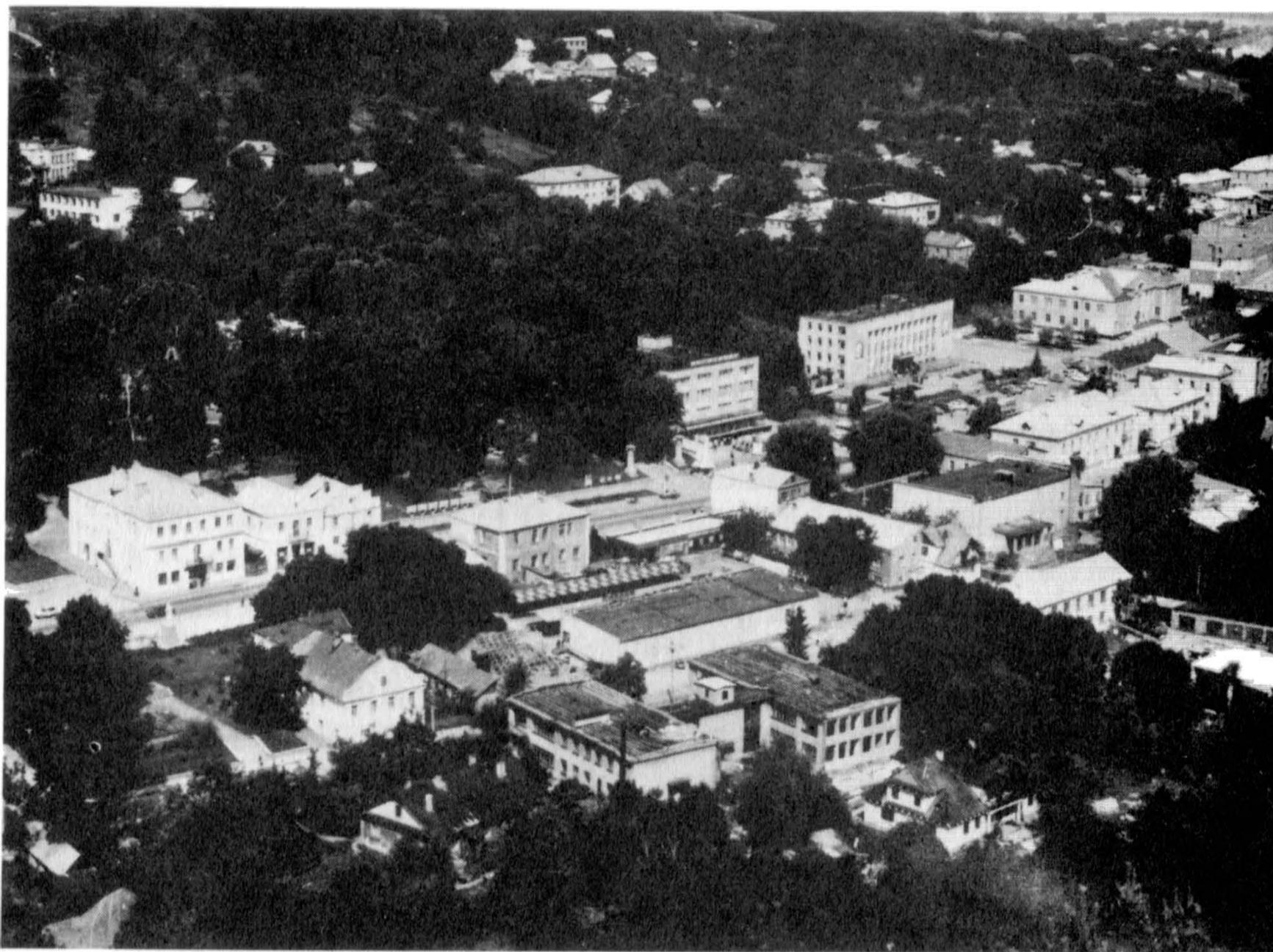
За своє 40-літнє існування товариство „Волинь” та Інститут при підтримці волинської діаспори здійснили велетенську працю для української науки в галузі волинознавства. З різних кінців світу від представників українсь-

кої діаспори надходять до Вінніпегу цінні документи, наукові праці, розвідки, фотографії, інші матеріали з історії Волині. Вони включаються до чергових видань.

Протягом певного часу підтримує творчі зв'язки з Інститутом і товариством „Волинь” автор цих рядків. Надіслані мною статті, документи, поезії знаходять місце на сторінках видань Інституту. Нещодавно на Волині побував один з активістів товариства „Волинь”, науковець Інституту Степан Ярмусь. Він вручив мені значок почесного члена Інституту та ряд цінних праць з історії Волині, розповів про пляни наукової і видавничої роботи.

Нам, волинянам, слід низько схилити в шанобі голови перед нашими братами, яких доля закинула в далекі світи, та які не забули про рідну землю, а впродовж багатьох літ роблять святе діло — засівають широку ниву волинознавства, яка дає щедрі плоди.

В. Рожко, працівник облдержархіву.
(„Р.В.”, серпень 1991)

Місто Крем'янець 1989 року — загальний вигляд.

МОЯ ЗУСТРІЧ З РІДНОЮ ВОЛИННЮ І РІДНЕЮ по 13-річній перерві

Моє пов'язання з Україною особливе тим, що я виросла у великій родині, а в ній батьки, і бабуня (тільки одна, а дідусів не довелося знати живими, знаю з оповідань), і дядьки, брати й сестри чогось мене навчали. Я досі пам'ятаю події, розмови, повчання моїх рідних, багато моментів зберігаю в пам'яті з сімейного життя. Тільки раннє дитинство минуло дома, далі була у школі поза домом, а в юнацькому віці вже вільні від науки періоди „працювала суспільно” по селах. Коли ж настала окупація України більшовиками склалося так моє життя, що живу без рідні. Її вивезли окупанти в Казахстан 1939 року, я опинилася сама у Львові, будучи студенткою пробивалася в життя самостійно, працюючи й допомагаючи рідним в Казахстані. Листування з ними зберігаю і досі, може пригодиться, якщо Бог благословить мене довшим віком. У ньому багата історія життя мого покоління і роду.

Була перерва в листуванні кілька років, відновилося воно 1956 року. А перша зустріч з рідними відбулася 1968 року. Чотири рази була я в Україні, а після останньої поїздки п'ять разів була відмова візи, мовляв, я вела „підривну роботу проти СРСР” як „запекла націоналістка” (це було тоді, коли ті „запеклі” націоналісти бачили в мені опортуністку, що возила своїх учнів в Україну 1971 року).

Подаю ці дані про себе тому, щоб було зрозумілим читачам, які мене ближче не знають, якими були мої переживання у вересні 1991 року, коли я нарешті дістала візу, перебувала один місяць у хаті, де я народилася, мала зустрічі з усіма членами мого роду, а десяти діток в ньому ще не бачила.

Описати свої переживання коротко — неможливо. Мрію, щоб це зробити в майбутньому, якщо така буде Божа воля. Туга за Україною, і то тоді, коли відбувалися в ній зворушливі історичні події, спонукала мене шукати в пресі інформації про найближчі моєму серцю місця — Рівенщину, людей, її історичні пам'ятки.

І ось знайшла я їх в журналі п. н. „Пам'ятки України” ч. 4/89. Вони про мандрівку дослідників старовини — редактора А. Серикова, завідувача відділу Б. Біляшівського, постійного автора дописів, відповідального праців-

ника Українського фонду культури В. Акуленка і антрополога АН УРСР, кандидата історичних наук С. Сегеда. І ось їхні описи місць моєї Землі, де я народилась, виростала, коротко на ній проживала й через те стільки в мене теплих почувань зв'язаних з ними, мрій, бажань пізнати їх ближче.

Автор опису мандрівки по Рівенщині Борис Біляшевський описує перебування дослідників у моєму рідному Межиричі, у сусідніх селах і містах Невіркові, Корці, Здолбунові, Дермані, Дубні, Острозі, Рівному та Берестечку. Описи мандрівників, їхні почування передаються читачам; а тому зворушливо впливають на мене.

„Пляшева зустріла їх сліпучим сонцем, соковитою зеленню отав, переливами пташиних голосів...і численними міліцейськими кордонами. Понад усім панував святковий благовіст”.

Берестечко. В кого (запитує автор Т. Г.) не завмре серце, ступивши на це трагічне і героїчне поле, де запеклася кров твого народу, куди українська нація вислала на смерть синів — козаків”.

Довкола Берестечка на чотири милі, де текла козацька кров, стояли машини й автобуси. Маса відвідувачів з Полісся, Волині, Прикарпаття, Галичини і навіть з Наддніпрянщини товпилися, щоб бути ближче „Козацьких могил” на острові Журавлиха, де колись там красувався монастир...

Дальший шлях дослідників старовини слався через південну Рівенщину, де стільки пам'яток з різних часів і народів серед чарівної волинської природи. Долучилися до них співробітники Краєзнавчого музею в Рівному — Алла Українець, Геннадій Непомнящий, Петро Ричков та співробітники місцевих відділів Фонду і Товариства — П. Сара і В. Лящук. На цьому шляху делегація „ПУ” мала багато зустрічей з місцевими письменниками і мистцями, журналістами членами Товариства і Фонду, було багато корисних розмов, побажань, щоб журнал „ПУ” став місячником, були виступи учасників мандрівки в радіо, заклики до пошвавлення зацікавлень пам'ятниками Рівенщини.

Перебуваючи на теренах історичних подій, дослідники вдивлялися в природу — оглядаючи річечку під горою як вона змієюю звивалася — думали — чи такою

була вона тисячу літ тому? Спостерігали вигини простору, вдивлялися в далечінь біноклями, і уява їхня малювала рать Давида Ігоревича — внука Ярослава Мудрого. Пригадуючи опис в Літописі, бачили місто Дрогобуж — перлину княжих міст серед ровів і валів, бачили в уяві і розкопки, а в них залишки матеріальної культури пращурів.

Зустріли тут і Успенську церкву, побудовану на місці монастиря з XI століття 1786 року. А по дорозі до автобуса на леваді поміж двома старовинними хрестами побачили — паслися кози...

Прибувши до КОРЦЯ, побачили руїни замку князів Корецьких з XV-XVIII століть, який вщерть поруйнований. Його заплановано реставрувати, примістити в ньому музей декоративно-ужиткового мистецтва, виставково-концертну залю, туристичний комплекс. У плянах є реставрації: костела з XVII-XVIII століть, монастиря-фортеці в Дермані, та багато іншого. Проте, крім рожевих перспектив бачать фахівці й сумні перешкоди. Нема матеріалів і фондів. Плянують діяти через кооперацію — реставрувати будівлі, але здобувати фонди через побудову цегельні, керамічний, деревообробний, пластмасовий виріб матеріалів для відбудовних робіт. Мають в пляні вести вишкіл реставраторів — професійних кадрів у цій галузі. Тож пляни не тільки в теорії, але в дії.

Відвідали після Корця і замок Сосновських з XIV-XIX століть в Новомалині, у Клевані — замок князів Чарторийських XV-XIX ст. — був у ньому лікувально відпочинковий центр, тепер руїна — чекає на відбудову.

Зближаючись до Дубна за селом Тараканів серед лісу є воєний форт з Першої світової війни, в якому міг би зміститися цілий Ермітаж. Цей велет залишений напризволяще — у ньому було тисячі заль і переходів. Все зарите в землю, володарями його є сови, малолітні козаки-розбійники з сусідних сіл.

ДУБНО — в ньому замок Любомирських XV-XX століть. Тут є сліди Тараса Бульби, Богдана Хмельницького. Пам'ятка над Іквою служила довгі десятиліття військам, тепер мають оселитися сучасні — сподіваємося, що відновленої Української Держави.

МЕЖИРИЧ КОРЕЦЬКИЙ — моє рідне містечко, тепер воно село Великі Межиричі. У ньому велика будівля

костела св. Антонія (1702-1725). Колись імпозантна святиня, тепер вона в жалюгідному вигляді — поторощені кам'яні й дерев'яні зображення святих, янголів, хрести у смітті й бруді. На запорошених зарубинах стін, вікон зеленіють стебла бур'янів, є й квіти. Сором і біль огортає відвідувачів цієї святині, яка колись панувала над простором...

Але народ докладає зусиль, щоб відновити пам'ятки релігійної культури. За 1988-1989 роки з'явилося на Рівенщині ще 54 нові парафії. Першою була відновлена церква в селі Городок біля Рівного, надійшло 92 заяви від церковних громад різних віроісповідань святиня в справі відбудов. Вже діючою є церква у Пляшеві, зокрема швидко відновилась святиня монастиря Св. Трійці в Корці. Воскресенський собор в центрі міста Рівне, що був музеєм атеїзму, має тепер богослужби, як оповідали учасники, щодня. Росіяни тим намагаються оволодіти собором. Діє у Рівному новозбудована УАПЦерква і ще одна православна. Є сподівання, що Вознесенський собор в майбутньому перейде на УАПЦеркву.

В Межиричі поруч ОСТРОГА церква Св. Трійці (XV-XVI) князів Острозких велично виглядає біля фортеці. Була вона завжди діючою, навіть під час останньої війни. Монастир біля церкви відділений від неї, ніхто вже не дбає про його реставрацію, скрізь руїна — безверхні альтанки і діряві дахи проросли багаторічні дерева.

Руїн зазнали не тільки церкви та історичні пам'ятки. Хоч і були виділені кошти на реставрацію пам'яток, її не виконано, бо ж панувала „абсолютна бездуховність” повне недбальство, нерозуміння дійсності. В соборах відбувалися різні роботи, були склади, а це все прискішувало їхню руїну.

Щойно 1988 року в Рівному постав „Етнограф” — виробничо-творча кооператива під проводом Олександра Мамітова, який узяв на себе дуже важливі і важкі обов'язки — „Дати друге життя шедеврам минулого”. І не тільки таке завдання — в програмі кооперативи є ремонт та реставрація пам'яток і пристосовання їх для художніх шкіл, студій у них, організація в них роботи за програмою використання. Олександр Мамітов відчув що: „Свіжий вітер змін напнув вітрила народної самосвідомости. На часі — консолідація...”

Т. Горохович

БАЗАР

Боротьба українського народу за своє життя, спокон віку важка.

У трудних обставинах доводилося Україні кувати свою долю. В трудні години родилася Воля України. При великих стражданнях і надлюдських зусиллях здійснювано ідеал життя народу — Українську Соборну Державу.

В історії нашого народу, не тільки боротьба за Державу та її тривалість вимагали найбільших зусиль, жертв, труду і крові. Часто доводилося переживати часи, коли саме існування його як нації ставало загрожене.

Було це звичайно напередодні великих вирішень історії, напередодні народження нових епох, на великих закрутах розвитку народів, коли перед нами ставало питання, кому ввійти, а кому залишитися поза брамою нової доби, загубитись і загинути для дальшої історії.

В такі хвилини — український народ — мав перед собою великі і важкі проби своєї життєздатности. Усі тогочасні вороги України непокоїлися самим існуванням українського питання. Вони бачили, що все їхнє майбутнє залежить від того, чи стане Україна Державою, чи зникне і перестане існувати, як окрема політична проблема. Тому вони завжди плянували походи на знищення України.

Так для України наставали часи великих руїн і тяжких змагань з ворогами. Розміри руїн були просто неймовірні, а нищення ширилося на все життя народу.

Хоч як намагалися вороги зломити хребет нашої нації і отруїти душу, Геній українського народу поставлений на „бути чи не бути йому як нації України” завжди знаходив вихід. Цей вихід ломав усі пляни ворога стерти нас з лиця землі.

І це був шлях боротьби — не упокорення ворогом, не складання своїх прапорів, а шлях боротьби — важкої жертвенної і кривавої. Це не був шлях відчайдушности, як декому здається, це був неминучий шлях зберегти підвалини своєї майбутньої перемоги, зберегти глибоку і ясну свідомість своєї ролі на сході Європи. Це був шлях, який велів держатись в найтяжчі історичні дні, щоб при нагоді

відтворити рік 1648-ий. Це був шлях до Української Національної Революції. Шлях до таких зривів, як козацька революція Богдана Хмельницького.

Це був шлях Нашої Історії.

І на цей шлях у наші дні, знову станув Український Народ вступаючи в грізну прелюдію Першої Світової війни в роках 1914-20.

Протягом 3-х років, через землі Західної України, Холмщини, Волині і Полісся, котилися смертоносні знищення. Там схрестилися мечі наших ворогів, які нашою кров'ю вели свої імперіялістичні порахунки. Наші міста і села спалахнули полум'ям, а людність нищено. Здавалося що пекельна машина висадить в повітря увесь світ, що усе вже призначене на знищення.

Але український народ терпів. Він знав, що впадуть в боротьбі поміж собою велетні і що прийде той час, коли треба вхопити за зброю і піти шляхом наших предків. До того він був готовий. Він знав, що вал знищення докотиться до кінця, що перестане здригатися наша земля для чужих інтересів, а прийде Великий Зрив Українського Народу і власними руками, на власній землі збудується Українська Держава.

Ці наші мрії здійснилися. Революція 1917 року в Росії відкрила ворота усім поневоленим народам, і прийшов час самовизначення. На розвалинах Царської Росії український народ почав будувати свою власну державу.

Українська військова сила сформувалася із швидкістю та розмахом притаманим прикметам української землі. Її основою були військові З'їзди, які відбувалися в Києві. В короткому часі повстала Українська Армія, яка охопила усі кордони. Повстав Уряд і наші мрії здійснилися. Повстала Українська Соборна і не від кого незалежна Держава.

В історії українського народу багато світових моментів, величних зривів боротьби проти наїзників. Ці зриви, це найясніший доказ нашої непоборности.

Були програні так як є це у інших народів. Але наші програні були для нас нічим іншим, як вічним імпульсом до нової боротьби. В цьому крилася та внутрішня сила української нації, яка дозволила нам утриматися на поверхні історії.

Програні наших Визвольних Змагань 1917-20 років, були продовженням нашої історії, де бачимо, що український народ після невдачі ставав ще завзятіше до нової боротьби.

Сьогодні нам не приходиться шукати причин невдачі, історія сама це осудить. Шляхом предків ми йшли до здійснення тих ідеалів, щоб заповнити нові сторінки нашої світової історії, і це виконали.

По довгих і тяжких змаганнях, з переважаючими, мільйоновими силами наших ворогів, що зо всіх боків окружили Україну і на випередки старалися її розшматувати, наша Армія, знеможена, вичерпана нерівною боротьбою, здесяткована тифом, без зброї, без одягу, змушена була скласти рештки зброї. Сталося це на теренах Західньої України, окупованих польською армією, восени 1920 року. Не зважаючи на спротив, в короткому часі окупантам удалося розброїти рештки тих найкращих синів українського народу, що до останньої хвилини були вірні Батьківщині і послухні наказам Головного Командування. Українська армія перестала існувати. Розброєних вояків осаджено в таборах, українські землі розшматовано, а народ знов поневолено.

На терені Польщі повстали інтернати-табори для українського розброєного війська. Були вони в Лянцуті, Каліші, Щіпйорні, Александрові Кулявському, Горі Кальварії і т.д. В таборах створено для вояків жахливі умовини. У військових кошарах, обведених колючими дротами, стережених узброєним ворожим військом, немов в турецькій неволі, замкнено наших козаків разом з головним командуванням. Була глибока холодна осінь. Кошари не були ogrівані. Вікна повибивані, двері без завісів. Люди спали по голих дошках, без матраців, без жодної постелі. Холод докучав, як вдень так і вночі. Хто мав чемерку, або шинелю, то ділився з товаришами недолі одною полою на двох-трьох. Харчування було погане: хліб з половиною і домішкою бараболі, як глина, не допечений, до того гіркий. Юшка з лушпини від картоплі, або з брукви чи чечевиці і то тільки один раз на добу. Кава чорна, густа без цукру. Не було соли, і були випадки, що по 3 дні не було хліба. Охорона таборів поводилася з полоне-

ними брутально, за найменшої провини саджали до темниці, себто до бетонowego темного і мокрого льоху, де не давали по 2-3 дні горячої юшки і кави. Там спалося просто на мокрій цементовій долівці, а часом в калюжі брудної води, яку навмисне підливала сторожа.

Все це незабаром причинилося до поширення серед полонених різних хвороб. Не було пральні і жадної білизни ніхто не видавав. В кошарах був холод, бруд і нужда, що спричинювало розмножування різних паразитів.

Але козак не падав духом. Він знав, що він не перший і не останній в нашій історії. Він знав, що були і будуть герої, які клали і будуть класти своє життя на вівтар Батьківщини і він був завжди до того готовий, бо вірив що вмерти в неволі тоді коли переважаючий ворог вибив з рук зброю, то є те саме, що вмерти в боротьбі.

Козак сидів і чекав. Хоч голодний, не огрітий, босий, напів голий і пильно стережений ворожою вартою, він сидів і не сумував, а чекав.

А на Україні шалів ворог. Він нищив наші села, нищив церкви, школи і увесь наш добуток. Накладав своє ярмо неволі і вивозив в незнану холодну країну, а тих що ставили активний опір, нищив, живцем закопуючи в землю, залишаючи тисячі вдів, німічних старців і голодних обірваних дітей. Він розпаношився на загарбаній землі, бо знав що ніхто йому не стоятиме в перешкоді, бо знав що оборонець волі українського Народу — Козак Української Армії, вибитий зі зброї, в неволі.

Минає рік неволі. Надходить пам'ятний листопад 1921 року. Минає рік як український козак, стрілець, підстаршина і старшина, з твердою надією, що ще не все страчене, підготовляється за дротами ворожого табору неволі до чину, бо він вірить що поневолений український народ на нього чекає.

Примусова колективізація на Україні, масове вивожування селянства на Сибір, реквізиції, рабунки, опльовування християнської віри, нищення культурних здобутків, відбирання грудних немовлят від матерей, розлучування семейств, підступ, провокації і усі інші большевицькі махінації, прямуючі до знищення всього що є

українське, змушують наш народ чинно тому протиставитись.

Скрізь по Україні, повстають повстанчі загони. Керують ними ті українці, яким довелося передостатися на Україну, щоб далі провадити завзяту боротьбу з ворогом.

Холодний Яр, де були згуртовані як на запорожській Січі найкращі сини України, не давав спокою червоним наїздникам. Чутки про повстанську підготовку на Україні, швидко розійшлися по Україні і через широкі степи Великої України, через Галич, Львів, Тернопіль, Волинські і Поліські ліси, Холмську гору Короля Данила і ген далеко через усю Польщу, долетіли до таборів, де сидів за дротами козак і того чекав.

І хоч він був за дротами, хоч фізично і морально був пригноблений, майже знищений цілорічним тягаром неволі, ці чутки були для нього законом: Станути поруч з поставшим братом на Україні і далі боротися за право свого існування. По таборах повстає палке бажання йти на Україну повстанською масою. Бажання те одобрюється головним командуванням інтернованої української армії в Польщі. Паде наказ: Створити повстанчу Армію, залишити табори інтернованих, перейти кордон і прилучитися до повстанців, які оперують на Україні.

Командування повстанською армією доручено ген. хор. Юркові Тютюнникові.

Зникає втома у вояків. Вони таємно залишають табори, щоб згідно з наказом згуртуватися в природних смугах для дальшого збройного походу, який сьогодні носить назву: Другого Зимового Походу.

Повстанська Армія складалася з 3-х груп; Волинської, Подільської і Басарабської. Армія мала перейти кордон і підняти населення до загального повстання проти большевицького панування на Україні. Кордон треба було перейти таємно, щоб не перешкодили поляки й румуни. Головне командування взяло під увагу зосередження великих військових ворожих сил на Правобережній Україні, де акція не могла набрати великого розмаху. Тому треба було несподівано перебратися на Лівобережну Україну, де діяли повстанчі групи. Там зєдналися з повстанцями і ставши на Дніпрі, відрізати Червоній Армії відворот до

Росії, а відтак винищуючи ворожі війська, захопити усе в свої руки.

Зброю, амуніцію, одяг, харч і все потрібне для повстанчої армії треба було здобути у ворога власною силою.

Виконуючи цей наказ, окремі групи повстанчої армії при кінці жовтня 1921 р. розпочали свою акцію. Першою мала виступати Басарабська група під командою ген. хор. Гулій-Гуленка. Вона 25 жовтня прорвалася на Україну в силі 380 вояків, на яких було тільки 140 рушниць, та дуже мала кількість набоїв. Підготовку виступу треба було ховати від румунів і большевицького ЧеКа, та польської Експожитури. Люди були навіть босі і голі. Ця група мала завдання стягнути на себе увагу ворога, щоб уможливити Подільській Групі прорватися через кордон.

Другою з черги виступила Подільська Група 29 жовтня. Вона була під командою полк. Палія в силі 550 вояків, на яких було 240 рушниць, які були зібрані у подільських селян, і один заржавілий скоростріл „Махіта”. Завдання групи було вдарити на ворога, який виступить проти Басарабської Групи, підсилювати Басарабську Групу і вести акцію, як можна найдовше, щоб тим способом відвернути увагу большевиків від Головної Волинської Групи, яка мала продертися через Коростен і Київ на Лівобережну Україну, центру повстання.

В другій половині жовтня у Волинських і Подільських селах, появилися якісь дивні люди. Були вони одягнені якось як місцеві селяни, і якось не так дивилися їх очі. Були вельми обдерті, брудні і не голені. Мали вони сокири, тесаки, пилки тощо. Люди гомоніли, що це лісоруби, що Бог зна з відкіля прийшли рубати ліс. Але незабаром переконалися, що це були якісь інші люди, бо замість рубати ліс, вони пішли кудись на схід, а усі свої „струменти” позалишали по селах. Були це козаки з таборів: Каліш, Вадовиці, Александрів-Куявський, Гора Кальварії і інші, які таємно формувалися тут під особистим доглядом ген. Юрка Тютюнника. Формування відбулося в околицях Рівного і Сарн по селах: Мицьк, Космополь, Збуж, Студині, Степань, Іванова Долина, Кустин, Космачів, Яринівка, Березне, Маквин, Малинськ, Поляни, Холпи, Бисиричи, Демовичи, Радомська і інші. Штаб ген. Ю. Тютюнника був в Студинях. З цих людей створилася третя і головна повстанча група т. зв. Волинська, під

командою ген. Ю. Тютюнника. Вона 4-го листопада перейшла кордон коло села Нетреби, Рівенського повіту. Ця група під оглядом одягу і зброї, не була кращою від перших двох груп. Вона складалася з 950 вояків, разом з 30 старшинських складом і Головним Штабом. Узброєння було жалюгідне: один з рушницею, другий з шаблею, третій зі списом, а більшість з голими руками. Дехто запасся на всякий випадок великим ножом, обрізком з коси або острою легкою сокирою. Взуття і одяг були в страшному стані. На 100 козаків, 25 були зовсім босі, а 25 з черевиками звязаними мотузками. Для зовсім босих, зроблено лозові постолі-личаки з лозової кори-лик, однак вони в листопадську пору і на такому терені, яким є Полісся і Волинь не були здатні до походу. Старшини були в такому самому стані. Тому як бачимо обставини до боротьби були важкі. Вистачить навести один приклад тої самопосягати і відваги, які послужать сьогодні доказом тої свідомости і мети, за яку йшли на певну смерть герої.

Пам'ятаю як сьогодні. Курінь під командою сот. П. Пилипенка, мав завдання вночі з 4 на 5 листопада перейти кордон в районі Рокитного. Треба було знищити большевицьку пограничну сторожу і керувачись напрямком на Коростень, в стислому піддержуванні зв'язку з Головною Силою, посуватися вперед залізничною лінією Сарни-Коростень-Київ. Всякі перешкоди стрінуті на цьому шляху ломати, а курінь поповнювати місцевими повстанцями. З цивільними поводитися чемно. Рабунок цивільного населення карати смертю, бо ми не грабіжники, а повстанці, які несуть волю українському народові. Була тоді морозна ніч. Ясні зорі на небі поблискували. Тріщали від 20 ступневого морозу плоти і забудовання. Таємні тіні перейшли без жадного згуру через кордон. Незабаром показалися де не де у вікнах вогники. То було село. Скрізь було тихо, навіть собаки не гавкали, ніби відчуваючи, що за хвилину станеться щось страшно-невідоме. Вислані стежі донесли, що село спить. Один скок і воно було окружане, а через хвилину без стрілу, без зойку була ліквідована большевицька залога, яка займала шкільний будинок. Дванадцять ворожих трупів валялися на долівці і на ліжках. Не успіли навіть одягнутися. Здобуто 19 рушниць, 2 скриньки набоїв до рушниць, 2 скоростріли, 9 скриньок набоїв, взуття, одяг тощо. Наш перший трікомф

додав духу хлопцям. З великою радістю і з високо піднесеними чолами залишили село. Лишили його так сонним, як його застали успокоюючи кілька селян, які пробудилися і навколішках просили не палити села. Вони думали, що стався наскок грабіжників. На те сотник відповів: „лягайте спокійно спати, ми не є жадні розбійники, ми українські повстанці, які несемо на своїх багнетах волю українському народові.”

Несподівано й геройськими наскоками були ліквідовані большевицькі залоги, пляцівки, ревкоми, відділ ЧеКа і в наступних пунктах нашого району і в пунктах перемаршу наших сусідніх частин. Вже на перший день людність стрічала повстанців з великою радістю. Жінки і діти зі сльозами на очах оточували козаків і радісно з ними віталися, виносили харчі, взуття і одяг. Падали на коліна і молилися, щоб їх спасати, бо вони бачили, що за тими лахміттями живе чиста українська душа і що тільки ці люди своєю відвагою і самопоświęченням можуть принести рятунок, що тільки український козак зі зброєю в руках може повернути в краю справедливість і удержати спокій і лад.

Волинська Повстанська Група, придержуючись напрямку на Коростень, хутко посувалася і вже на 5-й день маршу підійшла під Коростець, а 10-го листопада група полк. Рембаловича сміло вривається в місто, де блискавичним наскоком ліквідує штаб 133 червоної бригади і штаб Коростенського ЧеКа. Занято Залізничий двірець, пошту і інші уряди. Тут мала згідно з операційним пляном відбутися зустріч з Подільською Групою полк. Палія. Але сталося інакше. Подільська група, по невдачах, які понесла Басарабська група, що по тяжких змаганнях з великими силами червоної армії змушена була повернути назад, чесно виконувала наказ. Вона пересікла Подільщину, частину Київщини і вже увірвалася у властивий напрямок, але злучитися з Головною Силою їй не довелося.

В однім з тяжких боїв ранено полк. Палія, а групу перебрав полк. Чорний, який не мав щастя в боях, і хутко по невдалій плянованій зустрічі з повстанчою групою Отамана Орлика, яка оперувала в районі Києва, Подільську групу ворожі загони запхнули на польський кордон в районі Рівне-Броди, де її поляки розброїли. То спричинило головній групі ген. Ю. Тютюнника не удержатися в

Коростені, бо усі пляни покрижувалися, до того Москва, кинула провокаційні „лозунги”, що це не є жадні українці, а польські диверсанти, які прийшли на Україну грабувати населення. Провокаційні „лозунги” не помагали, бо населення не вірило. Селяни давали повстанцям підводи з яких створено армійський обіз. Давали харчі і допомагали повстанцям чим могли, а також молодь українська вступала в ряди повстанців.

Тоді большевики на швидко створили „карательные отряды по борьбе з бандитами”, а крім того кинули великі сили кінноти Котовського, багато піхоти, бронепотяги і літаки, які за всяку ціну мали ліквідувати повстання.

Добре узброєна і на добрих конях кіннота Котовського блискавично появлялася в занятих повстанцями місцях і зо всіх боків наносила великі страти. В повстанських обозах появилося багато ранених. Обози з кожним днем збільшувалися і утруднювали марш. Але не зважаючи на те, група перетомлена з великою кількістю ранених, продиралася в напрямку Радомишль-Житомир.

12-го листопада настирлива кіннота оточує цілу групу з усіх боків, і спинює рух змушуючи до оборонного бою. Ворожі кулемети січут уздовж колони. Ранених що раз більше, але група йде вперед. Вояки з яких половина були босі, з відмороженими або попухлими ногами, не знали відвороту. У них було на устах: згинуті але вперед.

Але ось прийшли інші обставини. На возах було багато ранених: 41 з цілком одмороженими ногами, 57 тяжко ранених і 154 легко, які однак залишалися на возах. Обоз так утруднив рух, що появилася загроза браку набоїв, що могло спричинити, що група без жодного опору могла попасти в руки ворога. Це змусило Головне Командування видати наказ припинення дальшого руху в глибину України.

13-го листопада почався відворот. Від кінноти Котовського було тяжко відірватися. Хоробрий 4-й курінь пробував дати ворогові зтяжний бій, щоб дати можливість перев'язати тяжко ранених, але ворог оточив курінь і треба було йому шукати відвороту через напів замерзлу річку вбрід, щоб не попасти в руки ворога.

Надворі був мороз. Вкриті льодом і виснажені люди, не могли далі маршувати.

Вони почали звалюватися з ніг і залишатися по дорозі. Треба було змерзлих підносити і примошувати на возах. До того почали падати коні і приходилося ранених переносити на інші підводи, а вози залишати.

Над річкою Тетерів, в старезних волинських лісах, які пам'ятають не одну ворожу навалу, сон перемагає. Тут група переживає дивний прояв перетомленої уяви. Одному старшині чується гавкання собак і по всій колоні проноситься радісне: село, село...Всі нараз бачать село, хати, світло. Колона пробуджується і маршує вперед. Проходить одну версту, другу, третю. Села немає, воно зникає, а залишається темна ніч, старезний ліс, глибокий сніг, завірюха і 25 ступнів морозу.

17-го листопада Група досягає села Миньки. Тут мали перейти річку Звіздаль, але сюди большевики стягнули великі сили кінноти і піхоти. Групу окружено. Розпочалася завзята боротьба. Всі, навіть ранені і хворі взялися до останнього безнадійного бою. Але що ж, коли по якомусь часі забракло набоїв. Щасливіші, що їм залишився набій або граната, відбирали собі життя. Так в критичну хвилину покінчили кулеметчик Андрійко і козак Сичук, вони воліли вмерти ніж здатися. Кому не пощастило проскочити в ліс, або не було набою для себе, того взяв ворог.

Рішучий бій під Миньками над річкою Звіздалею був одним з героїських чинів українських повстанців, якому не дорівнювали бої наших героїв ославлених нашою світлою історією. Як доказ злочину наших ворогів маємо протокол з засідання „п'яторки” про бій над рікою Звіздалею під селом Миньками, де читаємо: „Бандити билися з надлюдською відвагою. Тяжко було з ними справитися, але по ужиттю усіх можливих засобів і приміненню зусиль і бойової тактики з трудом удалося. Ось результат: в бою зарубано 400, тяжко ранених 197, взято живцем 262, решта померла від ран — Перелічених в протоколі 359 живих — розстріляти”, — закінчується протокол.

Полонених загнали до села Миньки, де замкнули в церкві. Кожний з полонених знав що його чекає. Надії на рятунок не було. 18-го листопада полонених перевели під сильною охороною в м. Базар і тут знов замкнули в церкві. Суд, який зібрався в тому самому місті був короткий, — розстріляти. Присуд підписала банда злочинців ЧеКа: Гарковський, Лівтиць (жид), Іванов, Котовський (поляк),

Фриновський і Літвінов. Наказ про розстріл підписали: Якор, Паук і Затонський.

Викопали велику могилу. Зігнали околішних селян, щоб показати як червона Москва уміє розправлятися зі слабшими і непослушними.

Привели 359 вояків і поставили над довгою в формі рову могилою, а проти них скоростріли.

Гордо і спокійно станули мученики на край могили. Байдужо спозирали на гирла чорних кулеметів і з усмішкою прощалися з блакитним українським небом, бо вони знали що вмирають за волю українського народу.

Але катам мало було смерти, мало було крові. Вони хотіли упокорення, вони хотіли зломати козацьку душу, вони хотіли, щоб хтось зрадив Україну, щоб хтось упідлився перед ними, прохав у них змилювання. — Тому виступив червоний комісар і сказав: „хто заявить каєння, та присягне нам вірно служити, того помилуємо”.

На це, в обличчі смерти, як би із під землі промовив дух наших лицарів: Гонти, Залізняка і легендарного Тараса Бульби: Краще смерть, ніж зрада.— Це промовив герой нашої доби, це промовив нащадок тих, що вміли вмирати за волю України, це промовив спокійним і рішучим голосом козак Щербак: „Я козак 6-ї Стрілецької Дивізії Щербак, від себе і козаків, яких знаю, кажу вам, ми бачимо, що нас чекає і ми не боїмося смерти, але до вас служити не підемо. Коли ви нас поб'єте — знайте, що за нас вам помстить увесь український народ, а коли до українських вояків дійде чутка про вашу ганебну роботу, то за кров нашу, вони будуть нищити все, що тільки має хоч малий зв'язок з вами — каторжане”.

Гучне „Слава” покрило ці слова і як останній дар і привіт Україні пролунало над довгою могилою „Ще не вмерла Україна” — Закокотав скоростріл, але він не мав сили заглушити пісню „з якою скошені остроми кулями падали до могили останні борці за свою Неньку Україну”.

Затихло все. З глибокої могили, з глибокої волинської землі нісся стогін напів мертвих героїв. Ранених зарили живцем. Могилу зрівняли селяни на наказ виконавців ганебного чину.

Так закінчився Великий Зимовий похід, який золотими згłosками зайняв належне йому місце в історії Українського Народу.

Здавалося, що усе закінчилося. Що волинська земля під Базаром усе поховала назавжди. Що там поховано останіх . Але глибокі слова Козака Щербака пролунали по всій Україні і глибоко запали в душу українського народу, який видав з себе нових героїв, що станули до нерівної підпільської боротьби з наїздником. Прийшли нові герої, які продовжували боротьбу. Прийшли нові Гонти, Залізняки і Щербаки, як сот. Юрій Головинський, Ольга Басарабова, Коссак, Гузар і інші, що зложили своє життя на вітар Батьківщини.

* * *

Прийшов рік 1941, а з ним нова світова війна. І знов на українських землях схрестилися мечі наших ворогів, які боролися за свої інтереси. Вороги хоч поміж собою воювали, вони знали що українців тяжко приспати, або обдурити. Для того кожний прояв української проблеми, вони нищили з кореня.

Від історичного „Базару” на українських землях оперувала підпільна сила. З самого початку заіснування, ця сила називалася, Українська Військова Організація (УВО), а впродовж довгих років свого існування прибрала форму Організації Українських Націоналістів (ОУН).

ОУН охопила усі українські землі окуповані ворогами. Члени її оперували також і за кордонами, тож в слухний мент, коли землі українські перейшли частинно з рук одного окупанта-Советської Росії, в руки другого-німців, українські діячі бачили, що ще не настав той час, коли треба вхопити за зброю, бо обидва вороги були ще сильні, тож поставлено дати ворогам знати, що український народ живе і готовий до боротьби за свою незалежність в спосіб маніфестації.

21 листопада 1941 року, якраз в річницю 20 річчя „Базару” на Волинських землях повстав новий Базар. Головна Команда ОУН видає наказ до великої маніфестації на могили 359 під Базаром.

Вже за 2 дні перед маніфестацією, зїхалися десятки тисяч людей, щоб на історичній могилі заявити світові свою готовність виконати заповіт Шевченка і доказати, що слова козака Щербака не були голословні, що прийшли

нові люди, щоб за кров нашу помстити, і заява вірності традиціям героїв з-під Базару, чинно мало прийти дуже хутко.

Німці були заскочені розмірами маніфестації. Вони почули велику загрозу з боку українських мас і постановили знищити усе з кореня. Вже того самого дня німецькі агенти почали виловлювати активних учасників Великого Здвигу під Базаром осаджувати в в'язницях в Радомишлі, Житомирі, Рівному і т. д. Тут тортурами добивалися правди, бо вони знали що значить така велика маніфестація.

По короткій розправі, як 20 років під Базаром, так і тепер, наїздники постановили: розстріляти.

6 грудня німці звели усіх винуватців-жертв присуду на місце розстрілу, де були вже викопані ями. Двісті героїв а поміж ними активні жінки станули над новою могилою і знов на волинських землях. Жертвам казали кожному зокрема підходити над яму.

Першою, підійшла пані Орищенко. П'яний есесовець-німець вистрілив їй у груди, а коли вона поринула в яму, підійшов її муж. Далі йшли: Сурмач, Макаренко, Онищенко, Завалій і інші.

Організаційний Референт Обласної Екзекутиви ОУН на Волинщині, підійшов над могилу зі словами „Слава Україні”. Він скинув сорочку і жбурнув її катом у вічі: „Стріляйте кати — Слава Україні!”...Дальших слів не було чути, їх приглушили постріли. Потім вмер Марченко зі словами „Вперед українці, за волю народу”, а за ним інші. Шляхом Орищенків, Сурмачів, Макаренків, Марченків, пішли десятки тисяч по всій Україні. Скоро вирости нові могили і густо покрили українську землю.

Ті могили кличуть нас, і кликати будуть нові покоління, які прийдуть після нас, до того національного обов'язку. До того чину, щоб не посоромити перед нашими предками і виповнити світлі сторінки нашої історії, бо боротьба за незалежність нашої Батьківщини, ще не є закінчена.

ЗБРОЙНА БОРОТЬБА УКРАЇНИ

Від Редакції: Багато тепер пишуть в Україні про події на Волині під час Другої світової війни, особливо про постання і діяльність Української Повстанчої Армії (УПА) та інших збройних формацій, які боролися за визволення України. На жаль, автори тих статей, не завжди вірно наświetлюють ті події, бо самі не брали участі в них, а довідалися про те від інших осіб.

У цьому розділі „Л.В.” подаємо кілька статей — споминів учасників тих подій, а між ними уривки з праці творця „Поліської Січі” — Української Повстанчої Армії отамана Тараса Бульби-Боровця, яка була друкована окремою брошурою в 1951 р. під заг.: „Збройна боротьба України (1917-1950)”. Ред. „Л.В.”.

Участь України в Другій світовій війні треба розглядати з становища не одних повстансько-партизанських військ, а з участі всіх воєнноздібних українців в чужих арміях, а також використання воюючими сторонами потенціалу всенациональної економіки та території, на якій була ведена війна на сході Європи. Щойно зведені до одного знаменника цифри цих всіх даних вкажуть, яка була фактична участь України в Другій світовій війні та який був наш вплив на результат війни. Це діло не наше, а фахового історика.

Українська повстансько-партизанська акція в часі Другої світової війни, має своє колосальне значення, але не з точки зору української військової стратегії, а виключно — політичне. В часі Другої світової війни не було зовсім політичних передумов для відновлення української суверенної держави та виставлення її стратегічного пляну, якому могла б служити українська регулярна, або іррегулярна збройна сила. Українська територія блискавично переходила з рук до рук, то Сов. Росії, то Німеччини. І на іншу ситуацію зовсім не було вигляду. Ні української держави, ні її регулярної армії, ні її фронту та стратегічного пляну не існувало. В таких умовах могла існувати в ворожому запіллі лише іррегулярна українська збройна сила, яка служила тільки високим політичним ідеалам національної державності, а не суверенної держави та її військової стратегії. Зате наша дія мала стратегічне значення для обох воюючих сторін. Всі ці моменти бралися під увагу при організації українсько-партизанських військ

на час Другої світової війни. Ніхто не міг знати яка буде політика Гітлера на сході. Політика Сталіна була нам відома. Тому існувало в пляні організації збройних сил кілька варіантів, залежно від того, яка буде воєнно-політична ситуація на сході Європи.

Як в часі Першої так і в часі Другої світової війни, всі українці в чужих арміях мріяли про можливість організації українських збройних сил. Різниця була тільки та, що в 1917 році ми починали це діло хаотично, так би мовити з нічого, а в часі Другої світової війни в нас існували сконкретизовані пляни по організації війська, розраховані на кілька різних варіантів. Були конкретні державні концепції Уряду УНР та тих політичних партій, які УНР не визнавали, але боролися за суверенну державу. Яка з цих концепцій була правильною, або неправильною, ми тут не розбираємо. Це інша тема. Констатуємо тільки той факт, що вони з вибухом Другої світової війни існували і по цих концепціях була ведена активна діяльність.

Перед вибухом Другої світової війни провідні українські політичні центри, які вели офіційно активну боротьбу проти комуністичної Росії знаходилися по можливості якнайближче до України. Осідок екзильного Уряду УНР був у Варшаві. Провід монархістично-гетьманської партії в Берліні, а ОУН у Празі і Берліні. Таким чином, коли вибухла війна, всі ці центри опинилися під німецьким наглядом.

Президент УНР Андрій Ливицький будучи відрізаним воєнними подіями від решти світу восени 1939 р. видає таємне доручення прем'єр-міністрові Прокоповичу в Парижі зформувати новий уряд. Прем'єр Прокопович це доручення виконав, проголошуючи в Парижі відповідну декларацію свого уряду. Генеральний Штаб УНР під керівництвом ген. Сальського залишився в Варшаві, щоб діяти неофіційно.

Весною 1940 року в ОУН зроблено розкол на дві групи: ОУН-полк. А. Мельника і група Степана Бандери, яка також присвоїла собі назву ОУН. Таким чином почали всесторонньо діяти на форумі української антикомуністичної політики 4 політичні центри. Кожен центр мав свою окрему концепцію та свій військовий плян на випадок німецько-російської війни. Нетерпимість цих нових угруповань була до того безоглядна, що про творення

єдиного штабу бодай для військових справ, не могло бути й мови. Політична диференціація була настільки різка, що не було у нас тоді ніякої сили, якою можна було б цю диференціацію консолідувати та координувати їх дію. Кожна група розуміла консолідацію тільки шляхом підпорядкування всіх інших центрів своїм наказам.

З таких причин ми ввійшли, як активний учасник Другої світової війни, не одноцільним фронтом, а навпаки окремими групами, які, замість співпраці, абсолютно взаємно себе поборювали аж до братовбивства включно. Цей сумний факт мав високо негативний вплив на цілу нашу всенациональну політику 40-х років.

В часі Другої світової війни, українські вояки в різних відтинках часу намагалися організувати свою збройну силу такими методами:

1. Організація регулярної армії 1938-1939 року в Карпатській Україні, за рахунок розброєння бувшої чехословацької армії.

2. Організація наших партизанських відділів в Західній Україні 1939 року, за рахунок розброєння бувшої польської армії.

3. Намагання організувати регулярні українські військові частини при арміях держав осі Рим-Берлін.

4. Намагання організувати регулярні українські військові частини з бувших вояків советської армії та за рахунок її розброєння в 1941 році.

5. Намагання виділити українців в окремі національні частини в польській еміграційній армії.

6. Організація та служба українських добровольчих батальйонів при арміях західних альянтів.

7. Організація своїми власними силами партизансько-повстанської армії, за рахунок розброєння армій всіх воюючих на українській території держав.

Кожен з цих семи пунктів має свою окрему історію, якої ми тут не маємо часу висвітлювати. Всі ці спроби закінчилися трагічно, бо територія цілого нашого життєвого простору знов опинилася під чужою окупацією. Політична ситуація Східної Європи в часі Другої світової війни була для нас настільки несприятливою, що ні по якій воюючій стороні ми не мали змоги розвинути на широкий масштаб наших військових плянів. В советській і польській арміях нашого вояка заставлено воювати не за свою

справу. Німці перешкодили в організації української армії за рахунок зброї советської армії. В наших руках залишилася тільки одна ініціатива для останнього пункту, тобто організації власними силами суверенної повстанської армії. Однак й тут ситуація не дозволяла розвинути наші пляни в повній широті. Хоч у нас була офіційно запланована повстанська армія, нам підняти загальне повстання не було змоги. Щоб розпочати повстання, треба мати сприяючу політичну ситуацію та змогу тримати в своїх руках якусь територію. Коли б ми всіма силами вдарили по одному окупантові України, ми б тим самим давали завелику допомогу другому окупантові.

УКРАЇНЬКА ПОВСТАНЬКА АРМІЯ 1941-1942 РР.

З уваги на те, що ми вийшли в Другу світову війну без одного політичного-державного центру, так само як я вже сказав, ми не могли мати одного військового штабу. Кожен політичний центр намагався творити своє військо. На початку війни таких центрів було 4, а потім в практичній дії диференція зменшилася на 2 основні штаби:

1. коаліційний штаб республіканців, монархістів і націоналістів;
2. окремий штаб групи С. Бандери.

Коаліційний республіканський штаб був створений шляхом договорів з політичними угрупованнями і тримався суворо в підпіллі в поліських лісах. Натомість штаб групи Бандери з моментом вибуху німецько-советської війни в червні 1941 року перенісся до Львова і проголосив офіційну Українську Національну Армію під командуванням лейтенанта Климова-Легенди.

Плян організації Української Повстанської Армії на випадок німецько-советської війни, був опрацьований воєнним міністром і начальником Ген. штабу УНР ген. В. Сальським та його заступником полк. А. Валійським ще восени 1939 року. Натомість військові пляни ОУН були окремо розроблені ген. М. Капустянським та полк. Р. Сушком. Потім ці два пляни були зведені в одну цілість. Натомість військовий плян групи С. Бандери був зовсім окремий.

Таємним наказом Президента і Головного Отамана Військ УНР Андрія Лівіцького в червні 1940 року, Голов-

нокомандуючим УПА був призначений Голова УНВ Тарас Боровець, з рівночасним присвоєнням йому звання отаман. Від тоді я почав підписувати всі документи своїм новим революційним ім'ям отаман Тарас Бульба, а по закінченні війни Бульба-Боровець. Обов'язки начальника штабу УПА в різних відтинках часу виконували: полк. Іван Литвиненко, сотн. Рогатий, полк. Петро Дяченко, полк. Петро Смородський і пор. Леонід Щербатюк-Зубатий. УПА була поділена на територіяльні Січі.

УПА виступила у формі одної Поліської Січі на воєнну арену 22. 6. 1941 року проти советської влади, але в наслідок неприязного ставлення німців до українського національного війська, вона відразу частинно пішла в підпілля, частинно була демобілізована, а частинно виступала в очах німців, як поліція.

Група С. Бандери в цей час проголосила офіційну державу та намагалася будувати на терені державно-адміністративний апарат і армію, але німці всі ці заходи заборонили і виарештували провід організації. Організація деякий час борсалася в хаосі, а потім в 1942 р. також перейшла назад в підпілля.

Українські вояки та молодь по всій Україні намагалися в воєнному хаосі організувати українське військо, але німці всюди ці заходи забороняли, дозволяючи тільки на українську поліцію.

Зброю люди ховали, а частинно вона попадала в руки німців. Залишилася по всіх районах тільки поліція. Маса українських вояків здавалися в німецький полон, бо вони не мали за що боронити Сталіна та думали, що по німецькій стороні буде організована українська національна армія. Сталося зовсім інше. Замість до своєї національної армії, німці заганяли мільйони полонених за дроти під голим небом і з місця почали виморювати голодом.

Всяка надія на організацію українського війська по стороні німецької армії зовсім розвіялася. Всі заходи були даремні аж до 1943 р. Тоді було дозволено організувати одну українську дивізію в Галичині. Українським воякам залишилася тільки одна можливість для військової служби своїй Батьківщині в партизансько-повстанських формаціях. І ці формації були в підпіллі організовані по цілій Україні.

Вибрана Ген. штабом УНР, а потім коаліційним Головним Командуванням УПА поліська кітловина, як база для повстанських військ, була дуже влучна. Тільки там можна було партизанам невловимо маневрувати перед кожним окупантом України, що в воєнному часі змінюється залежно від ходу воєнних подій.

16. 11. 1941 року Поліська Січ УПА офіційно розв'язує свій штаб в Олевську і переходить в підпілля та починає активну боротьбу проти німців. Від Уряду УНР був суворий наказ, розпочати цю акцію не загальним повстанням цілої України, а тільки меншими партизанськими групами. Загальне повстання було заборонене з двох причин: перша тому, щоб не давати завеликої допомоги росіянам, друга тому, щоб не викликати даремно масових німецьких репресій проти цивільного населення України. Акція мала починатися проти німців тільки тоді, коли німецька армія почне переходити з української території на російську.

Дотримуючись цих директив, УПА почала літом 1942 р. зручними „налетами” на німецьку адміністрацію України та вузлові пункти шляхів сполучення подвійну антинімецьку акцію:

1. ударами по адміністрації політично протестувати проти нового окупанта;
2. ударами по шляхах сполучення паралізувати стратегічні плани німецької армії.

На особливу увагу тут заслуговує наш воєнний союз з нашим братнім білоруським народом. Він заключений поміж Поліською Січчю УПА та Білоруською Самообороною ще в липні 1941 року для боротьби проти большевицької партизанки в Поліській кітловині. Білоруська Самооборона діяла під політичним проводом проф. Радоміра Островського, що потім був обраний Президентом Білоруської Центральної Ради. Командували Самообороною кап. Вітушка і пор. Родзька. Союз залишився надалі для спільної боротьби проти наших спільних ворогів.

Чисельна сила обох армій в часі заключення союзу в 1941 р. нараховувала 10,000 Поліської Січі УПА і 5,000 Білоруської Самооборони. Як на партизанське військо, це була велика сила. Добра сотня партизан заступає часом полк регулярного війська. Потім наші сили збільшувалися та зменшувалися, залежно від обставин. Там зобов'язува-

ли всі закони регулярної армії. Військо було підпорядковане високим політичним ідеалам, а не воювало для самої війни.

Якраз з таких причин на нашу повстансько-партизанську армію в часі німецької окупації були звернені очі цілої України. На це та армія справедливо заслужила своєю героїчною поставою в обороні суверенної політики української нації та лицарськими законами.

В грудні 1942 року Головна Команда УПА ще раз звертається офіційно до всіх партій з пропозицією заснувати Революційну Раду та один Штаб. Група С. Бандери ця пропозицію відкинула.

РОЗКОЛ УПА НА ДВІ ГРУПИ 1943 РОКУ

В лютому 1943 року провід ОУН-Бандери повідомив Головну Команду УПА, що їх організація постановила змінити своє ставлення до партизансько-повстанської акції та виявила готовність приєднатися до спільної боротьби в рядах УПА разом з дотепрішньою коаліцією. Зроблено пропозицію, щоб діючі досі окремо партійні боївки, що називалися Військові Відділи ОУН включити в УПА. Головна Команда УПА поставилася до цієї пропозиції позитивно. Розпочалися переговори між представниками проводу ОУН-Бандери та Головною Командою УПА, які вели: від групи Бандери п. Олександр Бусел та пор. Сонар, а від УПА от. Бульба та пор. Щербатюк-Зубатий. Переговори тяглися до 20. 5. 1943 р. без позитивних наслідків, із-за великих розбіжностей погляду на принципові питання.

Пропозиції групи Бандери: 1) Об'єднати всі революційно-військові сили в рядах УПА; 2) Оголосити загальне повстання проти німців та перевести масову мобілізацію до УПА; 3) Підпорядкувати всі дії штабу УПА не екзильному Урядові УНР та Революційній Раді в Україні, а виключно політичній лінії проводу ОУН-Бандери; 4) Очистити поголовно всю територію дії УПА від національних меншин, а особливо поляків, які накладають з німцями та большевицькою партизанкою; 5) Впровадити в армії інституцію „політвиховника” (тобто політичного комісара ОУН-Бандери); 6) Головнокомандуючим УПА залишається от. Бульба, а штаб поповнити новими військовими кадрами ОУН-Бандери.

Контрпропозиції Головної Команди УПА: 1) В ряди УПА приймаються всі революційно-військові кадри різних політичних угруповань. Вони мають право діяти в системі УПА; 2) Загального повстання УПА не проголошує, бо воно недоцільне. Треба далі діяти тільки малими партизанськими з'єднаннями; 3) Всю військову акцію штаб УПА підпорядковує тільки Урядові УНР та Революційній Раді зложеної в Україні з різних політичних угруповань, як координаційного органу, а не одній якій-небудь політичній партії; 4) УПА не має права переводити поголовні репресії проти національних меншин України. Карати тільки індивідуально виконавців злочину, коли він буде їм об'єктивно доказаний; 5) Жодних комісарів в армії. Політичне виховання вояків лежить на командирах, а за внутрішнім порядком слідкує Полева Жандармерія УПА; 6) Штаб УПА може бути поповнений новими кадрами. Головнокомандуючого призначає Президент Української Народної Республіки. Люди можуть змінюватися, або падати в боях.

Група Бандери, з наказу тоді урядуючого її провідника Миколи Лебеда, що діяв під псевдом Максим Рубан, контрпропозиції Головної Команди УПА відкинула. Заснувала весною 1943 р. свій окремий штаб під назвою УПА-Північ. Використовуючи перший пункт переговорів та згоду Головної Команди на виступання всіх партизанів під назвою УПА, в березні 1943 р. насильно стягнула в ліс на „революцію” всю українську поліцію на Волині та Поліссі і почала під маркою УПА реалізувати намічену свою програму. Переговори були ще не закінчені і Головна Команда УПА ніколи не акцептувала їх програми дії з черги пунктів. Таким чином Лебідь-Рубан диверсійним маневром в травні 1943 р. розколов УПА на дві групи. Почав намагатися опанувати цілу армію „революційним порядком” знизу, оголошуючи громадянську війну проти первісної УПА, в формі гострого терору проти тих українців, що стояли не на тоталітарних позиціях групи Бандери.

Головна Команда УПА не посилювала цієї громадянської війни, а навпаки оминала її з таких основних причин: 1) не було наказу Уряду УНР здобувати жодного панівного становища в підпіллі шляхом братовбивства, а боротися тільки проти зовнішніх ворогів; 2) літом 1943 р.,

коли советська армія назад форсувала Дніпро, не було доцільности збільшувати партизанські лави, а навпаки, треба було вже думати про їх зменшення та пляномірне переведення в большевицьке підпілля, розраховане на довший час.

На арену виплило дві протилежні тактики: дотеперішня тактика Головної Команди УПА і нова тактика групи Бандери, яку вона почала силою накидати цілій армії. Щоб відмежувати себе від всіх жажливих наслідків тоталітарної групи Бандери, Головна Команда УПА в липні 1943 р. переіменувала первісну УПА на Українську Народну Револьюційну Армію та видала суворий наказ всім своїм боевим відділам і місцевим командам переходити в глибоке підпілля.

Командиром нової масової УПА Лебідь-Рубан призначив члена своєї групи Романа Шухевича, що потім почав діяти під псевдом ген. Тарас Чупринка, а на начальника штабу було насильно змобілізовано в червні 1943 р. з Рівного полк. армії УНР Ступницького, що виступав під псевдом Гончаренко. Почали діяти дві окремі партизанські групи під назвами УПА і УНРА. Кожна з них мала інший світогляд та іншу програму і тактику дії. Ця ідеологічно-програмова диференціяція поглядів не давала змоги вести боротьбу єдиним фронтом.

ТРАГЕДІЯ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ І БІЛОРУСІ 1943-1944 РР.

Поліська китловина від літа 1943 р., де було сконцентровано велику силу українських та білоруських повстанців разом з їх родинами та масою втікачів від большевицько-німецького терору, зробилася долиною масової смерти та безперервної заграви. Советська армія зфорсувала Дніпро і цілим фронтом послідовно йшла на захід. Советські партизанські з'єднання, перекинені масово повітряним шляхом, послідовно опановували цілу Південну Білорусь та почали натискати на наші позиції в українській частині Полісся, щоб підготувати дорогу для советської армії на Варшаву. Німецьке командування концентрувало свої резерви для побудови нової оборонної лінії Кенігсберг-Карпати. Ми опинилися в безвихідному оточенні. Для оборони в нас не вистачало сил і воєнного матеріялу, а для прориву з німецького в советське запілля наших повстан-

ців плюс маса втікачів було забагато. Ситуація була катастрофальною. Вона грозила повною загибеллю не тільки повстанцям, але й великій масі цивільного населення, головним чином українській та білоруській інтелігенції. Всім було ясно, що від большевиків нікому з цієї маси людей не може бути жодної пощади.

15. XI. 1943 р. Головна Команда УНРА винесла таку постанову:

1. Всім зреорганізованим частинам повстанців під командою от. Щербатюка-Зубатого пробиватися якнайменшими групами в советське запілля, тримаючись поліських лісів та північної Чернігівщини. Там триматися в глибокому підпіллі;

2. З уваги на те, що німці вже опускають Україну, запропонувати їм заключення миру з українськими повстанцями. Добитися від німецького командування в заміну за мир право на евакуацію цивільного населення з оточеної Поліської кітловини на польську територію та далі на захід і передачу зброї, яку німці палять, або кидають в руки українських повстанців для їх дальшої боротьби проти советів.

3. В делегації для переговорів з німецьким командуванням негайно їде от. Бульба і сотн. Олег Жданович (Штуль).

Ця постанова була виконана. Делегацію в часі переговорів арештовано і в кінці листопада 1943 р. замкнено в кадеті Саксенгаусен під Берліном. Німці ще до переговорів з українцями в такій площині були не готові. До цього прийшло щойно за рік в жовтні 1944 р. Тобто, коли ціла територія України була назад окупована советською армією.

Плян евакуації цивільного населення з Поліської кітловини не вдався. Головна Команда УНРА видала в цій справі спеціальну відозву, в якій закликала тих людей вириватися з оточення хто куди може. Пробиватися на захід всіма можливими шляхами поодиночку, зголошуватись „на працю” до Німеччини і т. п. Багато людей виїхало на фальшиві папери, які їм давали підпільні організації руху спротиву. Таким чином велика частина тих людей врятована, але не всі.

В цей же самий час, Головна Команда умасовленої, з наказу Лебеда, УПА перенесла свій головний штаб в

Карпати. Залишені їхні військові відділи на Поліссі та Волині деякий час боролися з німцями та росіянами. Понесли дуже великі втрати але перейшли під советську окупацію. В дальшій боротьбі з советами вони були або винищені, або витиснені малими групами також в Карпати, де разом з повстанськими відділами ОУН трималися аж до 1947 року. Потім, були зовсім винищені комуністичною коаліцією росіян, поляків та чехів. Перейшли на нові методи боротьби, які УНРА приняла ще осінню 1943 року.

Літом 1944 року Командування УПА в безвихідній ситуації де решта української території переходила в руки росіян, розпочало аналогічні переговори з німецьким командуванням як це зробила Головна Команда УНРА восени 1943 року, про замирення з німцями та перебирання їх зброї і забезпечення відступу деякій частині людей на захід. Різниця була тільки та, що тут відступав пляномірно цілий провід групи Бандери.

Перед своїм відступом з Карпат на словацьку та німецьку територію група Бандери проголосила покликання до життя Української Головної Визвольної Ради. Ця Рада мала б складатися з предствників різних політичних угруповань та виконувати функції революційного парламенту цілої України в большевицькому підпіллі. По суті ж, до УГВР не входив ніхто поза ОУН-Бандери і в большевицькому підпіллі діяльність такого органу взагалі неможлива була. УГВР залишалася тільки на еміграції як паперова анонімна фікція, а не практично діючий фактор визвольної боротьби.

УКРАЇНСЬКІ ВОЯКИ В АРМІЯХ ЗАХІДНИХ АЛЬЯНТІВ

Від самого початку 2-ї світової війни в 1939 р., велика кількість українських вояків билися по стороні західних альянтів в польській армії. Їх число тяжко устійнити, але коли взяти під увагу, що Польща мала мобілізаційний плян на 2,000,000 вояків, якому підлягало 7,000,000 українського населення 32,000,000-вої польської держави, тоді виходить, що кожен п'ятий вояк польської армії був українець. Це є незаперечні активи України по стороні західних альянтів, які затаювала, та капіталізувала Польща, але нашим обов'язком є це затаювання виявити.

Велика частина цих українських вояків потім через відступ на захід, та советський полон і армію польського генерала Андерса, перейшла на безпосередні поля боїв західних альянтів проти німців. Їх число також крайня пора виявити. Це повинні зробити ті наші вояки, що в тих формаціях брали участь. Крім того багато українських вояків були безпосередньо в американській, канадській, британській та французькій арміях. Наші повстанці також мріяли про допомогу з Заходу, але не могли її мати. Воювати ж без жодної бази, це трагедія.

На особливу увагу заслуговує факт, що з моментом інвазії західних альянтів проти Німеччини, при зустрічі з альянтськими військами на їх сторону переходили цілі батальйони, що були зформовані німцями з поодиноких українців в часі війни, хоч не було офіційної української армії. Якраз в „подяку” Гітлерові за таку „геніяльну” політику, ці українські батальйони билися разом з німцями тільки на східному фронті, проти большевизму. Натомість, коли тільки їм була нагода зустрічі з альянтськими військами, вони цілими з'єднаннями обертали свою зброю проти Гітлера. З уваги на те, що це діялося головним чином на французькій території, вони дуже скоро знаходили спільну мову з французькими партизанами і потім разом з усіма збройними силами альянтів билися аж до повної перемоги над Гітлером.

У Франції мали ми цілу комбатанську організацію „молодих” тобто б. українських вояків французької армії, які зорганізовані були, в окрему секцію при старому Товаристві Ветеранів Армії УНР. Багато їх служили у французькій армії і чужинецьких легіонах.

УКРАЇНСЬКА АРМІЯ ПРИ НІМЕЦЬКОМУ „ВЕРМАХТІ”

В кінці 1944 року німецький уряд дав дозвіл на організацію Української Національної Армії при німецькому „Вермахті”. Перед тим був дуже сильний натиск німецьких чинників на українців, щоб вони вкючалися в російську армію ген. Власова. Коли ж всі українці різних політичних орієнтацій німцям та Власову категорично відмовили, тоді було дозволено організувати окреме українське військо. Організація цього війська була одначе попереджена вимогою українців звільнити з концентра-

ційних таборів (KZ) полк. А. Мельника, С. Бандеру, от. Т. Бульбу і всіх інших в'язнів та репресованих. Ця вимога була німцями в кінці жовтня 1944 року виконана. Не всі, але велика частина українських політв'язнів була звільнена з німецьких концентраційних таборів. Почалися між-українські та українсько-німецькі переговори, які закінчилися дозволом в січні 1945 року, на організацію українського війська.

Головнокомандуючим цієї армії був, на домагання української сторони, призначений ген. Павло Шандрук, а начальником штабу полк. Аркадій Валійський. Армія була поділена на дві частини: регулярну та іррегулярну. Командиром іррегулярної частини, що офіційно носила назву „Група Б. Української Національної Армії”, був призначений наказом ген. Шандрука от. Т. Бульба-Боровець, а начальником штабу групи полк. Андрій Доллуд та його помічником пполк. Іван Коваль.

В склад регулярної частини мала входити Галицька Дивізія СС, яка отримала нову назву 1-ша Дивізія УНА, та всі інші українські формації і поодинокі особи, що ще перебували в таборах полонених, або досі несли службу при німецьких частинах. Вони мали бути відкомандировані до УНА. Натомість для формування іррегулярної групи от. Бульба добивався дозволу від німців вибрати відповідні кадри по KZ-ах та таборах полонених і серед кадрів бувшої української поліції. Група Б поставила своїм завданням якнайшвидше зформувати та відповідно вишколити один партизанський полк і перекинутися повітряною дорогою в Україну.

Обидва ці пляни не були реалізовані із-за капітуляції Німеччини та закінчення війни в травні 1945 р. 1-ша Дивізія УНА та два курені групи Б відповідними маневрами Командування відійшли по можливості якнайдалі від східного фронту і перейшли в полон до західних альянтів. Там вони частково знайшли азиль, хоч велику кількість українських вояків альянти видали большевикам на вірну смерть.

РУХ СПРОТИВУ УКРАЇНИ ПО ЗАКІНЧЕННІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

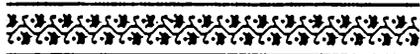
Друга світова війна, так само як і Перша, закінчилася для України трагічно. Вся територія нашого життєвого

простору знов окупована советською Росією. Озвірілий російсько-большевицький тоталітаризм, ще з більшим завзяттям починаючи від 1944 року, послідовно винищував не тільки духовні скарби але й саму фізичну субстанцію української нації. В Україні ворог переводив масові арешти, депортував на явну смерть населення з цілих областей, а на його місце привозив так само карані інші поневолені національності, головним чином з Середньої Азії. Сталінські в'язниці та концтабори переповнені були українським народом. Суди та „тройки” виносили тисячі смертних вироків, які послідовно виконували органи кривавої ЧеКа.

Однаке помимо всіх цих варварських заходів, ціла українська нація далі провадила свій вічний всесторонній резистанс проти окупанта. Перед в цьому всесторонньому рухові спротиву вела славна збройна сила. Як по закінченні Першої світової війни так і тепер, рух спротиву переходить багато своїх закономірних фаз. Деякий час по закінченні Другої світової війни Україна боролася повстансько-партизанськими акціями, а потім перейшла на нові методи боротьби, яка не припинювалася ніколи. Це закономірність: де неволя, там вічна боротьба за свободу.

Ворог знов опанував українську землю, але української нації він не опанує ніколи. Цю свою неопанованість ворогом українська нація документує перед цілим світом своїм героїчним спротивом.

Починаючи від 1917 року, український вояцький стан гідно боровся за ідеали Української Народної Республіки. Ми маємо всі підстави вірити, що він перемаже. Так є! Україна боролася і Україна перемаже!

Місто Луцьк розташоване вздовж берегів невеликої повноводної річки Стир (притоки Прип'яті). В літописах про нього згадується як про укріплений пункт, що витримав у 1073 році шестимісячну облогу військ польського короля Болеслава Хороброго.

Спочатку населений пункт називався Луческом Великим. Ця назва походить від староукраїнського племені лучан.

ПОЧАТКИ ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ КРЕМ'ЯНЕЦЬКОГО ПОВІТУ НА ВОЛИНІ В РОКАХ 1942-1943

Славний пам'яті д-ра Михайла Данилюка-Блакитного, Коменданта початків Повстанського Руху Організації Українських Націоналістів під проводом полковника Андрія Мельника, у Крем'янецьким повіті на Волині.

Моїй дорогій Волині, що в пожежах і крові дала початок Українському Повстанському Руху в II світовій війні. Незабутнім повстанцям, що впали за націю і її волю. Бойовим друзям усіх підпільних боїв, усіх політичних формацій, що поклали свої голови за ідею Незалежної Української Держави.

Роки 1942-43-ій, жахливі умови німецької окупації, примусовий вивіз людей до Німеччини, неймовірний грабіж українського селянства, терор, арешт української інтелігенції та її розстріл без ніяких причин. В таких умовах зростається повстанський рух, який творить власну оборону самих себе і свого народу. Вже у місяці вересні 1942 року комендант Блакитний скликає усіх комендантів підпільних боїв Крем'янецького повіту, на наради на хуторі Дядька Семена, Угорського району, під охороною коменданта Павла Вихора. Нарадами проводив Блакитний, з повітової команди були сотник Орлик і Лисий, та усі коменданти підпільних боїв повіту. Наради проходили цілий день, до пізної ночі, на яких вирішено, започаткувати протидію німецькому насильству, та військовий вишкіл ширшого членства ОУН. Після нарад заряджено переводити рейди підпільними боївками в усіх районах.

Перший рейд боївки Шумського й Угорського районів зроблено через місто Шумськ та тереном південним і північним того району. В день 13 жовтня боївка нападає на молочарню в селі Соснівка. Кілька днів пізніше Шумська боївка в м. Шумську випускає усю рогату худобу, яку селяни здали на контингент для німців.

В місяці листопаді відбувся рейд боївки ОУН Ст. Бандери під командою Крука в околицях Ланівці-Шумськ. В перших днях листопада боївка району Верба, Дубенського повіту обстріляла вантажні машини німецької частини на шляху Верба-Дубно. При кінці 1942 року в околиці с. Борсуків появилася група під назвою „Фронт Української Революції” під командою Яворенка, яка була

дуже рухлива. В дні 26 січня 1943 року, Яворенко дуже вміло робить напад на друкарню „Крем'янецький Вісник” в самім місті Крем'янці, забирає машинки до писання і багато паперу. Вже з початком 1943 року появилися місцеві групи чи боївки які не мають за собою в запіллі ніяких політичних організацій. В районах Дедеркало-Ланівці повстала місцева група під назвою „Холодний Яр”. В силі біля 20 осіб. В Суражських лісах Шумського району загін „Вільна Україна” в числі 60 осіб. Та група на той час була досить сильна і дуже добре озброєна. Склад її творили бувші вояки червоної армії та невелике число місцевих хлопців, які оперували переважно на шляхах Рівне-Шепетівка, Остріг-Славута. Загін „Вільного Козацтва” під командою отамана Вишні в числі біля 70 осіб, зорганізував його Нікон з села Брикова, мав зв'язки з отаманом Бульбою, зверхністю над собою визнав Уряд УНР в екзилі. З початків оперував в околицях районів Шумськ-Дедеркало-Вишневець, а ранньою весною створили табір в Суражських лісах недалеко Малинова. З тими усіма групами Блакитний мав зв'язок, та пляни співпраці на будуче, але трагедія розброєння загону Хрона все це перекреслила.

Початок лютого 1943 року. Білий з боївкою району Вербя, Дубинського повіту, напав на в'язницю в місті Дубні, розбив і випустив усіх в'язнів. А вже в половині лютого Крук робить напад на Крем'янецьку в'язницю, але охорона в'язнична його відбиває. Після кількох днів Крук вдруге нападає і розбиває в'язницю випускаючи всіх в'язнів. В тім часі в перестрілці боївки Яворенка з німецькою жандармерією біля села Вікнин забито одного німця. Після тих останніх подій німецьке гестапо вживає найгірших метод, щоб тим стероризувати повстанський рух.

Дня 23 лютого 1943 року біля години четвертої пообіді в місті Крем'янці арештовують лікарів Петра і Ганну Рошинських, Юрія Черкавського, сотника Горячого, Йосипа Жиглевича і вдову Лебедівську, відвозять їх усіх до в'язниці на тім самім місці де більшовики закопували свої жертви, коли відступали в 1941 році. Той жахливий вчинок німців, викликав велике обурення всього населення не тільки самого міста, але і цілого повіту. Після того жахливого морду, багато членів ОУН, як також і інших визначних громадян опинилися в підпіллі.

З початком місяця березня Блакитний скликає знову усіх провідників і бойових комендантів усіх районів на нараду в Угорський район, на якій розглядається можливість творення повстанських загонів, та їх розташування і забезпечення головно харчами, та необхідним вирядом, до чого вже треба приготуватися. Вирішено якщо прийде до творення повстанських загонів, творити їх малими, які будуть більше рухливими і легше їх буде забезпечити. Після відбутих нарад комендант Блакитний відбув наради з провідниками ОУНр Ільком і Круком, які вповні погоджувалися з Блакитним, лишилося лише вичікування часу до останнього моменту і домовлення з усіма комендантами поліційних станиць цілого повіту, які мають творити хребет початків повстанських загонів. В тому часі Блакитний з області одержав повідомлення, в яким повідомляють, що німці розброїли частину української поліції в м. Костополі, Березно та в інших районах північної Волині. А обласна поліція м. Рівно під командою полковника Ступницького опустила свої станиці і зі зброєю пішла уся в ліс. Гебітскомісар м. Крем'янця дає наказ для Крем'янецької поліції принести зброю для перевірки, а для якої перевірки, це вже всім було ясно і даліше очікувати не було чого. Командир Блакитний повідомляє Крука, що цієї ночі уся поліція залишає свої станиці і переходить в ліси в підпілля. Дня з 17-18 березня, Блакитний дає наказ і опівночі вся поліція залишає поліційні станиці, цілого повіту і переходить в ліси в підпілля.

Табір Блакитного ОУН під проводом полковника А. Мельника розташовується в Стіжецькому лісі на північ від села Стіжок. Табір Крука ОУНС.Д. під проводом С. Бандери розташовується поміж с. Антонівці а с. Іловицею. На третій день, команда повіту дає перше зарядження,

Наказ ч. 117:

1. Призначається Хрона командиром першого регулярного Загону Крем'яниччини.
2. Призначається Гаркавенка начальником штабу Загону.
3. Сотенних, чотових і відділових, призначає штаб Загону і затверджує команда повіту.
4. Призначається Жарину керівником сітки ОУН в Загоні.

5. Зобов'язує військовий регулямін Армії УНР. Інформації залучується до наказу.

6. Наказується дисципліну Воєнного часу.

Комендант Повіту:
Поручник Блакитний

Начальник Штабу Команди:
Сотник Орлик

Початок життя в таборі проходив в тяжких умовах. Ані приміщень, ані даху над головою, ні шатер, ні в чім зварити, ні посуду з чого їсти, немає ніякого забезпечення харчами, ані медичної опіки. Життя непевне завтрішнього дня, а числом загін з кожним днем збільшується. Питання, як на це zareагують німці. На скору руку в лісі під горою, побудовано з кругляків землянки, покрито їх мохом. Це було приміщення для спання повстанців. Не було чим накритися, ні на чім спати, хто в чім одягнений в тім і спав весь час на поготові. Ось в таких умовах були початки життя українського повстанця.

Перший напад німців і трагедія групи з загону Крука. Група повстанців отаборилася в лісничівці в лісі т.зв. Язовечина біля села Забара, довідалися про це місцеві поляки. Двох братів Паскевичів з села Забара, донесли про це до повітової жандармерії в м. Крем'янець, де удосвіта дві вантажні машини жандармерії, шляхом через місто Шумськ, яких провадили ті два брати поляки, обкружили лісничівку, звели бій в якому загинуло 8 повстанців. Були і жертви зі сторони німецької. На другу ніч у відплату спалено господарство братів Паскевичів. Такі і подібні доноси поляків німцям діяли по усіх районах Крем'яниччини.

Вже після трьох тижнів загін Хрона начислював біля 160 осіб. Прибув з Дубенщини колишній поручник польської армії Журба, який очолив 1-шу сотню. Блакитний привів з терену двох старшин червоної армії — Лисенка і Ярмака. Лисенко очолив другу сотню, а Ярмак чоту.

В загоні Крука на той час начислювалося біля 70 осіб, в тім часі до загону Крука долучився Лев Яськевич-Камінь з групою біля 30 осіб з Вахманшафту з Білокриниці. Крім тих двох загонів на Крем'яниччині, в лісах Смига Дубинського повіту знаходився загін ОУН р. Черника в силі біля 40 осіб.

Між трьома повстанськими загонами нав'язується співпраця, а навіть домовлення спільних акцій. Одна з тих

акцій була спільна виправа на більшовицький загін червоних партизанів в числі біля 200 осіб, який був розташований в Суражському лісі поміж селами Андрушівка, а Теремним Шумського району.

В загоні Хрона налагоджується лікарська опіка, добровільно зголошується лікар Петровський росіянин. З дубинського повіту, провідник Білий приводить дві студентки медицини Кіру і Іру, обидві киянки, крім них ще покликано чотирьох дівчат з терену. В половині місяця квітня загін Крука на шляху м. Шумськ-Крем'янець обстріляв три вантажні машини німецької жандармерії, було забито кількох німців в тому лейтенанта Єгара з Крем'янецького гестапа та здобуто багато зброї. Після бою Крук зі своїм відділом перейшов на хутір Козачина там і заночував. Ранком на світанку німці оточили відділ Крука, звели бій і по обох сторонах були поважні втрати в людях. Відділ з оточення прорвався з втратою 11 осіб забитими. В тому часі відділ з загону Хрона на шляху Білокриниця-Стіжок обстрілює кілька машин німецької жандармерії. Німці вернулися, але мали втрати. З відділу Хрона двох ранених, а це Вусатий і ще один, якого прізвище не можу пригадати.

Страсний Четвер, 22 квітня 1943 року. Трагедія села Молодьків Лановецького району. Загін Яворенка Ф.У.Р. обстріляв кілька машин німецької жандармерії біля села Молодьків. Німці завернулися, а через кілька годин приїхала колона машин, обкружили село, кого лише вдалося зловити зігнали під церкву вивели і священника прот. Юхновського і всіх постріляли, а усе це село пустили з димом. Понад 400 осіб, дітей, жінок, старших впали жертвою невинно. Це викликало в населення неймовірний жах того варварського поступовання німців супроти мирного населення.

Великодня субота, 24 квітня — трагедія провідника Ворона і двох членів екіпажу ОУН Дубинського району, які прийшли додому, щоб спільно відсвяткувати з родиною свято Христового Воскресіння. Під вечір німецька жандармерія з польськими шуцманами оточує обійстя родини Панасюків біля м. Верби. Забирають Йосипа і Петра Панасюків, їх матір і Івана Циманюка, вивели до глинища поміж с. Стовпець-Вербою і там усіх розстріляли. Це була велика втрата для організації, та

незапокоєння всього активу. Великдень в таборі Хрона відсвятковано спільно, отець Паладій відслужив службу Божу і посвятив паску, та за нашим традиційним звичаєм палили вогонь Одіянія.

Загін Крука чисельно поповнюється, але немає старшин. Одної ночі при кінці місяця квітня Крук з групою повстанців з села Сапанова забирає сотника Орлика до свого загону. Сотник Орлик в той час був начальником штабу повітової команди під проводом Блакитного, яка була створена при кінці 1942 року. Про це довідується Блакитний і в тій справі їде до загону Крука. Крук без ніякого попередження сказав, що сотник Орлик може відійти, коли захоче. По кількох днях сотник Орлик, а з ним і сотник Скоб перейшли до загону Хрона. Після Великодня до загону Хрона з Дубинського повіту прибувають трьома групами в числі 50 осіб добре озброєні повстанці. З ними прибув також обласний комендант ОУН Білий. В тім часі загони Крука і Черника нападають на тартак в Смизі, який був під сильною охороною німецької жандармерії і частини шуцбатальйону калмиків. Зводять бій в якому були жертви по обох сторонах в людях, частина тартаку згоріла, але тартаку не взято. Перекладка полька Завойчинська доносить до німців, що директор тартаку українець Нестеровський, який працює з повстанцями, і що про цей напад він був поінформований. Німці його арештовують, його жінку і двох синів і на місці розстрілюють.

В тім часі отаман Вишня з Вільного козацтва і Яворенко з ФУР договоряються про спільні акції, які успішно переводять у східніх теренах повіту. На початку місяця травня чота Макса з загону Хрона зробила засідку на шляху Крем'янець-Смига біля села Миколаївки, де надїхало авто зеленого кольору, відкрили вогонь і авто пішло в окіс. Коли прийшли до авта, побачили забитих. Крем'янецького Митрополита Олексія Громадського, одного священика і секретаря. Після знайдених документів, виявилось, що його викликали з Райхскомісаріату до Рівного. Це не був плян замаху, а прямо випадок.

9-го травня вранці відділи німецької жандармерії оточили село Стіжок, усю рогату худобу зганяють за село, а з людей кого лише зловили зганяли на майдан села,

між ними були майже самі жінки, малі діти і старці, які не встигли втекти. Усіх їх розстрілюють, а ціле село палять. Жертва с. Стіжка 55 осіб невинних людей. Відділи загону Хрона і Відділ Крука під командою сотника Орлика роблять засідку біля села Лішня і коли німці верталися назад до міста Крем'янця відділи з засідки вдарили по німецьких машинах і завдали німцям великих втрат в людях. Спасли їх панцерні танкетки, які уможливили їм відступ.

Перші наради загонів Хрона і Крука, відбулися в половині травня. Від загону Хрона брали участь в нарадах Хрін, сотник Орлик, Чорнота і поручник Журба. Від відділу-загону Крука: Камінь, Прокопович, Борщ і Ігнатів. Сотник Скоб був посередником, який переводив нарадами.

На порядку нарад було дві точки: 1. Яку прийняти назву? 2. Об'єднання під одну команду. Щодо назви Блакитний запропонував „Оборона України”, а Крук Українська Повстанча Армія. Крук не погоджується на назву „Оборона України”, а обстоює свою назву УПА. Блакитний мотивуючи тим, що назву УПА має Бульба, і тому назви не вирішено. Але Крук заявив, що його загін таки назву УПА приймає. В другій точці, об'єднання під одну команду, потрапило ще на більші труднощі. Тут властиво ходило, хто кому має підпорядкуватися. В тому питанні обі сторони непогоджуються. Сотник Орлик пропонує спільний оперативний штаб і назву Перший Крем'янецький Повстанський Загін, на що погодилися усі члени нарад.

Дня 23 травня 1943 року підписано акт поміж повстанськими відділами Крем'яниччини, Загоном Хрона і Загоном Крука, яким створено Перший Крем'янецький Об'єднаний Повстанський Штаб, начальником штабу — сотник Орлик, до штабу входять по 5 членів з обох сторін.

Підписали:

Блакитний — Ком. Повіту

Крук — Ком. Повіту

Хрін — Ком. Загону

Камінь Ком. Загону

Свідки: Сотник Орлик і сотник Скоб

Акт написаний в трьох примірниках, по одному для комендантів Повіту, а один для Об'єднаного штабу доручено для сотника Скоба.

На початку місяця червня, удалий наскок відділу Крука на відділ німецької жандрамерії в с. Бережцях, з нашої сторони без втрати в людях, здобуває в німців зброю і військовий виряд. В перших днях червня Командир Білий з групою повстанців в силі 30 осіб відходить з загону Хрона на Володимирщину з завданням організації там повстанського загону. В половині місяця червня перед відходом відділу Крука на схід в терени Славути, Команда загону Хрона позичає для загону Крука 10 тисяч набоїв та гранат і мін до гранатометів. Командир Крук в силі біля 100 повстанців переходить бувшу польсько-більшовицьку границю, просувається біля 30 кілометрів на схід в сторону Славути, попадає в перехресний вогонь — з другої сторони червоні советські партизани. Зводить декілька боїв і нарешті німці оточують його відділ, який розбивають. Сам Крук з малою групою проривається з оточення і вертається до табору. Це були найбільші втрати в людях в загоні Крука до того часу.

В другій половині місяця червня, виправа загону Хрона на місто Шумськ, який оточує, але запланованої акції в місті не переведено, а лише на передмісті Липишівка, з млина забрано муку і з тією здобиччю загін вертається до табору. Німці, щоб зтероризувати мирне населення, на другий день в м. Шумську арештують батька понад 70 років і невістку родини Супінських і ще трьох осіб — разом 5 осіб, виводять усіх на ринок міста і прилюдно розстрілюють тих невинних людей.

Таке поступовання німецької адміністрації, зродило в населенню ненависть, жадоху пімсти і насторожило супроти себе усе населення району. Дня 29-го червня до загону Хрона присланий уповноважений від Крайового Проводу ОУН поручник Малий з певними дорученнями. 5-го липня виправа загону Хрона на місто Вишневець, акція вповні вдалася. Здобуто кілька возів цукру, харчів і медикаментів. В поворотній дорозі біля села Борщівка стрінулися з загоном червоних партизан Ковпака, в силі біля 2 тисячі осіб. Звели бій, з нашої сторони вбито двох фірманів з обозу і одного повстанця Міщука. Були вбиті також з загону Ковпака. З загону Хрона перейшов на сторону Ковпака Ярмач, який зрадив і виказав усіх громадян які походять з Радянської України. Щоб замиритися Ковпак вимагав видачі советських громадян. В тих нерівних

силах — 2 сотні загону Хрона проти двох тисяч загону Ковпака і, щоб врятувати загін Хрона, лікар і ще один чоловік добровільно зголошуються перейти на сторону Ковпака. На тім і замирилися. На другий день в Борщівській лісі знайдено лікаря Петровського ганебно замордованого.

Дня 6-го липня загін Хрона з Вишневецької виправи повертається до табору з усією здобиччю. Після двоиденного походу нічого не сподіваючись відпочивають. В той час Команда загонів ОУН Ст. Бандери стягає з північних теренів загін Юрка та Беркута як також місцеві боївки. Дня 7-го липня на світанку, загони Крука, Черника, Юрка і Беркута під командою Енея, окружують табір Хрона. Щоб не допустити до пролиття братньої крові Команда загону Хрона рішає зложити зброю. Хрін дає наказ не стріляти, не час проливати братню кров, хочуть зброї віддати їм. Однак жертвою падають з братньої руки двох розвідників, Горячий і Булька.

Після розброєння усіх старшин і персонал активу арештовують, а повстанців забрано в полон.

Дальший розвиток повстанського руху зростав і з кожним днем прибирав всенародного значення.

Федір Цимбалюк

Ст. Загорів — вшанування бійців УПА.

Максим Бойко

ІСТОРІОГРАФІЯ ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ НА ВОЛИНІ М. СКОРУПСЬКОГО

„ТУДИ, ДЕ БІЙ ЗА ВОЛЮ”,
*збірник військово-політичних матеріалів у пам'ять
Максима Скорупського-Макса, курінного УПА; зібрала і
упорядкувала колегія; технічна редакція Василя
Михальчука, Лондон, Фундація ім. О. Ольжича у Великій
Британії, 1989, 357 стор., портрет, додаток, частина
третья, ст. 361-479.*

Першу частину публікованого збірника складають спогади „В наступах і відступах”, вже публіковані (Чикаго, 1961, 255 ст.). В новому виданні перших 22 статті, аж до розділу „Лісове царство”, — це біографія Макса та його друга Литвина в пошуках на заході „Українського легіону”, щоб стати вояком за волю України. Відомий жарт з царських часів, що новобранець „хахол” питається, де „учебна команда”, а „кацап”, де кухня. Максим та Литвин — це типові репрезентанти волинської молоді нашого часу, що були під сильним впливом Української Народної Республіки на Волині, де в народі говорилося, що в часі Визвольних змагань 1917-1920 років ми не мали достатньо сильної армії.

Аналогія „Легіону” відбилася сильно в мобілізованих до польської армії на Волині 14-го серпня 1939 року. В 13-ій дивізії (полки 41-44 п. п.) було коло 40 відсотків українців. Будучи в окопах під Данцігом, щодня вояки чули мову про „легіон”. На фронті Томашів Мазовецький-Уяздів 9-го вересня 1939 року, як вечоріло, дещо замаскований вояк перебіг по лінії і йому знайомий подав, що жовто-синя ракета по німецькій стороні означатиме припинення бойового вогню, і українцям дозволено переходити на німецьку сторону. Ракети я не бачив, бо того вечора танкові німецькі з'єднання пішли наступом по фронті і заграва покрила небосхил. Ця аналогія свідчить про мілітарне думання тодішньої Волині.

Обидва сини Волинської землі Макс і Литвин шукали за „Українським легіоном” спершу у Львові, потім у

Варшаві, відтак приїхали до Кракова, і тут їх наступного дня вписала на листу надійних осіб, чергового дня пролунало: „Збірка, струнко — відчисли”, і „Спочинь”. Старшина, який прийняв звіт, промовив: „вас організація ОУН признала найкращими до старшинської школи”. Вишкіл почався у „Веркшудці”. Мінялися пляни. Боевики навіть їздили до Берліну. Були на праці в Німеччині. Врешті вернулися до Кракова, і тут Сціборський особисто признав Макса до „нового легіону” (ст. 61).

Спогади Максима Скорупського, публіковані 1961 року, відбули свою карантину і з новим виданням набрали сили історичних матеріалів, виложених лише формою споминів. Всеохоплюючих, докладніших і написаних зі спокоєм і без емоцій та пристрастей спогадів дотепер мало хто інший подав до відома як безпосередній свідок подій страшних років війни, а особливо участі Волині у визвольній боротьбі за волю України. Тому з початком статті „Лісове царство” (ст. 88) у цьому новому збірникові далі слідує історіографічна схема збройних сил на історичній Волині 1941-1943 рр. з доданим новим другим розділом (ст. 249-357), датами доведена до 1959 року.

Як подає згаданий автор, українські повстанські сили, як бачимо, формувались у зародку з чотирьох армій (ст. 94); Макс їх називає так (оригінальний текст автора, часто скорочений, беремо в знаки наведення):

1. „УПА — Бульби”: Він в лісах Рівенщини, Костопільщини і Сарненщини заложив „Поліську Січ” у 1941 р.; роззброєна німцями частина вояків пішла у підпілля. В 1942 р. от. Бульба зорганізував партизанські загони, що виганяли німців, які приходили сюди грабувати поживу. Згодом боротьба з німцями охопила усі волості історичної Волині. Але й ці перші волинські відділи спиралися вже на партизанські традиції отамана Т. Боровця (Бульби), який рівно рік раніше (1942) почав протинімецькі дії...” (89). „Коли творився Крем’янецький осередок, то Бульба був уже дуже відомий. Хоч його відділи виступали під назвою Українська Повстанська Армія (УПА), то його партизанів називали „бульбівцями”, а назва УПА тоді ще в широких колах українського суспільства майже не вживалася” (ст. 90). Нехай буде дозволено рецензентові поділитися з читачем цінним доказом про походження цієї бойової назви:

УПА — це перефразована назва підпільної революційної організації „Волинська Повстанська Армія”, що виникла в с. Дідковичі, к. Овруча, 1921 р., наслідком трагедії під Базаром. Населення наспіх приготувалося до пімсти над червоними. Про це подає А. Дідківський „Короткий огляд Волинської Повстанської Армії, 1921-22 р.” (Літопис Волині, т. 3, 1956, ст. 57-60). Мабуть, ця назва перенесена учасниками Визвольних змагань до „Поліської Січі”, яка згодом поширилася на всю Волинь, а потім на Галичину.

2. „Відділ ФУР”: Фронт Української Революції ком. Яворенка (Тиміш Басюк), уродженець с. Борсуків, коло садиби ген. П. Шандрука. Резидував на хут. Червона. Яворенко захищав позиції УНР. Його сили склалися з 150-200 люда; добре узброєні.

3. „Військові відділи ОУН полк. А. Мельника”: цю групу репрезентував командир Хрін, що заложив табір у лісі над озером „Глибоке” весною 1943 р., на дворі ще лежав сніг, початково в таборі було 50 люда.

4. „Військові відділи ОУН Бандери”: командир Крук заклав табір також на весні 1943 р., коли на дворі значно потепліло; табір містився на Залужській горі Франка, мав напочатку коло 100 люда.

З приводу наведеної схеми розміщення бойових сил Максим Скорупський пише: „Проводити боротьбу з окупантом аж чотирма арміями — це було божевілля”... „Було відомо, що йдуть переговори між мельниківцями, бандерівцями та Бульбою-Боровцем в справі створення спільного штабу...” (ст. 94).

Це найголовніші стрижні історіографічної схеми розміщення збройних партизанських сил у їх зародку.

Дальші статті-розділи переважно оперативного змісту, як були публіковані в „Наступах і відступах”, важні у них імена, події, менше дат. Максим, промований мечем Сціборського, був примушений умовинами служити в ОУН-б. Він хотів бути зі своїми „хлопцями”, що знав їх самопосяту. Травня 15-го 1944 р. сотня перейшла до Галичини; згідно наказові, передав її іншому командирові.

Друга частина (ст. 249-309) складена десятками років пізніше на основі „перебіжчиків”, у ній автор змінив жанр на розповідальний. Це документальна повість. Використав він для порівняння вже публіковані праці інших.

Автор силкувався знайти тяглість боротьби партизанів на Волині в тих окупаційних умовах. В основному він поклав сюжет поширеного рукопису „Оля Горошко — кур'єрка УПА”, уродженки м. Вишнівця. Їздила вона всюди, була також у Німеччині, але її кликав ліс докінчити зброєю почати діло. В нових контрольних умовах праця була дуже тяжка.

Повернувшись із закордону домів, Оля Горошко застала повну руїну повстанського руху, на який була велика надія. „Стрибки” щораз викривають нові криївки. Від засідок в околицях Крем'янця невинно гинуть люди. Вона рішилася перебрати команду над тереном, який дуже добре знала. Згодом наладнала конспірацію. Її широке знайомство, навіть із поліцією, запевняє успіх. Оля почала тактикою стрибків нищити їх же. НКВД вирішило за нею слідкувати; вона рішається з Білокриниці переміститися до Голубів біля Крем'янця, щоб перебути там зиму. Весною, 18-го квітня 1949 року, Оля пішла до Мартинівки; там її арештувало МВД. Її відвезли до Рівного, а потім у Київ. Слідчі-кати перехвалювалися, мовляв; „Як ми її не стригли, не парили та не жарили — ані словечка”...(ст. 309).

„Послідній слід УПА” на Крем'янецьчині позначився напочатку літа 1955 року, коли три озброєні упісти впали в бою з МДБ. Пізньою весною 1955 року в Голубах переходив загін з п'яти озброєних осіб. Їх бачила Мотра Кузьмич, дружина Уласа (310).

Макс живо цікавився минулим УПА. Знаючи людські кволості „натягати правду”, він постійно вказував на хибі і всім радив придержуватися правди. Як син Волинської землі, твердо обстоював він першопчатки УПА — це історична Волинь. З цією метою він у другій частині цього збірника у восьми статтях спростовує невірні твердження, почавши від „Літопису УПА, документи і матеріали”, що почав виходити 1976. Він щиро вітає перший том і бажає авторам бути об'єктивними у своїх писаннях. Відзивається він на статтю полк. М. Омелюсіка „УПА на Волині в 1943 р.” (Вісті Комбатанта, ч. 1-2, 1966), яку він цінить, але виказує її невірні думки.

З метою ошаджування місця, дальші статті згаданого збірника: І. М. Коваленка, А. С. Борисенка, Василя Макара, цей огляд не розкриває. Довша стаття „Поверот

друга”, псевдо Граб, який був всюди там, де кипіла боротьба за волю, включно з Українським Легіоном Самооборони. В 1947 році він був висланий з дорученням в Україну; у поворотній дорозі його затримали на кордоні Польщі і передали до НКВД. Переслухання, суд і заслання, де перебув вісім років. Вдавав він поляка, тому не загинув. Він затримався на Шлезьку. Вернувся він на призначене місце на Заході і передав цінні відомості. Впорядкування збірника вимагає окремого обговорення його третьої частини. Чи знайдеться серед нас письменник, що захоче опрацювати повість на тематиці писань Максима Скорупського-Макса?

(„Свобода” ч. 35-36, 1991)

Залишки руїн укріплень у Ридомлі, пов. Крем'янець.

МУЗЕЙ-ЗАПОВІДНИК „КОЗАЦЬКІ МОГИЛИ”

Добра асфальтова дорога, обсаджена розлогими деревами, біжить з Дубно повз Млинів, через Демидівку, розтинає темно-сірою стрічкою неозорі поля, мінає село Пляшеву і приводить до неширокої річки Пляшівки. Річка ця — східна межа поля, де влітку 1651 року відбулася битва, яка увійшла в історію, як битва під Берестечком, Берестецька битва. Ця битва — героїчна сторінка народно-визвольної війни українського народу 1648-1654 років.

Скраю поля, в кількох сотнях метрів від села, але вже на західному березі Пляшівки, на колишньому острові Журавлиха, розташований архітектурний ансамбль музею-заповідника „Козацькі могили” — відділу Ровенського краєзнавчого музею. Він включає у себе Михайлівську та церкву-мавзолей, а також двоповерховий будинок, у якому розташовано експозицію музею. Радимо і почати знайомство з музеєм-заповідником саме з відвідання цієї експозиції, яка розгорнута у 5 його кімнатах.

Отже, експозиція побудована була в 1966 році.

Перша зала експозиції знайомить відвідувача з історією України, запорозького козацтва, з героїчною боротьбою українського народу з ворогами в XVI — XVII століттях. Чимало матеріалів відведено для того, щоб розкрити історію краю, де мала відбутися Берестецька битва.

Розповіді про найбільшу у Європі за кількістю її учасників (близько 300 тисяч чоловік з обох сторін) битву XVII століття відведено центральне місце. Тут — сотні безцінних речей-експонатів, знайдених археологічною експедицією краєзнавчого музею, якою понад 18 років керує доктор історичних наук, старший науковий співробітник інституту суспільних наук АН УРСР І. К. Свешников. Це — побутові речі учасників битви, їх зброя (шаблі, списи, мушкети, самопали, ядра, кулі), комплекс гетьманської похідної канцелярії, похідна козацька церква, монети, люльки, ножі, кулелийки, казани для готування їжі тощо. Тут же виставлені і шкіряні речі (чоботи, порохівниці, постолі, кисети на тютюн тощо), численні вироби з дерева. Усі знахідки чудом збереглися до наших днів у торф'яній землі. Зрозуміло, що всі вони (а їх виставлено в експозиції більше 800) — унікальні речі середини XVII

століття. І їх цінність збільшується ще і тим, що вони точно датовані.

Експонати ці, а також спогади учасників битви, реляції про її перебіг, хроніки того часу, листи дозволяють відтворити події, які відбувалися тут, на Берестецькому полі, у червні-липні 1651 року.

Отже, козацько-селянські українські війська, якими командував гетьман Богдан Хмельницький, і яким мали допомагати татарські кіннотники під командуванням хана Іслам-Гірея Ш, вимушені були зайняти бойові позиції на місцевості в основному низинній. Тил їх прикривала річка Пляшівка з болотистими берегами.

Польсько-шляхетська армія на чолі з королем Яном II Казиміром, до складу якої входили німецька та угорська піхота, французькі кіннотники генерала Дю Пюссі, встигла зайняти більш вигідну у стратегічному відношенні позицію, розташувавшись біля тодішнього містечка Берестечка на правому березі річки Стир.

Перші бойові сутички розпочалися 28 червня герцями — окремими поєдинками козаків і татар з польськими жовнірами. Продовжувалася битва наступного дня атаками козаків, які згодом перейшли у наступ. Під час його вороже військо втратило близько 7 тисяч чоловік.

Проте ці сутички носили в основному розвідувальний характер.

Численні експонати відтворюють перебіг і самої битви, основної її фази, яка відбулася третього дня — 30 червня. У ній українське військо перемагало, але в кульмінаційну мить татарський хан зрадив Богдана Хмельницького, давши команду своїм військам на відступ. Більше того, татари захопили у полон і самого гетьмана, позбавивши таким чином селянське-козацьке військо головнокомандуючого.

Українське військо відступило до берегів річки Пляшівки, де окопалось і протягом десяти днів тримало оборону. На час відсутності Б. Хмельницького військом командував полковник Ф. Джалалій.

Через кілька днів командування оточеними військами взяв на себе наказний гетьман Іван Богун — досвічений військовий діяч визвольної війни українського народу. У ніч на 10 липня селянсько-козацьке військо під його командуванням перевалилося через болотисті береги

Пляшівки і через саму річку неширокими греблями-переправами, вимощеними вночі гарматами, возами, сідлами, хомутами та іншим спорядженням.

Майже вся українська армія крім кількох тисяч селян-повстанців, відступ яких прикривали козацькі підрозділи, вийшла з оточення.

А вранці жовніри вдарили по відступаючих. Зав'язався нерівний жорстокий бій, у якому селяни-повстанці та козаки виявили виняткову мужність та відвагу.

Але ворогові не вдалося розгромити головні сили українського війська. Воно відступило на Київщину, де Богдан Хмельницький, визволений з татарської неволі, збирав сили для відсічі ворогові.

Остання зала музею-заповідника, його експозиції, розповідає про перебування на Рівненщині великого сина українського народу Тараса Григоровича Шевченка. За народними переказами він відвідав і поле Берестецької битви. Адже у своїх безсмертних творах поет оспівав мужність, відвагу, стійкість, сміливість українських селян, козаків, які вони виявили у Берестецькій битві. А один з його творів — „Ой, чого ти почорніло”...поклали на музику жителі станиці Васюринської, що в Краснодарському краї, потомки запорізьких козаків, які билися з ворогом на Берестецькому полі. 18 червня 1989 року коли вперше в музеї „Козацькі могили” проводився День пам'яті козаків, які віддали своє життя за визволення України, і ця пісня вперше прозвучала над цим полем, якому присвячений твір Т. Г. Шевченка. Її виконував Кубанський державний козачий хор (керівник хору заслужений діяч мистецтв РФСР В. Г. Захарченко).

На кількатисячному мітингу-панахиді ця урочисто-траурна, задушевна пісня — була оголошена гімном „Козацьких могил”, отже, і поля Берестецької битви.

Після відвідання музейної експозиції екскурсанти знайомляться з Михайлівською церквою — пам'яткою української народної дерев'яної архітектури першої половини XVII століття, яка була перевезена на Журавлиху з села Острова у травні 1912 року. За народними переказами тут перед битвою молився гетьман Богдан Хмельницький з козацькою старшиною та освячував свій меч. Церква характеризується досконалістю форм і одночасно

простотою, у яку народні майстри вклали весь свій хист, весь ліризм своєї душі.

Всередені церкви вражає іконостас — витвір золотих рук народних майстрів. Не можна дивитися без захоплення на оригінальне різблення по дереву, в якому — багатство скульптурної пластики, витончиність ажурного різблення, стилізація рослинних мотивів. Деякі ікони (нижній ряд вітваря) були виконані ще у XVII столітті.

Є ще одна особливість Михайлівської церкви. Це — спуск у підземний хід, який починається з її центру, перед вітварем.

Пройшовши ним метрів п'ятдесят, відвідувач потрапляє у гробницю. Вона знаходиться у триповерховій церкві-мавзолеї. Прямо перед відвідувачем — широка колона, наповнена кістками козаків та селян-повстанців знайденими у різний час на полі битви. Кістки — справа та зліва гробниці — у нішах стін. Пройшовши за колону, відвідувач по сходинках піднімається до саркофагу, де також покояться людські кістки.

Тут, біля останків героїв, відвідувач зупиниться чи не найдовше, низько схилить свою голову. Бо це — священне місце всього архітектурного ансамблю, який увінчує світлу пам'ять героїв Берестецької битви.

Автор споруди — студент Петербурзької академії мистецтв В. М. Максимов. Споруда ця не має аналогів. Її інтер'єр вражає широтою, розмахом мистецького задуму, досконалістю організації простору. У ній відчуваються мотиви української архітектури XVII - XVIII століття. Здалеку храм здається казковим велетнем, що піднісся своєю верхньою точкою на майже 30 метрів над землею. Для того, щоб підкреслити висоту храму, архітект використав вузькі, але високі вікна, які чіткими вертикальними лініями значно полегшують маси, роблять їх стрункішими.

Автор проєкту доклав всіх зусиль, щоб оспівати, возвеличити подвиг козаків та повстанців. І мети своєї досяг. Споруда охоплює відвідувача почуттям мажорного оптимізму, світлим настроєм.

Напроти церкви-мавзолею, її іноді називають Георгіївською, 97-метрова мурована стіна, що нагадує фортечну, увінчану зубчиками.

Перед нею простягається широке поле Берестецької битви.

Експерсію по ньому можна почати відвідинами так званої „Козакової ями”, де, за народними переказами, вів бій останній козак. Польський король, вражений мужністю 14 разів пораненого героя, обіцяв йому зберегти життя, якщо воїн здасться в полон. Але козак гордо відкинув цю пропозицію і героїчно загинув.

Наступний об'єкт — так званий „Гайок” — урочище на шляху козацької переправи. Під час археологічних розкопок тут знайдено багато людських кісток, а також зброї, зокрема, кілька шабель, бойові сокири, чекан, вістря на спис тощо. Це дозволяє зробити висновок і припущення, що майже тут, на місці колишнього острова, відбувся бій про який сучасник-шляхтич писав: „То диво, що ні один з них не просив пощади”. „Загін козаків чисельністю близько 300 чоловік укріпився на острівці серед болота і продовжував захищатись. М. Потоцький обіцяв помилування, якщо загін складе зброю, але козаки відкинули цю пропозицію і в нерівному бою всі полягли смертю героїв”.

На віддалі трьох кілометрів від музею-заповідника — одна з переправ через річку Пляшівку, якою виходили з оточення козаки та селяни. Саме тут інтенсивно проходили згадувані вище археологічні розкопки, які дали так багато безцінних знахідок, виставлених у музеї.

Подвиг козаків та повстанців — учасників Берестецької битви, світить з глибини віків нам, майбутнім поколінням. На полі цьому — завжди людно. Прибувають сюди гості з усіх куточків світу. Прибувають для того, щоб висловити глибоку шану героям-борцям за народне щастя, за щастя України.

Г. Бухало

„ОЙ БИТИМ ШЛЯХОМ КИЛИЇМСЬКИМ...”

Загадковий і дивний нарід українці. Сліди його роду обіймають історичний ареал від часів Трипільської культури й до наших днів. Проторив цей народ не одну історичну стежку і в часи першої держави антив й пізніший шлях з „варяг у греки” — інфраструктурну артерію Київської Русі. Сумної слави у пам’яті народній битий чорний шлях. А скільки невидимих путівців пролягло з України у всі сторони світу лише за останній вік, які з висоти сторічної давності злилися в тернисту емігрантську дорогу з домівки в чужину... Розлучалися батьки і діти, прощалися подружжя, обнімалися в розпуці близькі і рідні, дорогі й кохані, сестриця з сестрою, а брат ніби промовляв до брата:

„Видиш, брате, мій, товаришу мій.

Відлітають сірим шнурком журавлі у вирій.

Кличуть кру-кру-кру...

В чужині умру, заки море перелечу...”

І сльози наверталися братам, гіркотою обпікаючи сподівання на кращу долю обидвом: одному — тут, другому — там, на чужині. І проторюють українці на всіх континентах Землі свої стежки в святому переконанні, що кожна з них веде в кінці кінців додому — на Україну. Це є можливим, а нерідко саме так і стається, але доконче мусить стати правилом для кожного українця. Я переконаний в справедливості цього і вимолюю в долі: жоден українець не може бути втрачений для Батьківщини, бо ненька повинна знати про кожне виколисане Березинію дитя — яка б доля не спіткала його в різних кінцях світу.

Ось маленькими ніжками дріботить степами Казахстану біляве дівча, вчепившись кволою ручкою в материну спідницю й ще не вповні розуміє, чому вони так далеко від дому, чому тут нема хат і садків, як на Волині, а жити доводиться з вівцями в кошарі або як ховрашкам у викопаній в глині норі, хоч у Дружкополі залишилася батьківська домівка і незбагнений дитячий рай, в якому татко безтямно пестив маленьку Іринку та ніжно називав маму Лідусею. Чому матуся зрошує пекучими сльозами донину голівку у цьому холодному підземеллі, що зветься тут землянкою? Чому, що, де?...

Та хіба перечислити усі дитячі запитання, хіба їм є

кінець? Але найголовніші вкарбувались у кожен прожитий на чужині рік життя знедоленої дитини:

1941 рік — Чому ми тут?

1942 рік — Де мій добрий тато Іван?

1943 рік — Чому я завжди голодна?

1944 рік — Де татові брати Федір, Ілля, Олександр, Михайло і сестра Зіна?

1945 рік — Чому померла мамуся?

1946 рік — Що мене чекає в цьому жорстокому світі?

А на другому кінці світу у Вінніпезі волинянин Ілля гадує: — „Мій брат Іван перед війною закінчив ветеринарську школу у Варшаві, а потім за своїм фахом працював у місті Дружкополі. Був одружений з Лідою Бабій, з якою жили спокійним і прикладним життям аж до того часу, поки на нашу землю не прийшли більшовики. Тоді те спокійне життя було порушене так само, як життя всіх національно свідомих людей Волині. Іван був арештований і сидів у в'язниці. Здоров'я його було кволе, але на те ніхто не звертав уваги і він по якомусь короткому часі у в'язниці помер. Ми пробували шукати його могилу, але ніколи її не знайшли. Дружина його була вивезена у Казахстан з малою дитиною. Вона там тяжко працювала. Від праці та від виснаження там і померла, дитину виховали добрі люди.”

Добрі люди... Ці щирі слова адресовані багатьом, але сказані і про мою тітку Яну, яка після війни замешкала у Жовкві під Львовом.

Після численних спонукань й нагадувань родини я нарешті завітав до неї. Вона познайомила мене, 17-літнього студента медичного училища, з милою випускницею 1956 року Львівського університету Іриною Онуфрійчук, яка також приїхала сюди не то в гості, не то додому. В цій затишній хатині домашнє вогнище трималось зусиллями Іриних тіток Люди і Стефи та моєї тітки Яни, яку вона теж називала тіткою.

— Якщо вона кривна тітки Яни, — подумав я, — то і мені кузинка.

— Так, так, Стефанку, будь її братом, а вона тобі сестрою, — ніби вгадала мої думки тітка Яна.

Я знав не зле свою родину, хоч і не так досконало, як мій дід аж до дев'ятого коліна, але всі стрисчні брати і сестри першого, другого, третього, а подекуди й четвер-

того порядку були мені відомі. То ж племінниця моєї тітки Яни в нашому роді була загадковою і надто зненацька явилась мені. В голові зароїлись питання, які вимагали уточнень і відповідей тут же, бо про все хотілось знати. То ж питання перше... Але делікатно втрутилась тітка Яна й попросила мою названу сестричку віднести в іншу кімнату настроїти гітару, на якій я бринькав від самого приїзду й напевне вже всім надокучив порушеною гармонією звуків. Ірина слухняно пішла, а тітка тут же звернулась до мене:

— Я тобі раніше, коли приїжджала в Радехів, не говорила про неї, але тепер бачу, що в тебе ураган запитань. То ж будь уважним — вона кругла сирота і не ятри їй душу спогадами про маму й тата, замордованого нізащо більшовиками ще за перших советів. А згорьовану маму й Іру вивезли в Казахстан і разом з такими ж нещасними кинули серед голого степу, як насміхались конвоїри, на виживання, а насправді — на вимирання. Були тут українці й поляки, балти і білоруси, переважно жінки і діти, сім'ї розстріляних польських офіцерів і національно свідомих патріотів з усієї території, яку Гітлер подарував Сталінові. Я про все це цілу ніч розповідала твоїм батькам, коли сама повернулась з Казахстану, але дітям цього не можна було знати, тому ти і не знав.

Мені стало ніяково і я признався тітці, що насправді ми з братом тоді не спали, а довго й уважно слухали, доки сон не зморив нас. Ми чули про всі ці жахи, про дикий степ, холодні зими, землянки, розгортання голими руками снігу в пошуках змерзлої брюкви чи картоплі, зашнуровані онучі на обморожених жіночих ногах, тяжку підневільну працю, кілька піднесених з поля колосків і стільки ж років тюрми мамі, а дітям — поневірянь і животіння. А ще як вмирав голодною смертю колись добрий господар з Волині, якого з дочками та внуками „визволили” аж до Казахстану, синів і зятів якого навечно поглинули енкаведистські катівні в Луцьку, Ковелі, Володимир-Волинську, Рівному та Дубно... Як десятирічна напівсирота шів-дня долала степову відстань від землянки до „маминої” тюрми, а звідти поверталася вже сиророю. Як вмирали родичі і земляки з Квасова, Стоянова, Радехова, Горохова і Дружкополя, як розростався цвинтар в Карагаї... Останнє нам добре запам'яталось, бо нашого тата братова жінка

була звідти, а доля вивезених нам була дуже близькою, адже наша сім'я, депортована „визволителями” в 1945 році з Відня, з ночі на ніч з острахом чекала своєї черги, коли під вікнами нашої хати зупиниться з гуркотом вантажівка й затупотять кирзакми та в двері закупають приклади карабінів. А далі — станція, товарняк і широкі простори Сибіру, то ж в кутку лежали клунки з найнеобхіднішим, всі лягали спати зодягнені і кожен знав, що повинен хапати в руки в разі чого. Однак нас не вивезли і ми довго не знали причини, поки Хрущов не признався, що на всіх українців не було вагонів.

З далеких споминів повернув мене голос тітки Яни, одна з тих добрих людей, про яких згадує Ілля Онуфрійчук.

— В 1945 році, — продовжила тітка, — Ірина нелегально повернулась з Казахстану у Володимир-Волинський до родичів по маминій лінії, де й закінчила середню школу, а з 1951 року навчалася на іноземній філології університету. Про батьків нібито нічого не знала і в анкетах не вказувала, бо якби призналась, то хто знає, що б її чекало тепер вже від других совєтів у цій деспотії „від Москви до самих до окраїн”. То ж і ти знай та мовчи, бо такий самий — визволений, западенець, „местный, несоznательный”, малорос, хахол, кулак, самостійник, жовтоблакитник, націоналіст, бандеровець і мельниківець ще й оунівець, син ворога народу чи ще як там тебе обзивають впродовж усіх повизвольних років.

З Іриною ми подружились і стали як брат з сестрою. Ненадовго наші дороги розійшлись й наступна зустріч відбулася лише через шість років. Доля зласкавилась над нею й ніби в нагороду за всі страждання повела стежкою кохання в широкі степи Січеслава на зустріч з нащадком давнього козацького роду. Наче з рогу Алматеї посипались дари життя — чоловік, сім'я, донечка, друзі, престижна робота... Вона — викладач німецької мови в медичному інституті, я ж — її студент. З тих пір наші сім'ї вже не розлучались, згодом її донька вчилася вже у мене як студентка стоматології. Ми й до сьогодні святкуємо разом, поринаємо в спогадах в сумне Ірине дитинство, мережене по-більшовицьки „вікопомним вереснем 1939 року”.

Тепер вже нарешті можна мати родичів в діяспорі. Спогади брата Іллі в „Літописі Волині” про Іриноного батька спонукали й мене написати цих пару слів з життя чисельної родини українців, про кожного з яких повинна знати Україна. І про їх дітей та добрих людей, до яких належала і моя бл. пам'яті тітка Яна Прихидько з Радехова. Для мене — вона втілення усіх чеснот, приклад альтруїстичного служіння людям. Походила з бідних міщан, чесна й справедлива, тому й опинилась в 1940 році молодою дівчиною в Казахстані нібито з власної волі, бо не могла пустити в далеку дорогу не пристосовану до підневільного життя „паню полковникову”, а надто її донечку, що виросла в неї на руках від народження, і яких тепер відправляли в Польщу через Казахстан. Згодом їх таки відпустили звідти, а тітка Яна не змогла вирватись з неволі, важко захворіла та добрі люди підтримали її в тяжку годину. З ними вона довершувала останні круги „большевицького раю”. Тримались в біді купи, допомагаючи одна одній як могли, однак Ліда Бабій навічно залишилась в казахській землі як не одна українка. Іншим пощастило вернутись додому, в тім числі тітці Яні й десятирічній Ірочці. Тітка не мала своєї сім'ї і всю доброту щирого серця переливала в душі осиротілих, покривджених і просто діточок.

Іринка, що повернулася додому ніби гілка Шевченкової верби з Мангишлаку, повинна була прийнятися і зрости на рідній землі й продовжити життя. Про це їй завжди нагадують чи не одинока світлина її молодих і ще щасливих батьків та пропахнута Україною татова вишиванка.

Львів, 8. 7. 1991 р.

Стефан Кухта — доцент.

КРІПИСЬ НАРОДЕ МІЙ

Кріпись народе мій,
Гартуй свій дух, немов граніт,
Бо ворог тіло переміг...
А духа він не зміг!

Без духа нація, як раб,
Віками накинута ярмо,
Любіть провідників і лад,
І їх посіяне зерно.

Тоня Дем'янюк-Шалапай.

ДОНЮ ВЕРНИСЬ ДО МОЄЇ ЦЕРКВИ...

Чудовий весняний день, Вербна неділя, Божий Храм переповнений віруючими. Біля аналою великі оберемки вербички. От і кінець Божої служби, рядочком вірні підходять за свяченою вербою, щоб узяти з рук священника. Посипались бажання: „не я б'ю, верба б'є, за тиждень Великдень"... одні одних поздоровляли і сонечко ласкаво усміхалось, людський гомін утихав. По вербу я підходжу на останку, беру її більший жмуток, щоб завезти тим, які не змогли прийти до Церкви через неміч.

Підходить до мене знайома пані і просить, щоб я лишилась на Панахиду, бо то припадають роковини смерті її мами. Одночасно просить проспівати Панахиду, дякую, але в нас є дяки, ні — ні я дуже прошу вас — я погоджуюся. Церква спорожніла, затихли людські голоси, засвітились дві свічки в руках доньки і внука. Зникла радість дня, бо молились за спокій тої, яка рік тому попрощала цей хороший світ. Донька жалісно плакала, а внук стояв зі схиленою головою, напевно жалів бабусю.

Скінчилась відправа, погасли світла у храмі, мама дає синові ключі до авта і просить його почекати в авті на неї. Ми сідаємо ще на лавку, бо вона конечно хоче щось отцеві й мені розказати. Отець ще у вівтарі, а коло мене сидить та що молилась за маму. Лице закрила руками, а з грудей виринається зітхання. У мене бракує слів, щоб потішити, чи пояснити про смерть... Ніби вгадуючи мої думки сама починає розмову: „я хочу перед отцем і вами розказати, через що моя мама померла, а це через мене бо я була дуже уперта, але я змінилась.”

Бідна жінка знову заридала і полились сльози жалю за втраченою найдорожчою особою на світі, а це матір'ю. Підійшов отець і почала свою сповідь, як їй важко було зрозуміти свою матір, аж як її не стало, то побачила наслідки своєї упертості, а можна було усе покерувати інакше. Родичі її то піонери, які приїхали з України. Дід, баба і її молоденька мама з татом поселились на фермі у Саскачевані. Почали нове господарство, маленька „шантина” — невігоди перших поселенців. Поле вкрите камінням, землі багато, а праці ще більше, труднощі з водою, а головне, як землю привести до порядку. Надія на Бога і сильні руки, які мали перші поселенці, узялись в трьох

збирати каміння, бабуся варила й все доглядала біля хати. Від ранку до пізнього вечора завзято приготувляли частину поля до посіву. На межі росли горби каміння, зупиняє свою розмову, витерає свої очі і знов продовжує: не знаю як мама усю ту роботу витримувала? Кожний рік ставало краще, народилася я, дід, тато почали будувати нову простору хату. Сумували вони за церквою і порадившись зі сусідами дідусь дає землю під церкву і самі постановили будувати.

Тато з дідом і іншими людьми будують церкву, а бабуся й мама доглядають мене і ціле господарство. Пригадую першу Службу Божу, то лише були стіни й дах, посередині столик, бабуся принесла всі рушники, образи і прикрасили церкву. „Богою” привезли священика, який відслужив перше богослуження в нашій церкві, усі раділи величним днем, бо після довгих років, хоча на чужині, але молились у своїй рідній церкві.

Так мало залишилося мені у пам'яті з того часу, бо пізніше я не хотіла слухати, що мама розказувала. Час ішов я пішла до початкової школи, а потім до середньої. Уся увага в родині була звернена на мене в той час я любила йти до церкви. Бабуся від початку була старшою сестрицею, всім керувала, всі прикраси — вишиті рушники, обруси повишивали з мамою до нової церкви. Життя ставало кращим, я зачала вчитися на „норсу” відїхала до Саскатуну. У родині раділи всі, що мені простелиться життєвий шлях, як казала бабуся: „не будеш так гарювати як ми!” У житті так буває, коли стає краще то приходить смуток, помер наш добрий дідусь, а я була його улюбленою внучкою. Щасливо я закінчила свої студії і дістала диплом „норси”. Розпочала працю і не могла часто приїздити додому, праця, оточення змінили моє почуття до землі і ферми на якій я виросла. Рідко я стала приїздити додому наче б забула, що рідні мої жили мною і трудилися для мене. Познайомилась я з хлопцем і довгий час не признавалась, бо він не наш. По певнім часі подзвонила додому й сказала, що приїду не сама а з хлопцем. Втішились, відчула це по голосі мами, ой бідна моя мама, як її то вразило, бо їм важко було з ним розмовитись. Марк був дуже добрий про усе в тата розпитувався, його родичі також фермери. Бабуся і мама мовчали, але я знала, що вони не погодяться на моє одруження з ним. По

моїй стороні був тато і я була певна, що рішальнем словом буде його. Ми відїхали, по дорозі ми мало розмовляли з Марком, але того самого вечора Марк мені освідчився і сказав я люблю твоїх родичів. Він оцінив відвагу і тяжку працю українців піонерів, що не злякалися чужини, без знання мови, покинули рідний Край і приїхали до Канади. Не могла я подзвонити до дому і сказати ту новину, що я заручена, як усі дівчата роблять, жаль було мені бабусі. Вона мене так пестила, співала мені пісні, вгадувала усі мої забаганки, а тепер я одинока її потїха, як вона казала, приведу у родину такого з яким вона не розмовиться. Та думка мене найбільше гризла, друга річ я любила Марка і він усе допитувався, що твої родичі на то. Змушена я була якось полагодити ту справу і поздвонила до дому і на моє щастя обїзався тато, я скоренько йому все розказала, що маємо намір одружитися, але бабуся й мама будуть проти. Тато приобїцяв, що все полагодить.

Так і було, мій добрий тато все полагодив, відбулось велике весілля, шлюб брали в нашій Церкві. Усе йшло гармонійно, Марка полюбили, він навчивсь трошки говорити по нашому, щоб зміг з родичами поговорити. Знову прийшов удар умирає бабуся, а ми виїздимо в Бритійську Колюмбію. Марка перевели на кращу працю, я відчувала що таких два удари мамі забагато, надїялась я на тата, він такий веселий, він мамі усе вияснить і мама з ним погодиться. Пригадую татові слова: „а ну послухай, не плач, а я також лишив своїх родичів і поїхав з тобою ще і за море.” Мама татові не перечила, але думала свою думку і від неї не відступала. Час трохи прикрив порохом забуття, люди жили мусіли трудитись. Ми з Марком приїхали додому аж за рік, майже нічого не змінилось лише не було бабусі.

Після смерти бабусі жінки вибрали маму за старшу сестрицю, розказувала мама, що на сходинах усі сказали, що лиш ти Оксано маєш узяти місце мами. Сумно мама подивилась на мене і додала, а по мені ти візьмеш? Я засміялась і кажу: От надумали! Бідна мама посумніла й сказала, що то велика почесть бути старшою сестрицею у Церкві.

Пізніш ми не приїздили, бо народився нам син, просили щоб родичі приїхали на хрестини. Мама запитала, де будете хрестити, я відповіла в Юнайтед Чирч. Мама дуже здивувалась, а чому не в нашій Церкві? Я пояснила, що ми

з Марком вирішили йти до тої церкви і там малого охрестимо. Розмова увірвалась, родичі на хрестини не приїхали.

Коли Михась підріс ми поїхали до родичів, ой Боже, як зраділи внуком і мені стало веселіше. Увечорі поклали Михася спати, мама каже: от діждались внука, а ти його понесла у чужу церкву. Мене то обурило, я стала мамі доказувати, що то наша церква. Марко і тато мовчали, мій тато цей раз не був по моїй стороні, Та розмова кинула між нас тінь, я сама відчула, що я стала чужа і думала чому мої родичі такі дивні. Прийшов час відїзду, мама сказала: бери доню що хочеш з хати, бо то твоє, я подякувала і сказала, що нічого не потребую. На прощання мама винесла наш православний хрестик, перехрестила ним Михася і повісила на шию, а до мене сказала зараз не знімай, а як виїдеш заворота то роби що хочеш. Я хотіла щось відповісти, але Марко потиснув мене за руку і ми так відїхали. Праця вдома, а про всі ті справи забулося і довший час ми не були у відвідинах в родичів. Дістаю телефон і говорить мама то мене насторожило, бо все тато дзвонив а потім до розмови долучалась мама. От і вістка як грім з ясного неба, мій тато дістав „строк” і перебуває в лікарні. Питаю себе чому всі ті, що так мене любили мусять відходити, я дуже жаліла тата і приобіцяла, що при першій нагоді приїду. Поїхала взяла маму і поїхали до лікарні, тато не розмовляв, пізнав мене, а по його лиці спливали краплини сліз. Свідома я була, як важко хворий мій тато, хотіла щось розказати йому за Михася, що ходить до школи, що літом ми приїдемо і тато буде здоровий. Говорила, а сама не вірила своїм словам. Розстирала йому руки, лівою міг рухати, бо параліч був з правого боку. Пообіцяла, що завтра з мамою знову приїду. Вертаючись до дому сама не знала як з мамою почати розмову, весна, поле, треба сіяти як буде? Мама думала свої думки і до мене не обзивалась. При вечері я стала маму питати, як буде з полем, мама зачала розказувати, що у сусідстві є добрі люди, які їм багато помогли, отож віддам нехай сіють, а тоді порухуємось. За пару день я відлетіла додому, за деякий час татові полегшало, але мова не вернулась, аж прикінці літа тата привезли додому. Так жив він то в лічниці, то вдома і прожив тато ще п'ять

літ. Прийшов другий „строк” і наш тато покинув нас всіх назавжди.

По похороні тата намовляла я маму, щоб переїхала до міста, але мама мені категорично заявила, що хати і церкви не покине. Мусіла я відлітати до дому, просила маминих сусідів, які доглядали ферму, щоб опікувались мамою. Знала я, що сусідка Софія мамі допомагала як тато хворів. Вони з охотою мені сказали, що ваша мама нам як рідна, бо ми своїх родичів вже не маємо, і то мене заспокоїло.

В поворотній дорозі до дому я думала — Софія чужа і так згоджується з мамою, а чому мама зі мною не погоджується? Здавалося мені, що їх лучить спільна любов до землі і до тої малої церкви і сумління перестало мене мучити, бо знайшла розв'язку.

Роки проминули, раз до року я відвідувала маму, відїжджаючи одного разу я запитала маму, коли ви хочете щоб я приїхала — на Різдво чи на Великдень? Мама попросила, щоб я приїхала на Різдво і я погодилась виконати мамине бажання.

Розказувала мені потім Софія, що мама в неї питала, чому вона зі своєю донькою не може прийти до згоди, а відтак додала: більш не буду згадувати їй про нашу церкву.

Ви Софіє переберете по мені Сестрицтво і будете доглядати церкву. У світі так буває і мабуть я не одинока мати, якої дитина відцуралась від своєї Церкви.

У літі мама садила великий огород, багато квітів і на моє запитання пощо той великий огород мама відповіла, віддаю в осені до Інституту.

В зимі мама вишивала, читала споглядаючи крізь вікна за якими простяглося поле, на якому так працювали. Купи каміння то свідки їх праці, більш мама не нарікала і мені було легше.

Прийшло Різдво, поїхала до мами святкувати. Мама зі Софією все прилагодили і коли зайшла до хати відчула я не буденне, на мене повіяло таким рідним, давно минулим і здавалось, що ось зараз вийдуть усі мене зустрічати як у дитинстві — дідусь, бабуся, мій рідний тато.

Одинока мама мене зустріла і була безмежно рада моїм приїздом.

На Свят Вечір мама зі Софією приготували дванадцять страв, дідух, кутя, калачі, оглядала я все і на думку мені не прийшло, що то може більш такого свята не буде. Прийшла Софія з Василем, раділа я, що спогади мене не будуть мучити, що з мамою не буду сама. Важко було б мені з мамою говорити і про що їй буду розказувати, коли ми живемо відмінним життям. Усе було готове до вечері, я дивилась у вікно, чи є перша зірка, приємно було стояти на тим місці, де стояла дитиною виглядаючи зірки. Мама попросила всіх до столу, а мені сказала сідай доню на те крісло де сидів тато. По молитві, яку провела мама споживали ми святу Вечерю. Давно такої вечері я не мала, бо залишила була свою Церкву, а з нею свої традиції. По вечері довго ми колядували і здається мені, що досі бринять у моїх ушах ті коляди, а мама знала їх усіх на пам'ять.

Прийшов час і стали збиратись до церкви і мама більш мене не просила, щоб я з ними їхала до церкви. Сказала мені, ти з дороги, відпочивай. Вони відїхали я довго не могла заснути, мала якесь дивне передчуття, чому мама мені більш не докоряє, що я лишила її Церкву. Пізніше Софія все мені пояснила, що бідна мама радилась в неї, як їй помиритись зі мною і сама сказала, що силою вона не може заставити мене любити її Церкву.

Мала мама рацію, бо коли б я була при церкві, то й всіх наших традицій дотримувалася б і мову зберегла б. Про усе те я дізналась пізніше.

У ту ніч я не спала, хоча намагалась заснути. Перед образами прикрашеними рушниками горіла лямпадка, яка проганяла нічну темряву у кімнаті. Чула я як мама вернулась з церкви, але я не обзивалась, мама пішла спати у свою кімнату. Рано ми зустрілись при сніданку, мама розпитувала за Михася, я їй привезла знімки і дарунки. Подивилась мама на знімку Михася, поцілувала і сказала гарний мій внук. На обід поїхали ми до Софії, гарно було проїхатись, день був ясний і тиснув добрий мороз. Приємно провели час у Софії, були там і мої ровесниці з якими я ходила до школи, більшість їх лишилась на фармах і я чулася чужа між ними. Прощаючись я просила Софію і Василя доглядати маму, і в тих своїх словах я відчула сором, я донька а свою одиноку матір доручаю під опіку чужим, а де мій обов'язок був, тепер себе питаю. На другий

день рано я мусіла вертатись, раділа, що ці два дні з мамою провела в згоді. Перед від'їздом мама дала мені коверт і сказала, це дарунок вам усім лише відкрий, як заїдеш додому. То був великий дарунок на сплacenня боргу який ми мали на хаті. Обіцяла я мамі, що літом приїдемо ми всі і що довше побудемо з нею, але так не сталося...

Перед вербною неділею рано одержую телефон, говорить мамин лікар, що моя мама померла минулої ночі у сні. Передати всього того, що я пережила я не всилі, у мене лишилась мука на ціле життя. Негайно відлетіла до дому щоб спорядити похорон. Усе я виконала як мама бажала. В останнє моя мама в своїй церкві, урочиста Служба Божа, мелодійний спів і несуться до небес молитви за мамину душу, а я не всилі стримати сліз, моя єдина мама у домовині. Такий спокій на її лиці, руки зложені, ті руки що стільки праці приклали на тій землі. Промінчик раннього сонця освітлює померлу. Мама більш не буде просити: „доню вернись до моєї Церкви”. І хочеться мені впасти на коліна перед домовиною і в голос сповідатись, просити прощення і приректи, мамо, я вже вернулась до твоєї церкви, ось тут при домовині прирікаю. Так я стояла біля домовини зі закритим лицем від сліз і раптом відчула теплі проміння на лиці, піднесла голову і глянула у вікно, через яке промені наповнювали Божий Храм. Побачила у соняшних проміннях лагідне мамине лице, це була секунда, я витерла очі і щераз глянула, але проміння знову освітлювали маму у домовині, наче б прощався ясний день з нею, бо вона йшла до гробу.

Скінчила жінка свою розповідь і заплакала як безпомічна мала дитина, аж як отець поклав руку на її плече і просив: не плачте мама вам простила, душа її була біля вас і знала, що ви прирекли вернутись до її Церкви і у соняшних проміннях вона усміхнулась на знак, що відходить спокійно, що ви збережете її віру, мову, яку вони везли у далекий чужий світ. Вони були непохитні, усе горе перемогли, піонерські труднощі, а віру зберегли, а вам лишилось лише те все продовжувати.

Розійшлись, ми були дуже зворушені розповіддю, але та що молилась за матір відійшла у вірі вилікувана.

Цей спогад присвячую Матері Піонерці у 100-річчя поселення українців у Канаді.

3. Туржанська

ЛОРД БЕТЕЛ І ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ

Лорд Ніколас Бетел, член Палати лордів англійсько-го парламенту, член Європейського парламенту, відомий політичний діяч, однак чи не відоміший в Англії та й широко за її межами, як автор кількох політичних, публіцистичних книг, які зокрема стосуються і Радянського Союзу. Одна з них, „Остання таємниця”, перекладена і російською мовою, спершу зацікавила мене сумноєзотичною тематикою, але згодом я відкрив у ній чимало такого, що впритул торкається нас, українців, і нашого сьогодення.

Це спричинилось до того, що я шукав зустрічі з лордом Бетелом, аби задати йому кілька питань, які стосуються України. Зустріч відбулась, але про неї трохи пізніше, спершу про книгу „Остання таємниця”.

Книга присвячена історії Війська Донських Козаків, які воювали на боці німців проти Червоної армії. Це документальне дослідження історії зародження цієї армії, причин переходу її на бік німців, здачі в полон англійській армії і наступна віддача донських козаків радянським військам, внаслідок чого вони майже всі поголівно були розстріляні.

Фактори козаків нині зрозумілі — сталінізм, знищення козацьких вольностей і прав, романтична, безоглядна боротьба за Росію без більшовиків.

В очах багатьох донські козаки були зрадниками.

„Ні! — заперечує лорд Ніколас Бетел, — вони не були зрадниками в тому, глибокому сенсі! Вони воювали не за Гітлера, а проти Сталіна, проти сталінізму!”

Англійська сторона виступає в книзі лорда Бетела щонайменш в ненайкращому світлі. Їй здалися бійці ворожої армії. Переможці ж усіх полонених віддали під розстріл, знаючи що так буде. Страшні картини масових самогубств, вбивств перед смертю власних дітей і дружин, і при цьому холоднокровного проведення політичної дії, яка в той час була вигідна чи потрібна Англії, викликало б зневагу до англійської сторони, якби не тональність оповіді, не збалансованість історичної правди і емоційної наснаги документів.

Мені вдалося, що ця книга може служити прикладом того, як можна розповідати навіть про ганебні вчинки своєї держави чи керівників свого народу, не втрачаючи гідності і самоповаги. Так, читається у книзі „Остання таємниця”, це було ганебно, англійський уряд припустився на той час гіркої помилки, але ми визнаємо це, аби не повторювати такого більше, аби дивитися правді в очі і переступати минуле із спокутою і чистим сумлінням.

Уривки з цієї книги були надруковані в радянській пресі в Москві з передмовою Віктора Некрасова. Було знято документальний фільм про історію цих козаків. Ті кілька людей, кому вдалось врятуватись, лишилися в Англії (це переважно були молоді дівчата), розповідають про цю трагедію з екрана. Але Англія лишається Англією.

Нам ще такому підходові до історії вчитись і вчитись.

Зустрівшись з лордом Бетелом, я задав йому головне питання, яке мучило мене на той час, власне після прочитання його книги — про українців, які воювали на боці німецької армії в дивізії „Галичина”. Вони також здалися англійському війську, і їх не видали радянським військам, бо до пакту Молотова-Ріббентропа вони були польськими, а не радянськими громадянами.

— Скажіть, — звернувся я до лорда Бетела, — адже близько п'ятидесяти років живуть тут, в Англії, українці, що так само, як і російські донські козаки, яких ви так захищаете, воювали на боці німців проти Сталіна. Чи це не така сама історія, як з козаками? Що ж сталося? Чому упродовж кількох десятиліть українці так і лишилися поза об'єктивним розглядом англійських істориків і публіцистів? Ви захищаете історію донських козаків! Але ж наші українці таки нікого не зрадили справді, бо не були громадянами СРСР до пакту Молотова-Ріббентропа, не мали власної української армії, не мали власного уряду і воювали за свою землю лише з одним загарбником проти іншого? Чи не так?

Лорд Бетел погодився з моїми постулятами стосовно дивізії „Галичина” цілком. Зі свого боку він наголосив, що несправедливість у створенні громадської думки стосовно дивізії „Галичина” полягає у надто довгому і надто поступовому процесі розвінчання комуністичного міфу, повільного прозріння засліплених на Заході ідеями радянського

соціалізму, аж поки він крок за кроком не виявив свого справжнього обличчя.

„Сьогодні, — сказав Ніколас Бетел, — вже можна говорити відверто і точно про політичну несправедливість у ставленні до українців з дивізії „Галичина” в Англії. Але ще зовсім недавно, доки радянська пропаганда підносила початок перебудови, як нову еру радянського соціалізму, і образ Горбачова завоював світ, цю тему все ще важко було підіймати. Англія не хотіла вмішуватися у геополітичні справи СРСР. Донські козаки це частина Росії, російського народу. Тут і плюс і мінус, бо це ніби часткова справа, конкретна політична помилка чи трагедія. Україна ж — поняття політичне і геополітичне. Українці воюють за незалежність, а підтримка будь-якої боротьби етнічної групи за незалежність всередині країни — це справа вмішання у внутрішні справи іншої держави, напруження політичне між країнами, а отже світове, ну і таке інше.

Сьогодні ми придивляємося до ситуації в Україні дуже уважно, ми вивчаємо її, готові нав'язувати різного роду зв'язки, які б не суперечили політичним взаєминам добросусідського пляну з СРСР чи з Росією...”

Ось де наша проблема.

Я торкнувся ширше наших українських справ, розповів про історію із Степаном Хмарою, також поставив питання про відкриття англійського консульства у Києві.

Лорд Бетел обіцяв також порушити питання консульства в Британському парламенті.

„Ми хочемо знати про українські справи, про те, що відбувається в Україні.

Це справа також і ваша, не тільки наша! Матеріяли до наших газет пише цілий світ! Пишіть і ви! Атакуйте центральні газети! Це також спосіб заявити про себе на рівні держави!”

Я нагадав про дипломатичні зв'язки УНР з Англією 1918 року. Англія нав'язала їх з Україною тоді одна з перших.

„Будемо сподіватися й наступного такого ж кроку. Тільки но Україна знайде собі сили на власні дипломатичні зв'язки, думаю. Великобританія на них піде із задоволенням”.

На моє запрошення відвідати Україну і подивитись на все власними очима лорд Ніколас Бетел відгукнувся

жвавою згодою, пообіцявши при контакті з нашим урядом, знайти час і можливість для таких відвідин.

Вже потім при подальших зустрічах з нашими земляками в Англії, Франції і Німеччині я осягнув ще одну просту і важливу істину, до якої досі ми ніяк не звернулись.

Значна кількість колишніх вояків дивізії „Галичина” (до речі вона була підпорядкована СС, під їхнім наглядом, як і всі іноземні частини, що воювали на боці німців, самими ж есесівцями неарійці просто не могли бути), яких півстоліття описували зрадниками у радянській пресі, старанно затушовуючи, чому, за що і як воювали ці люди, досі не має паспортів тих країн, у яких вони все життя живуть і працюють.

Про це також не раз трубила радянська комуністична пропаганда, наголошуючи на недобитках, безбатченках і таке інше.

Суть же в тому що ці люди відмовляються і по сей день брати паспорти з громадянством інших країн, хоч можуть їх будь-коли дістати.

„Не за те я воював, аби ставати громадянином Англії чи Франції!”, — не раз чув я, здивований таким поворотом справи. „Я воював за Укарїну, маю тут тимчасовий документ, от з ним і живу! А паспорт — ні! Я — громадянин України! Ним і помру!”

Цікава характеристика „зрадників” чи не так?

Те саме стосується і колишніх бійців УПА старшого покоління. оунівців, вірних українській ідеї, й у віці вісімдесят і більше років не схилених перед іншим світом, вірних Україні.

Професор Володимир Янів, багатолітній ректор Українського Вільного Університету в Мюнхені, поет, чії пісні й досі лунають подеколи на Україні, учасник знаменитого процесу ОУН у Львові 1934 року, багатолітній в'язень польських і німецьких в'язниць за свої українські переконання, паспорту не має. Має лиш французький тимчасовий документ для подорожей. Це з'ясувалось, коли постало питання про приїзд пана Яніва до Кисва. „Я не брав паспорт французький ані німецький! — гордо заявив 85-літній Янів. „Чекав, аби дістати український!” „А ні, то жодного не братиму!”

Чи не час нашої українській державі, нашому новому українському урядові подумати і про цих людей. Лише в

окремих конкретних випадках це міг бути і воєнний злочинець. Але в переважній більшості випадків ті, кому було чого боятися людського суду, не комуністичного, давно сховалися за чужими паспортами і не мають клопотів. А переважна більшість — це прості люди, які воювали за Україну в романтичній самовідданій борні проти сталінського режиму, проти не абстрактної радянської влади, а тієї, яка загнала мільйони людей у табори і на смерть, яка нищила інтелігенцію і селян — яка була злочинною супроти свого народу! Сьогодні вони заслуговують на те, щоби український уряд розглянув питання про надання їм українського громадянства і права приїзду в Україну хоч би на схилі життя, в їхні останні роки.

У цьому контексті згадується мені з моїх подорожей до Аргентини й Бразилії що українці, які ходили там в радянські клуби зокрема у великій кількості мали подвійні громадянства, радянське і аргентинське чи бразилійське, часом народжені вже в Аргентині чи Бразилії.

Там була своя радянська політика. Йшлося про навчання цих людей російської (але ніде й ніколи в радянських клубах — української!) мови про втокмачення їм у цих клубах віри в радянський соціалізм і комунізм, і створення собі там певної політичної бази. Там радянському урядові це було вигідно. І тим, хто був льюальний, таке громадянство давалось просто. А той, хто лишався свідомим українцем — навіть і думки такої і мати не міг!

Отже існує прецедент про можливість подвійного громадянства (двох громадянств), про те що можуть жити все життя за кордоном ті, хто є нашими громадянами, навіть поки Україна є в складі СРСР.

Питання наших земляків за кордоном є важливим і болючим саме сьогодні, і справа нашого уряду, і нашої громадськості — порушення питання про надання права на українське громадянство тим, хто гідний цього, хто цього прагне, хто на це заслужив своїм життям, боротьбою і самовідданою працею в численних українських інституціях за кордоном, врешті навіть своїми добровільними пожертвами на українські справи, на допомогу від чорнобильського лиха, на розвиток української культури, літератури і мистецтва за кордоном. Останній аргумент — ми помирились з німцями, колишніми ворогами! Отже до бійців Дивізії й УПА слід застосувати такі самі юридичні

санкції, як до колишніх військових противників, а не зрадників.

Моє питання до українського уряду — якщо ми так охоче приймаємо подарунки і пожертви в нашій комуністичній злиденності із закордону, то може таки хоч чимось і цим людям можемо віддячитись? Якщо вони гідні того, аби допомагати нам своїми власними заробленими грішми виборсуватися із страшної прірви, в яку загнала нас комуністична ідеологія і її економіка, то може таки хоч би в пляні віддяки і справжнього розуміння єдності українського народу, можна дати їм українське громадянство!

Вважаю, що всі, хто воював за Україну, хто не відцурався від неї в усіх далеких і заможних світах, хто вірив і вірить у нашу святу українську справу і докладає їй сьогодні свою посильну допомогу їй, завжди були і є громадянами України! Справа тільки за урядом, за поставленням питання і його вирішенням! Чекаймо й запитуймо — коли!

12.05.1991 р.

Серпень 1941 р. Одна із могил замордованих енкаведистами в'язнів у дворі Луцької тюрми. На стіні видно сліди від куль. Нині могила ця під долівкою кімнати в якій споживають їжу робітники комбінату.

ВИПУСКНИКИ 7-РІЧНОЇ ШКОЛИ В ПОЧАЄВІ 1922 РОКУ

На самому переді, майже лежать, два випускники: зліва Андріюк Андрій Васильович. Він втік з-під польської окупації до советів. Там попав на 10 років у каторжний табір. Вернувся до Почаєва невдовзі після комуністичної окупації Західньої України 1939 року. Зорганізував музей атеїзму в якому працював лектором. Помер цього 1991 року. На цій фотознімці, навколо його голови, три дівочі голівки. Це Колобова Анюта, Крочаковська Домця — моя дружина і Єпишова Маша, яка стала дружиною Кибалюка Неофіта, котрий разом з Уласом Самчуком тікав з Рівного. Так написано в Самчуковому творі „На коні вороному”.

З правого боку у чоботях з довгими халявами спереду Барчишин Іван Петрович. Так як Андріюка Андрія так і цього чоловіка трудно збагнути їхнє сумління. За членство в комуністичній партії Західньої України (КПЗУ) карався

у польській тюрмі. Але сталінських та інших комуністичних, масових народовбивців, таких самих як гітлерівці, які знищили багато мільйонів чесних людей, — розстрілами, масовим голодомором і масовими засланнями в сибірські каторжні табори смерті, ті що змолоду були обдурені агітаціями марксизму-ленінізму-сталінізму, — вони, знаючи про те, найбільше в історії людства народовбивство, не можуть позбутися симпатій до тих світом проклятих хижацьких кровожерів.

Далі, вище на фотознімці дві гарні дівочі голівки. Це Настя Жилюк і Олена Дубинюк. В середньому ряду сидять наші духовники Автокефальної Православної Церкви в Польщі, тобто під польською окупацією. Посередені ряду, в білому клобуці, митрополит Юрій Ярошевський, якого 3 вересня 1923 року у Варшаві застрелив московського хову наш яничар — монах Смарагд, якого світське ім'я й прізвище було Павло Латишенко. Так роблять всі яничари, що виховані ворогами України, незалежно від того які імперіялісти їх виховують — церковні, царські чи королівські чи комуністичні народовбивці.

Праворуч митрополита Юрія сидить архієпископ Діонісій Валединський, який, після вбивства митрополита Юрія, став митрополитом. Два інші єпископи побіч митрополита Юрія і архієпископа Діонісія, це мабуть, єпископ Александер Іноземців і єпископ Олексій Громадський.

Ліворуч від митрополита Юрія, другий з черги на самому краю, сидить архимандрит Почаївського монастиря Дамаскін Малюта. Пропав безвісті. Мабуть НКВД-исти арештували і вбили. Вгорі, біля Теодоровича Сергія Володимировича напроти Степанчука Сергія, задер голову догори, стоїть Стельмащук Василь, що по-варварськи вивозив наших жінок на Сибір.

На самому краю — ліворуч бачу сидячого вчителя Дробощького Юрія Юлієвича, а за ним інші вчителі — Трофимлюк і Ліхнакевич. Всіх інших на цій фотознімці пізнаю, але забувся їхні імена й прізвища. Цій же фотознімці вже 60 років. Кілька осіб осталися при житті і я 90-річний ще живу. Рішив послати тобі цю фотознімку, бо думаю, що на ній ти побачиш учителів, котрі й тебе у школі навчали грамоти. Гадаю, що дивлячись на цю

фотознімку, одночасно й собі пригадаєш більше своїх шкільних товаришів та й інших добрих людей в нашому славному Почаєві.

ВИЩЕПОЧАТКОВА ШКОЛА В ПОЧАЄВІ

У Почаївському монастирі, побіч головного Успенського Собору та інших церков і будинків був також шкільний будинок, де була вищепочаткова школа. Ця фотографія показує випускників тієї школи 1921-го року, тобто першого року польської окупації Західньої України, перед шкільною реформою, яку поляки запровадили на свій лад.

Випуск 1921 року. Фотознімка на сходах перед Троїцькою церквою. Сидять зліва направо: Трофимлюк Василь Ілліч, Жук Анісія Іванівна, Крусман Іда, Теодорович Сергій Володимирович, отець Сава — законовчитель, Ішина Анастасія Василівна і Кибалюк Неофіт Якович.

Стоять зліва направо: Цикуцький Олександр Васильович, Вольський Микола Федорович, Галанець Степан

Федорович і Трофимлюк — сторож школи, Роза Баренбліт, Вольський Євтихій Федорович, Мучнік Айзік, Романюк Іван Семенович, Магдиш Павло, Андріюк Павло Юстинович, Кондратів Петро Володимирович, Вольська Антоніна Григорівна, Чорнобай Анатолій Кузьмович, Качер Володимир Володимирович, чеського роду, лікар, Стельмашук Сергій, Кибалюк Михайло Якович і Жилюк Надія Іванівна.

Почаїв, 20 грудня 1991 року

Романюк Іван Семенович

Примітка: Романюк Іван видатний кооперативний і громадський діяч в Почаєві на Волині. Колишній в'язень тюрем польських окупантів, а після приходу комуністичної окупації 1939 року був у тюрмі комуністичних народовбивців і був в'язнем у сибірських каторжних таборах. Цього року Іванові Романюкові сповниться 90 років життя.

Редакція „Літопису Волині”

Село Дермань — монастир і семінарія 1913 р.

Валя Петренко

ТРАГЕДІЯ ДУБЕНСЬКОЇ ТЮРМИ

СПОМИН

В часі вибуху радянсько-німецької війни 1941 року, більшовики відступаючи з України перевели по тюрмах, які були переповнені невинними людьми — жорстокі масакри в'язнів. При цій нагоді зокрема треба згадати Вінницю, Луцьк, Крем'янець, Рівне, Ковель, Львів, Тернопіль та інші безчислені в'язниці в Україні. В зв'язку з тим друкуємо жорсткий спомин п. Валі Петренко, яка пережила цю трагедію в Дубенській тюрмі. Спомин цей на часі ще й тому, що якраз тепер кол. партпаратники хотіли б закрити багато з тих жертв тодішніх часів, або скинути вину тих масакр на німців чи когось іншого.

Редакція

Дня 14 червня 1941 року мене перевезли з Рівенської в'язниці до Дубна. Там я опинилася в маленькій камері, де, крім мене, сиділо ще 7 жінок. Почалися випитування та розпитування.

Виявилось, що вони вже раніше знали, як я називаюся, і що мене скоро перевезуть до Дубна. За короткий час я пізнала всіх своїх нових товаришок недолі. Ніколи не забуду тих худих облич із палаючими очима, з мрією про волю. Було тут три польки — решта українки. Кожна з них по черзі оповідала про свою долю.

Не знаю чому, але до в'язниці найшвидше доходять найсвіжіші вістки. Так і тоді було. Ще в мурах Рівенської тюрми ми всі чули про те, що ось-ось має вибухнути війна. А вже тут у Дубні то й говорити нема що. В тюрмі зафарбовували лампи темно-синім кольором, на прохід не виводили, а коли й пускали, то дуже строго поводитися. Збільшено при дверях варту, і взагалі відчувалось у всьому загострення. Та ще й слова одного з вартових, сказані таємничо нам на втіху, щоб ми не журилися — він нас перший визволить . . .

Все це охоплювало нас тривожним тремтінням і надією на щось інше, а може й на волю . . . Монотонність зникла. Під час перестукування з в'язнями через стіни, також відчувався якийсь піднесений настрій, що запанував у всій в'язниці. Та не так судила доля бідним в'язням, як вони сподівалися.

Дня 22 червня в полудень пролетів над тюрмою літак зовсім низько, і сторожа почала на нього стріляти. Це вже

була війна. Не зважаючи на те, нам ще дали їсти. Однак мусіли всі сидіти попід стінами, підібгавши під себе ноги, і не рухатись.

24 червня — від самого ранку тишина. Тільки час-від-часу брязкіт ключів і притишені кроки. Опівдні дали нам зупи із зіпсованих легенів невідомого походження. Вечері немає. Я підлізла тихенько до вікна — хотіла бодай одним оком глянути, що там діється, коли враз двері без шуму відчинилися і в них стала постать типової советської „Марфуші” і люто заверещала — куди я лізу? Я чемно відповіла, що хочу трохи відчинити вікно, бо тут душно.

— Вернісь! Не смей! Будет вам севодня душна! — крикнула і гримнула дверима.

Що означали ті слова, я зрозуміла щойно пізніше. Вечері нам не давали, натоміць як почало темніти, задзвонили на спання. Всі полягали, крім мене, бо я завжди „мала час”.

Не минуло й години після сигналу на спання, як почувися стріли вниз. (Наша камера була на першому поверсі, третя праворуч. Треба зазначити, що Дубенська в'язниця була дуже велика, модерна, мала масу камер, які були вщерть заповнені людьми. Далі ще й ще постріли й страшні крики людей. Трудно було відразу зорієнтуватися — що це? Чи стріляли на подвір'ї, чи десь поза мурами. Але нараз я зрозуміла все: це розстрілювали в'язнів.

Ще з оповідань мами я знала про звірячі дії большевиків, які замордували мого батька й дядька за те, що були в армії Петлюри. (Через те й мене мучили вже рік — мовляв, „насліддя Петлюрівське треба геть із корінням винищити”). Може тому я й не злякалась, тільки почала запевняти всіх жінок, що це стріляють назовні, щоб сиділи тихо, бо можуть і до нас прийти . . . Всі повдягались і п'ятеро почало тихцем молитися, стоячи під стіною, а нас троє сиділо навпроти (це Стефа, Тереса і я) і курили папіроску за папіроскою, розмовляючи цілком ніби спокійно, щоб не виникла паніка.

А постріли й несамовиті крики наближались з кожною хвилиною до нас. Це була ніч, якої несила описати . . . — Аж ось почули ми кроки на нашому поверсі . . . Перша камера. . . Крик та стріляння, друга. . . і — наша. Своєї черги нам довелося, від початку тієї трагедії, чекати години з півтори. Відчинилися двері і в камеру, з автома-

том у руках, увійшов корпусовий, якого ми знали, а за ним миттю стала на дверях стіна голів з рушницями — загін чекістів. . . Гола неблаганність стояла перед нами, і ми розгубилися.

— Становись в угол! — прогримів голос старшого, — бистрей!

І навів автомат. Я стояла непорушно на місці. Решта жінок, замість „в угол”, кинулись відрухово до мене. Раптом щось страшно затріщало в вухах, і на мене звалилась Оля, тягар її тіла повалив і мене на підлогу. То були перші постріли, за ними посипались другі, треті, і вже й не знаю котрі з ряду. . . Бідні жінки падали, як скошений колос на землю — без крику, без скарг. Несподівано я відчула сильний біль у нозі, і вогонь — немовби горіло тіло. Однак, це не змусило мене ворухнутись. За хвилину вони, покінчивши своє „діло”, вийшли, замикаючи двері на ключ. Почувши, що кроки віддаляються, я з нестями схопилася встати, але повалилась назад. Права рука та й нога були безвладні. Одначе, не було часу про те роздумувати. Я підвелась, як могла, і, рачкуючи, зверталася до кожної з товаришок:

— Хто живий, озвіться!

По довшій, достоту смертельній тиші, підвелася Надя Орловська, а за нею Фрося. Надя була поранена лише в ногу легко, і в живіт — попід шкіру, але з жаху не могла вимовити й слова. Фрося — комуністка — мала розторощену праву руку, якраз в лікті — рука просто висіла на шкірі. Вставши, вона з божевільям в очах кинулася до дверей з криком:

— Кого, мене, мене стріляти? Я ж для вас працювала!!
— і т.д.

Насилу я її притишила, запеняючи, що вони ще сюди можуть повернутися і добити нас.

Решту жінок було повбивано. Старенька бабуся лежала лицем униз, обіймаючи мішок з речами. Біля неї Стефа К. з розторощеною головою, далі Тереса — у неї розірвані груди і решта — достоту пошматовані розривними кулями. Я жила дякуючи тому, що мене прикрила Оля своїм тілом.

Тимчасом, пекло продовжувалось далі. Камери, в яких було більше людей, або самі чоловіки, чекісти боялись відчиняти і тому сікли скорострілами через мале

віконце в дверях, або кидали в камери розривні ручні гранати. Згодом скінчився наш поверх — пішли на другий, і вже над нами чути було крик, стрілянину та вибухи гармат — аж в'язниця здригалася. Однак, нас не залишили в спокою. Кожного разу хтось підходив під двері, відчиняв віконце і заглядав, питаючи:

— Хто живою, отозвісь! Ішь, как пабіл, свалачей!

Це нас примушувало лежати непорушно, хоч рани почали немилосердно пекти. Аж десь над ранком моє вухо почало відрізняти якісь інші звуки. Так, ніби покінчивши з людьми, вони почали демолювати в середині в'язниці. Потім якась біганина, але вже без крику. Брязкіт ключів. Я почала прислухатись з більшим напруженням. І ось почула голоси біля наших дверей. Серце завмерло. А тут, як на те, ранені почали стогнати.

— Де ключі? Давай ключі! — чути було притишені голоси за дверима. Нарешті брязкнув замок і в камеру вскочило кілька людей. Переконані, що це большевики, ми не ворохнулися. Кінець прийшов — рішила я, всього сподіваючись.

— Боже, всі дівчата побиті! — почула я вигук котрогось із них.

Напруження зникло. Це були в'язні, яких не встигли постріляти чекісти, яким пощастило відбити калориферами двері та визволитись. Я ворухнулась, однак, іще з недовір'ям спитала, чи вони прийшли рятувати, чи добивати. Побачили живу, всі вони кинулись витягати менез-під брудних шмат та посадили під стіну, оповідаючи, що большевики із в'язниці чогось повтікали, але поховались за мурами і коли хто хоче втікати, січуть іс скорострілів. Отже, наразі не було мови про втечу. Тим часом, вони почали помагати раненим, як могли. Найгірше було з водою: большевики задалегідь замкнули всю воду. А тут у роті засихає, гарячка збільшується. Мені ще не так, але он Фрося. . . Від утрати крові вона вже маячить. Хтось приніс трохи води, і Фрося, тягнучись через мої рани на ногах, брала воду і падала тягаром свого тіла на мене, обливаючи мене водою, що не давало мені з жахливого болю знепритомніти. Всі мої прохання до неї не доходили. Вона — в безтямі. . .

Тим часом в'язні, роздивившись, почали поволі втікати через мури. Це було нелегко. Два мури побіч, височенні,

перелізти, а потім — багно, та й щоб чекісти не помітили — це було неможливе. І тому багато ще бідаків загинуло в цій останній переправі. Багато також довелось мені того дня бачити чоловіків хоч і не ранених, але — збожеволілих. . .

Вже добре розвиднилося, коли моя Фрося трохи заспокоїлася — краще сказати, знесилилася та й мені біль зменшився через те. Я лежала, прислухалася до стогону в інших камерах. Думка про рідних маячила мені в голові. Чи побачуся я ще з ними, чи ні? . . Трохи замала надія. Як виявилось, дістала я шість пострілів, і вже ніч без перев'язки. Що далі? . .

Група в'язнів, які ще лишилися тут, ходили від камери до камери та чим могли, полегшували долю ранених. Вони не могли втікати зараз, бо надворі стріляють. До мене підійшло двоє. Один був молодий хлопець із Дубна, другий — із Сарнів. Сказали, що хочуть перенести мене від трупів до другої камери, яку вони вже с'як-так прибрали. Я охоче погодилася, бо тут від запаху крові й пороху аж нудило. Однак, підвестися я вже не мала сили. Я попросила, щоб і тих двох пораних перенесли до мене. Так пораючись біля нас, хлопці заспокоювали, що як тільки їм пощастить добратися до міста, вони зараз же постараються і нас забрати звідси. Я, проте, передчуваючи щось лихе, просила їх якнайшвидше самим утікати, бо потім буде запізно. Один із них, усміхаючись відповів, що й без моєї поради знає, що робити. . .

Нараз почули ми на подвір'ї большевицьку команду. Хлопці кинулись в двері, але так й полягали на дверях від куль. Ми відрухово повкривалися ковдрами. За хвилину, переступаючи через трупи, вбіг до нас начальник Дубенського НКВД, жид із Крем'янця — Винокур — невисокий на зріст у шкіряній куртці, з чорним наганом у руці. За ним — чекіст.

Підійшовши до мене, він зірвав ковдру: — Живйош — проскреготів зубами і навів просто в голову нагана.

Я відповіла:

Живу, не добивайте — і так скоро кінець!

Він підскочив ще до однієї, потім другої моїх пораних товаришок, потім знов до мене. Цим разом свого чорного нагана наставив мені просто в вічі. Мене охопив жах. Чомусь боялась пострілу в голову. . . Почала про-

сити, щоб стріляв в груди — так, мовляв, певніше буде, швидше кінець. І тоді він почав націлятися — то в груди, то в голову. . . Не знаю, як довго це тривало — може хвилину, може дві, але для мене це була вічність. . . немов навмисне він насолоджувався моєю мукою. „Тепер таки буде вже по мені”, — майнуло в голові. Коли раптом цей садист опустив руку, раптом повернувся і подався скорим кроком із камери, а за ним і його прибічник — чекіст. Чому це сталось, що вплинуло на нього, що він не натиснув гашетки нагана і не вистрілив, я й до сьогодні не знаю. Хіба, може, якраз тоді пригадав, що має десь пильнішу роботу. . .

Як мені пізніше оповідали, він із нашої в'язниці поїхав у монастир із тим самим наганом у руках — видно, хотів там постріляти людей, але, коли вбіг до церкви, побачив дивну картину: всі ченці лежали хрестом на підлозі перед іконою, яку виносили тільки з нагоди великого нещастя. Жид бісився, бігав, як божевільний по людях, але ніхто з них і не ворухнувся. З монастиря подався він до замку, де свою злість зігнав на нещасних новобранцях — молодих хлопцях, яким большевики наказали, під загрозою смерти, зібратися в замок. І тут катюга цих сердешних постріляв власноручно. Зробивши свою мерзенну роботу, помив руки і пішов на сніданок. Його потім зловили німці, як тікав із Дубна в напрямку на Рівне з своєю помічницею. Коли він побачив, що виходу немає, то застрілив свого шофера й помічницю, а сам почав утікати полем, але був убитий.

По дивній візиті начальника НКВД, в нашій камері деякий час була тиша. Час-від-часу було тільки чути з інших камер стогони поранених. Потім кроки однієї людини, які рівномірно вистукували в коридорі. З часом, коли я більше прислухалася, ці кроки попрямували на стогін і потім усе затихло. Надя почала тулитися до мене й благи допомогти їй, бо вона не хоче вмирати, їй хочеться жити, а тут її наміряються забити, і т. д. Видно температура в неї підвищувалась.

Але ні! Це в неї було передчуття нещастя, яке за хвилину й скоїлось.

Сталось це так: у мене була страшна спрага, я намагалась дістати воду, що стояла в склянці з правого боку. Це було для мене неможливе, бо вся моя права сторона була

побита й нестерпно боліла. І не зчулась я, як постать чекіста стала на дверях.

— Чево вертішся? — спитав.

— Я дуже хочу пити, — ледве вимовила я, — дайте трохи води, бо не могу сама дістати.

— Сейчас я тебе дам воду! — і з тими словами почав зближатися, знявши з плеча рушницю. В цю мить злетів йому багнет із рушниці і він, стоячи наді мною, почав його накладати. Я наївно чекала води, нічого не підозріваючи. Поправивши багнет, він нахилився і... замість води, я відчула вістря багнета в своїй голові. З несподіванки я навіть не застогнала від нового болю. Він шарпнув рушницю назад, і голова моя від того руху перехилилась на другий бік, з чого скористався садист і почаствував мене вдруге, пробиваючи цим разом шию. Я залилась кровю, однак не втратила притомности.

Тим часом, чекіст підійшов до Фросі, яка була цілком непритомна і проколов їй лице, язик, аж до горла, а Надю вразив багнетом у саме серце, так що вона скрутилася в калачик і без зойку вмерла...

А я живу, лежу в калюжі крові, захлинаюся нею і — живу... Лишень відчуваю брак повітря... Це вже горло опухало. Ось-ось, і зближався мій кінець...

Та померти не довелось.

Чути було бій в місті. А під вечір до в'язниці прибігли люди з околиць, які мене з Фросею забрали і аж пізно вночі завезли до шпиталю. Дістала я разом шість пострілів і два багнети. Майже цілковитий уплив крові не давав надії на життя. Але час та молодість переборолі все.

„Наша боротьба”, Міннеаполіс, США,
ч. 3, червень 1987, ст. 25-33.

УКРАЇНА ЖИВЕ

Україні не буде загину,
Знов горить сонце-диво нове,
Вже не згасить п'ятьма Україну,
Україна могутня живе...

Олекса Веретенченко

ПАМ'ЯТЬ НАШОГО БОЛЮ

Розстріли в'язнів Ковельської тюрми

Час довжиною понад в п'ятдесят років, відділяє нас від тих страшних подій, що відбувались на Волині в червневі дні і ночі сорок першого року, тобто на початку німецько-радянської війни на Україні. Тут маються на увазі злочинні акції енкаведистських катів проти своїх жертв: селян, робітників, інтелігенції. Вже достеменно відомо про їх криваві діла в Луцьку, Вол.-Волинському. Сьогодні — оповідь про Ковель. Це ще одна ланка у ланцюгу злочинів сталінських катів над безвинними ковельчанами, жителями сіл і містечок, що мали нещастя опинитись напередодні війни у Ковельській в'язниці. Хто ж вони, ці жертви енкаведистських катів? В чому їх вина?

Вже починаючи з перших днів своєї появи, після 19 вересня коли Червона Армія вступила до Ковеля, енкаведисти, що з'явились в її обозі, розпочали свою бурхливу діяльність. Вони очищали терен від „вражеского” елемента, під яким вони розуміли не тільки залишки недобитої польської армії, поліції, адміністрації, а насамперед українців — так званих „класових” ворогів: багатших селян, що своєю важкою працею нажили собі не тільки мозолі на руках, а й майно, українську свідому інтелігенцію, яка за любов до рідної мови, історії, культури своєї землі пережила темні ночі сваволі польських тюрем, Берези Картузької. Як відомо, плян побудови останньої запозичила польська каральна машина з невичерпного досвіду радянського ГУЛАГу. Репресували робітників, які не вписались своїм українством в широковідомий лозунг „Пролетарі усіх країн, єднайтесь!” і попри все залишились в душі українськими робітниками, а не якимись абстрактними пролетарями. Серед в'язнів було багато жінок, дітей, старих людей.

Як тепер достеменно відомо, енкаведисти сплянували свої акції проти українців не без допомоги заарештованих ними польських слідчих, агентів дефензиви й поліції. Під час слідства над ними діставали інформацію про свідомих українців, заносили їх імена тепер вже в нові, енкаведистські чорні списки. Не гребували вони й доносами звичайнісінького карного елемента, членів КПЗУ, частина яких також потім була з'їдена комуністичним

мінотавром, та тими „уповноваженими”, що прибули з Східної України чи Росії визволяти поліське село від „класового врага” та заганяли поліщуків у колгоспну кошару. В ній мали вони знайти земний рай, так красномовно описаний і сплянований великими вождями в своїх численних працях. Окрім того, в руки агентів НКВС потрапили архівні документи Ковельської тюрми, Ковельської повітової поліції з докладними списками не тільки свідомих українців з Ковельщини, а й агентів і провокаторів з дефензиви, багатьох з яких енкаведисти перевербували, залишивши їм життя і свободу, а останні ще з більшою запопадливістю почали служити новим хлібодавцям, часто при цьому зводячи особисті рахунки зі своїми односельчанами.

Машина НКВС в Ковелі і районі робила бездоганно не лише тому, що її змазували найкращим маслом у вигляді привілеїв. В її команді, судячи з тих злочинів, що вона витворила, перемелюючи свої жертви, були відверті садисти й мучителі, які добре набили руку на Східній Україні, вимордуючи там мільйони українців, і тепер багатий досвід широко застосовували на Західній Україні і Ковельщині зокрема.

В кінці 1939 року прокотилася перша хвиля арештів у Ковелі, містечках, зокрема а Мацієві, Турійську, селах Ковельського повіту. Це були активісти українських громадських, культурних, політичних об'єднань, лікарі, адвокати, вчителі, кооператори, дрібні підприємці і власники, священослужителі, а також українська молодь, що навчалась в гімназіях чи вищих школах. З нового року маховик енкаведистського терору на Ковельщині набирив все більше обертів. З початками так званої „добровільної” колективізації село позбавляли найбільш трудолюбивого елемента — так званих куркулів, а більша частина їхнього майна осідала в бездонних кишнях новоприбулих господарів-визволителів. І потяглись з Ковельщини, Волині, Західної України довгі ешелони звільнених від землі, своєї власності і свободи селян, вина яких полягала в тому, що споконвіків вмілою і наполегливою працею здобували вони на піщаних і напівпіщаних поліських ґрунтах хліб насущний. Ці селяни вміли збирати дуже високі врожаї без начальства, обліковців, парторгів. Але їх праця не вписувалась в догми великих вождів. Часто ці ешелони, вщент

набиті людьми, доходили до своїх маршрутів на далекій Півночі, в Казахстані напівпорожніми. Десь там, по далеких північних просторах, валялись заморожені трупи немовлят, жінок, старих людей. А ті, хто вцілів, ставали довіку рабами тоталітарної системи і виснажливою, голодною і холодною працею будували світле майбутнє. Раби двадцятого століття!

До них пізніше, по війні, приєдналися українці, яких звинувачували в так званій коляборації з гітлерівцями. Партійні високооплачувані ідеологи на цілий світ сповіщали про бандерівців-коляборантів, забуваючи про те, що світова громадськість добре пам'ятає, що першим коляборантом Гітлера став вождь і вчитель всіх народів Йосіф Сталін. Він скріпив з фюрером десятирічний пакт про ненапад, дружбу, кинувши тим самим Європу, а пізніше і Радянський Союз, у вогонь другої світової війни.

За два дні до приходу німецьких військ до Ковеля в червні 1941 року місцева в'язниця була переповнена класовими ворогами, агентами буржуазії, націоналістичними запродавцями, як їх ярликувала комуністична преса і енкаведистські слідчі. Але то не була ніяка буржуазія, а селяни, робітники, трудова інтелігенція, які і потрапили туди лише по доносах і підозрах. Були серед них і такі поліщуки, що не хотіли жити при комуністичній тоталітарній системі, мріяли про волю і незалежність свого народу, України. Особливо багато серед в'язнів було молоді — найкращого цвіту тогочасної Ковельщини. Багато з них взагалі не мали ніяких звинувачень. 23 червня після довгих днів і ночей в'язниці, вимордованих страшними катуваннями на допитах, їх спішно почала судити партійна „тройка”. З камер в'язниці, під виглядом евакуації, заарештованих почали переправляти в стайні залізничного НКВС в Ковелі. У всіх в'язнів були міцно скручені дротом на спині руки, з тіл більшості сочилась кров. Дехто не міг рухатись і його вели під руки друзі по камері. Всіх вимучених, напівживих людей сталінські кати загнали в стайні. В'язні в більшості своїй не хотіли вірити в злочин, що його мали скоїти над ними кати, бо ж в жодній цивілізованій країні в ході окупації її ворогом подібного не було.

На подвір'ї приміщення залізничного НКВС завели мотор трактора, який створював шум, а тим часом озбро-

ені енкаведисти почали групами виводити людей з приміщення і заводити їх за стайню, де вже заздалегідь було викопано величезні ями. Напівживих в'язнів ставили обличчям до ям і кати натискували курки. За шумом мотора ні пострілів, ні останніх прокльонів розстрілюваних не було чути. Протягом дня розстріляно 250 в'язнів.

В списку закатованих мучеників: Данило Бабарук, вчитель з села Облапи, селянин Федір Муха з Нового Мосира, Федір Іванович Кухта, селянин, Олександр Жук, вчитель з села Старі Кошари, Платон Шелега з Турійська, брати Захар і Юстин Власюки, Трохим Власюк, Пилип Карпук — всі четверо селяни з села Селець, робітник Герасименко з Донбасу, присланий на працю в місто Сарни, Ромашка із села Старі Кошари, Тетяна Рибчук з села Перковичі, вчителька села Седлище Маруся Романчук і сотні інших.

28 лютого 1942 року відбулось поховання жертв сталінського НКВС в місті Ковелі.

На цвинтарі коло братської могили, відбулась панахида. Чулися плач і стогін рідних. Протодиякон Коваленко виголосив проповідь. Під співи „Вічна пам'ять” до хреста на могилах лягають вінки. Так народ пом'янув безневинні жертви Ковельщини.

З приходом Червоної Армії всі сліди того захоронення і панахиди були старанно знищені, а енкаведистські жертви, як завжди, видавались за чужі.

В. Рожко,
працівник держархіву Волинської області.
„Народна Трибуна”
15 листопада, 1990

339 років битві під Берестечком. Делегація Волині.

КОРОТКО ПРО МОЇ ВІДВІДИНИ УКРАЇНИ

Я подорожував в Україну з групою людей, подорож яких організувала вінніпезька агенція „Менно”. Наша подорож тривала від 26-го травня до 9-го червня 1991 року. В пляні подорожі були відвідини Києва, Чернівців, Тернополя, Львова, Ялти і знову Києва. В Тернополі я відлучився від групи і більшість часу присвятив на відвідини сестри, брата і великої нашої родини в с. Лідихові біля Почаєва та в інших довколишніх селах.

З нагоди цих відвідин, в Чернівцях я відвідав знайомого нашої родини, донедавна архимандрита Почаївської Лаври, а тепер Єпископа Чернівецької УПЦ Онуфрія. У Тернополі я мав авдієнцію з Архиепископом УАПЦ Васи́лієм та провів розмову з священниками Миколою і Богданом Боднарчуками та Іваном Пилипишиним. В суботу 1 червня обидва священники Боднарчуки, разом з журналістом газети „Благовіст” Ярославом Велиганом, відвідали мене в с. Лідихові і провели інтерв'ю. В неділю 2 червня я, разом з місцевим священником, відслужив Всеночну і Божественну Літургію в лідихівській церкві. Богослуження тривало 6 годин.

Я відвідав також місто Радовилів (Червоноармійськ) і мав зустріч з управою громади УАПЦ. З ласкавої прислуги моїх племінників Степана Нагорного і Василя Ярмуся я відвідав місто Львів і мав там зустріч з Чернівецьким Єпископом УАПЦ Даниїлом і ректором Львівської Семінарії УАПЦ о. В. Політилом. В Миколаєві, біля Львова, я відвідав давно знайомого свящ. Івана Салабая. В Луцьку мав зустріч з громадським діячем Володимиром Рожком і пані Іриною Левчанівською. Тут я полагодив деякі припоручення від Інституту Дослідів Волині. З В. Рожком ми відвідали Єпископа УАПЦ Миколая і провели з ним розмову. Повертаючись з Луцька, ми заїхали поклонитися козацьким могилам біля Берестечка. В Крем'янці я відвідав музей і навів контакт з управителем музею. При повороті з Крем'янця я зайшов до Почаївської Лаври, але не розмовляв з будь-ким, бо мої знайомі переселилися до Чернівців.

5 червня ввечері в супроводі тих же двох моїх племінників, поїздом „Світязь” я повернувся до Києва й зупинився в готелі „Інтурист”. Тут до мене зайшов несподіваний

гість зі Львова, о. Созонт Чобич, який прибув з певним припорученням. В п'ятницю 7-го червня я відвідав Патріяршу Канцелярію в готелі „Україна”, де мав розмову з Архиепископом Володимиром (Романюком) та Єпископом Антонієм. Разом з ними ми були на авдієнції у Патріярха Мстислава.

В суботу 8 червня наша група автобусом „Інтуриста” їздила до Канева, де ми зложили у стіп пам'ятника Т. Шевченкові живі квіти.

В Україну і з України ми подорожували літаком „Аерофлоту”, політ „Україна”, а до Вінніпегу повернулися в неділю 9 червня ввечері. Всі події цієї подорожі я заніс у свій нотатник.

Протопресвітер С. Ярмусь
(„Вісник” ч. 7, 1991)

Луцьк — в далині замок, праворуч каплиця (мал. початку 19-го стол.)

РОБИВ, ЩО МІГ

Кілька років тому я познайомився з Богданом Кравченком, директором Канадського Інституту Українських студій, який вперше, ще нікому не знаний, приїхав до Києва. В розмові з ним згадав про свого батька, і він згадав, що у щойно виданій у них в Едмонтоні книзі „Спогадів” відомого літературознавця Григорія Костюка ніби згадується і мій батько. Я показав Кравченкові фото, зробив з нього копію, і Кравченко послав старенькому Костюкові. Через деякий час я одержав від Костюка листа і книгу. В ній, згадуючи товариша студентських років Володимира Покальчука Костюк пише, що його заарештували і він десь загинув у сталінських таборах.

Дістався минулого року врешті і я до Канади й США уперше зв'язався з Григорієм Костюком і поїхав до нього у Вашингтон. Ми зустрілися, як рідні. І він дивився на фото мого, вже покійного батька, з різних років і сказав: „Володимире, Володимире! Ось де і як ми з тобою зустрілися знов! А я думав, що ти загинув тоді!”

Володимир Феофанович Покальчук народився 1-го липня 1896 року в селі Велика Фосня Овруцького району Житомирської губернії в родині селянина. Батько його незабаром перебрався на Волинь, де й минула більша частина життя Володимира Покальчука. Тут він вчився у гімназії, де до речі однокласником його був відомий український поет Валер'ян Поліщук, і сюди до Луцька повернувся з малими дітьми після приєднання Західної України до СРСР, тут і помер 5 січня 1983 року.

Біографія його однак незвичайна і драматична. З гімназійних літ обстоюючи ідею українства, де би не був він, потрапивши до царської армії вже при самому закінченні I-ої світової війни він стає одним з найактивніших українізаторів армії, і незабаром разом із полком, що складався переважно з українців стає під знамена УНР. Після падіння УНР і новій переагітації полку (в Одесі) до Червоної армії, його звільняють з війська, як неблагонадійного мазепинця. Він добирається до Києва, батьки його, живучи під Луцьком, опиняються польськими громадянами. Він вступає до Київського Інституту Народної освіти (так було у той час перейменовано університет) на українську філологію вчиться у професорів М. Зерова, П. Филиповича, Є. Тимченка. Зближується з Зеровим, навіть кілька робіт друкує з ним разом, під двома прізвищами, стає старостою Гуртка культури Українського слова (ГУКУС), а потім аспірантом М. Зерова у Інституті літератури ім. Шевченка. 1930 року заарештований (після

процесу СВУ) півтора року просидів у Лук'янівській в'язниці в Києві, випущений за „недоказаністю провини”. Але вже до аспірантури його не приймають і ні до якої літературної праці не допускають.

Працює робітником в друкарні, згодом добивається викладацької роботи в Полтавському педінституті — але дозволяють викладати тільки російську і старослав'янську мову. 1939 р. у листопаді переїжджає до Кременця з родиною викладачем у педінститут, де й застає його війна. В час війни переїжджає до Луцька, де працює директором матуральних курсів.

По війні — викладач Луцького педінституту, з якого кілька разів звільняли, але потім приймали знову на працю. Дві дисертації — з літератури і мови — так і не зміг захистити, заважала біографія.

Дружина — Оксана Павлівна Тушкан, хрещениця Яворницького, донька професора-агронома Павла Тушкана, який був обраний від Катеринослава до Центральної Ради.

Вже ніколи не повернувшись до викладання літератури, ще й тому, що те що і як викладалось він не міг викладати, Володимир Покальчук викладає мову і діалектологію, займається дослідженнями волинських діалектів, етнографії й історії Волині. Окрім численних наукових праць з діалектології, він разом з дружиною присвячує чимало вивченню і збиранню усього, що пов'язувало з Волиню Лесю Українку.

Відома його праця „Слідами Лесі Українки” друкувалася неодноразово у різних виданнях.

Так і не вдалося добитися офіційного визнання, навіть доцента не дали йому посукупності праць, бо за радянським законом могли (?) дати тільки до 60 років. А коли подали його документи, саме сповнилося Володимирі Феофановичу 60. Відмовили, і як не пропонували потім писати дисертацію, обіцяли легкий захист, він відмовився. Досить було вже тих спроб і принижень.

Працював у Педінституті до 80 років.

В одній із розмов з синами сказав: „Може я й не досягаю багато за своє життя. Але я робив, що міг. Я сорок років вчив людей нашої української мови. По всій Волині — мої учні. А ви хлопці, як зможете, зробіть більше!”

Ми намагаємось.

Юрій Покальчук

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОЛОГ У АФРИЦІ

о. проф. д-р Юрій Шумовський

О. проф. д-р Юрій Шумовський. „ПО СЛІДАХ ДАВНЬОМИНУЛОГО АФРИКИ”. Спомини. Ілюстроване, офсетне видання. Нью-Йорк, ЗСА. Стор. 627. Видання автора.

„Археологія — мати історії”, казав великий Шевченко. Відкриває вона минуле, якого не донесло до нас письмо, ані перекази людські. Таємницю минулого заховала земля і тільки те, що зберегла вона присипане тисячоліттями часу, говорить нам про людину, про її життя і творчість, про культуру. Першим, що найглибше й найвірніше розкрив минуле нашого народу і визначив його культуру, був чужинець, чех по національності, Вінкентій Хвойка. Український нарід багато в чому є вдячний чеському народові, а зокрема за об’єктивність у науці щодо походження слов’ян, а зокрема сприянню українській науці.

Багато користі принесли теж українці іншим народам, а зокрема своїм сусідам. Та не тільки близьким сусідам московському і польському, але теж і народам далеким як Микола Миклухо-Маклай на островах Меланезії і Мікронезії, а останньо археолог Юрій Шумовський народам Західньої Африки.

Хто такий археолог Юрій Шумовський? Енциклопедія Українознавства подає, як кожна енциклопедія, лаконічні вістки: Народжений в 1908 році, археолог, православний священник, родом із Волині. Закінчив Варшавський університет (1934), 1934 — делегат з Волині Варшавського археологічного музею, віднайшов рештки палеомастодонта в с. Білігори біля Рівного. За німецької окупації був директором Рівенського обласного музею. 1951-56 з доручення французького інституту Чорної Африки у Судані провадив археологічні розкопки в Африці, був директором музею в Бамако. Опублікував нариси „Під гарячим сонцем Африки” (1956); автор статей у фахових журналах; дійсний член НТШ (з 1958 р.) Тепер священник у ЗДА”. І не тільки священник, але й викладач предмету археології на Лонг Айлендському університеті у Нью-Йорку аж до пенсійного віку, працюючи у своїй професії археолога в постійному контакті з українськими і чужинецькими колами дослідників.

Книга, про яку хочемо поінформувати нашого читача, називається „По слідах давньоминулого Африки”. Проф. Юрій Шумовський називає її споминами, хоч, властиво, вона навантажена великим науковим матеріалом і має велику цінність не лише як спомини ученого про його дослідження і працю в екзотичній країні, але теж як і документація і висновки про відкриття культур, що їх досліджував автор. Книга видана циклостильним друком, ілюстрована численними фотографіями, рисунками та мапами, що уприспунюють зміст читачеві.

У передмові до книги „По слідах давньоминулого Африки” автор розказує про долю свого призначення стати археологом на африканському континенті. Після Другої світової війни він опинився у Франції і в 1950 році, як археолог, працював в Інституті чоловічої палеонтології ім. принца Монако у Парижі. Директором інституту був проф. д-р Валлюа Г., відомий антрополог.

„Одного дня — пише о. д-р Шумовський — завітав до нашого інституту директор Інституту Чорної Африки, дуже відомий вчений, академік, проф. Теодор Моно. Й в той час опрацьовував археологічні матеріали з Галичини, що були залишені тут проф. Хв. Вовком, нашим антропологом та проф. Козловським. Проф. Валлюа підвів був до мене проф. Моно і, запізнавши мене з ним, оповів йому,

що я новий імігрант із Польщі, колишній директор і фундатор музеїв у Дубні і Рівному на Волині. Гість оглянув мої праці, які я виконував для інституту і опрацював знахідки проф. Вовка, запропонував мені переїхати до його інституту в Африку. Я безумовно і з радістю погодився прийняти її. Через два місяці я вже отримав делегатуру від Міністерства Колоній і wraz із своєю дружиною прибув у лютому місяці до м. Декар в Сенегалії, до Французького Інституту Чорної Африки, в якому працював аж до жовтня 1951 р. як археолог. У жовтні того ж року мене призначили на працю завідуючого археологічного відділу ІФАНУ у Французькому Судані, в м. Бамако, в якому працював як археолог, а згодом як директор того інституту в Бамако аж до 1957 р.”

Дальше автор звертає увагу на різноманітність ділянок праці інституту (ІФАНУ), що охоплювала відділи: археології, ботаніки, зоології, ентомології, етнографії, географії, мінералогії, історії та біології, а також архіви і відповідні бібліотеки.

Зацікавлення нашого археолога не обмежувалося тільки до археології, але теж, зумовлене його ранішими музейницькими дослідженнями, охоплювали ділянки етнографії та антропології. Цей широкий світ наукових горизонтів пробивається крізь рядки великої праці „споминів”, які аж ніяк не є тільки споминами туриста, який подорожував по Чорній Африці, але вченого, який на основі власних дослідів багатьох наук робить висновки в дуже доступній і сприйнятливій формі для читача і веде його у цікавий, нам новий і незнаний світ людини, зі своєю окресленою расою, самобутньою психікою, з власною матеріальною, соціальною і духовною культурою.

Книжка ця „По слідах давньоминулого Африки” є вже другою книгою автора в українській мові про Африку. Перша книжка має назву „Під гарячим сонцем Африки”. Вийшла як видання „Тризуб” — у Вінніпезі в Канаді. Про неї появились прихильні рецензії і оцінки мистецького хисту автора. Заслуговує на увагу вчених праця „По слідах давньоминулого Африки”, яка вносить в українську наукову літературу багато матеріалу, що був для нас — „terra incognita”, великою білою плямою невідомого.

На більше як 600 сторінках читач знайде обширний матеріал, на окресленій території (Малі-Судану), і щодо

географічних рис країни, землі і клімату, її фавни і фльори, людини доісторичної і сучасної, її матеріальної, соціальної і духової культури, а зокрема звичаїв і вірувань.

Як археолог, велику увагу звернув о. д-р Юрій Шумовський на орнамент, який дуже тривало карбує стилеві відмінності людського духа у всіх формах оздобы знаряддя праці, засобів зброї, кераміки чи прикрас одягу і житла. Важливим чинником і мірилом життя є відношення живих до мертвих, форми поховань, вірування про існування і безсмертя душі, ролі жінки в родині і т. п.

Автор не обмежився до ролі археолога, але, що більше, присвятив велику частину праці етнографії, про що свідчить окрема частина розділу про форми зачіски у жінок, або ролю і значення масок у віруваннях племен народу Малі. Окреме місце присвятив автор ритмові та характерові танку, який має різне призначення у звичаях і обрядах людини.

Гідним відмічення є факт, що раніше дослідники не займалися музейним характером збірок експонатів і на долю автора припала роля першого організатора музею у Бамако.

Книжка „По слідах давньоминулого Африки” дуже цікава не лише своїм змістом, але теж і стилем і широким діапазоном проблематики. Крім того читач знайде там багату документацію про археологічні експедиції наукових організацій, музеїв і товариств та окремих інституцій, що вели там розкопки. Крім того дуже цінним є листування і не лише з чужими інституціями, але й з нашими археологами, як Ярослав Пастернак, з листів якого відчувається велика повага до праці о. проф. Юрія Шумовського у Африці.

Видання автором обговорюваної книги можливо збереже її існування у кількох бібліотеках світу і архівах, але вона не буде доступною українській науці, працівникам культури. Добре було б, щоб прочитали цю книгу фахові кола нашої діаспори та включили її як одну з першочергових видань, що їх треба здійснити. А найважливіше, щоб вона вийшла у формі, гідній її змісту.

Богдан Стебельський

(„Гомін України” „Л і М” — червень 1991)

**О. ПРОТОПРЕСВІТЕР ПЕТРО САЦЕВИЧ
ВІДЗНАЧЕНИЙ ШЕВЧЕНКІВСЬКОЮ МЕДАЛЕЮ**

Протопресвітер Петро Сацевич

На XVI Конгресі Українців Канади, що відбувся в днях 6 до 9 жовтня 1989 року, між 40-ка заслуженими українцями, що були відзначені Шевченківською Медалею є і наш земляк-волинянин о. протопресвітер Петро Сацевич з Ванкуверу, який був відзначений „за довголітню душпастирську й громадську діяльність”.

Нижче подаємо коротку біографію о. Сацевича.

Петро Сацевич, народився дня 25 серпня 1919 року, від батьків Федора і Марії з дому Медвецької в селі Татаринцях, гміна Борсуки, повіт Крем'янець, Волинь, Західня Україна, (теперішнє село Вишневе, Лановецький район, Тернопільська область, Україна).

Початкову 7-ми класову школу закінчив вдома, а середню в Крем'янці. Під час окупації Західньої України

червоною армією в 1939 році, Петро вчився в Педагогічному Інституті в Тернополі, а пізніше перейшов до Педагогічного Інституту в Крем'янці.

В 1941 році, по окупації України німецькою армією, Петро вступив на дворічні Пастирські Богословські курси в Крем'янці, які підготовляли кандидатів з середньою освітою на священників. По закінченні курсів він відчув національний обов'язок вступити в ряди Української Повстанчої Армії. Але пізніше був змушений своєю військовою кар'єрою кінчати в Першій Дивізії Української Національної Армії під командою свого близького земляка генерала Шандрука.

По закінченні 2-ої Світової війни, Петро вступив на студії в Богословсько-Педагогічну Академію в Мюнхені, Західня Німеччина, яку закінчив в 1950 році.

В 1946 році П. Сацевич одружився з Олею Рафалович, студенткою університету.

В 1949 році в них народилась донька, Оксана.

В 1948 році П. Сацевич був висвячений в сан диякона Архиепископом Михаїлом в Мюнхені, а в 1950 році, 22 січня, був висвячений в сан Іерея-священника Єпископом Вячеславом в Мюнхені.

В 1950 р. о. Петро Сацевич в місяці березні приїхав з родиною до Канади. В тому ж році був прийнятий в ряди духовенства Української Греко-Православної Церкви в Канаді.

В 1950 році почав обслуговувати слідуючі церковні громади в Альберті, а саме: Глендон до серпня 1951 р., Смокі Лейк від 1951 до серпня 1961 р. В 1961 р. переїхав до Ванкуверу, Бритійської Колюмбії, де обслуговував громаду Пресвятої Тройці до серпня 1965 р. В цьому ж році був змушений через стан здоров'я відійти від активної праці на певний час.

В тому часі помагав сусідним священникам. В 1972 році перебрав до священничої обслуги громаду в Чилівек, а пізніше громаду Принс Джордж, які обслуговує до цього часу. З благословенням Митрополита Мстислава і Андрея став обслуговувати також громаду в Сіятель, С.Ш.А., яку обслуговував три роки.

В 1970 до 1975 року був вибраний Собором Української Греко-Православної Церкви членом Консисторії. З благословенням Митрополита Михаїла став крайовим

капеляном Українського Вільного Козацтва в Канаді, капеляном Українсько-Канадійських Ветеранів станиці у Ванкувері, та капеляном-майором ветеранів Першої Дивізії Української Національної Армії.

Церковні нагороди за працю:

В 1963 р. Митрополит Іларіон нагородив Протоієрейством та 3-ма Митрополичими Грамотами.

В 1973 р. Митрополит Михаїл нагородив Митрополичою Грамотою.

В 1982 р. Митрополит Андрей нагородив Митрою.

В 1988 р. Митрополит Василій нагородив Протопресвітерством.

В 1981 р. Альбертійське Товариство Українців Самостійників нагородило Грамотою.

Військові нагороди за активну працю у ветеранських відділах:

Українське Вільне Козацтво наділило Хрестом з Мечами ч. 350, Уряд Української Народньої Республіки в Екзилі нагородив Воєнним Хрестом ч. 0228, та Хрестом 60-ліття Відродження Українських Збройних Сил ч. 287, Головна управа Ветеранів Національної Армії Медалю Святого Архистратига Михаїла ч. 00561.

Комітет Українців Канади на Конгресі, який відбувся в днях від 6-го до 9-го жовтня 1989 р. у Вінніпезі нагородив о. Сацевича **Шевченківською Медалею**, за активну народньо-національну працю в Канаді.

Протопресвітер Сацевич є членом або жертводавцем в нижче поданих інституціях, а саме:

Інститут Святого Івана в Едмонтоні, Колегія Святого Андрея у Вінніпезі, Музей Союзу Українок Канади в Саскатуні, Союз Українців Самостійників, Товариство „Волинь” у Вінніпезі, Українська Національна Рада, Фонд Святого Володимира, Конгрес Українців Канади, Світовий Конгрес Вільних Українців, та інших українських політичних організацій поза межами України.

Управа Товариства „Волинь” та редакція „Літопису Волині” щиро вітають Всечесного отця Протопресвітера Петра Сацевича з цим відзначенням, бажають йому міцного здоров'я та дальших успіхів у його праці.

ІВАН ДУБИЛКО СПІВРОБІТНИК ІДВ

Бл. п. Іван Дубилко

(Нижче подана стаття про Івана Дубилка була написана ще за його життя. Іван Дубилко упокоївся 24. 4. 1992 р. в Торонто, Онт.)

Іван Дубилко прибув до Канади 1948 року. Побіч праці на прожиття брав участь в громадській діяльності. Співпрацював з багатьма видавництвами. Був кореспондентом часопису „Українські вісті” в Новому Ульмі. Став членом управи видавництва часопису „Наш вік” в Торонті, якого основоположником був письменник Улас Самчук. Був прийнятий у члени Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі і співпрацював з редакцією „Літопису Волині” й адміністрацією Інституту. Був запрошений у члени молодечої організації — Об’єднання Демократичної Укра-

їнської Молоді (ОДУМ), де був членом Головної управи, членом редакційної колегії й адміністратором видавництва журналу „Молода Україна”. Співпрацював з організаціями УРДП й СУЖЕРО, ідеологами яких були Іван Багряний, Василь Гришко й інші літератори.

Від 1964 року був секретарем і фінансовим уповноваженим Представництва Виконавчого Органу УНРади і, після інж. Євгена Пастернака, був головою того Представництва УНРади на Канаду. Шість років був головою управи Української Православної Катедральної Громади св. Володимира в Торонті і дев'ять років членом дирекції кооперативної Кредитової спілки „Союз”. Цікавився історією початкових українських поселенців у Канаді. Упорядкував і зредагував історично-дослідну книгу „50-ліття Української Православної Катедральної Громади св. Володимира в Торонті — 1926-1976”. Написав історично-дослідну книжку „Почаївський монастир в історії нашого народу”. Був в управі видавництва журналу „Нові дні”.

Статті Івана Дубилка друкувалися в таких часописах і журналах; „Українські вісті”, „Наш вік”, „Український Прометей”, „Український голос”, „Вісник”, „Молода Україна”, „Канадійський фермер”, „Свобода”, „Народня воля” і „Наш голос”. Був організатором і фінансовим секретарем Видавничого комітету по виданні 5 томів спогадів „Стежками життя” — професора Василя Іваниса, останнього отамана Кубані. Був організатором фінансового комітету і співробітником редакційної колегії по виданні Гелія Снегірьова — „Набої для розстрілу”. Від 1955 року є членом Мистецького товариства „Козуб” та інших суспільно-громадських об'єднань.

М. П.

* * *

В свій край вертаються й лелеки.
Їх радісний привітний клекіт
вітає все із малку рідне.
Вже скільки літ! Надія блідне
і хатне вогнище вже гасне.
Життя, життя ж таке дочасне!

О. Лятуринська

СЕРГІЙ РАДЧУК

Д-р Сергій Радчук, голова Інституту Дослідів Волині

Родився в селі Березовичах, Володимир-Волинського району в сім'ї Харитона та Віри Радчуків — 1926-го року. Початкову і середню освіту осягнув, учащуючи до різних шкіл під польською, радянською та німецькою окупаціями.

В 1944 році емігрував з батьками до східної Прусії, де примусово копав окопи на німецько-радянському фронті. Пізніше був висланий з батьками на працю у фабриці літаків в західній Німеччині.

Після закінчення II-ої світової війни, поселився з батьками в українському таборі для скитальців ім. Лисенка в ГанOVERі, де він закінчив реальну гімназію і здав матуру.

В 1947-му році емігрував до Канади, де зразу працював на фермі в Саскачевані, а потім учащав до середньої школи в містечку Беніто у провінції Манітоба.

Вивчав англійську мову та історію Канади. Одночасно брав участь в аматорських вокальних концертах і радіо програмах. Також провадив тижневу пів-годинну вокальну програму по радіовисильні в місті Йорктон у провінції Саскачеван.

В 1949 році вступив на гуманістичний факультет при Манітобському університеті у Вінніпезі, а в 1950 році на Правничий факультет, який закінчив в 1954 році із ступенем бакалавра прав. В 1955 став дійсним членом Манітобської Правничої Палати з дозволом практики як адвокат, повновласник і публічний нотар.

Під час університетських студій, він був активний в студентських клубах, публічно виступав як вокаліст і став співосновником Союзу Українського Студентства Канади — СУСК.

Одночасно продовжував свої університетські студії та в 1958 році одержав диплом магістра прав з Манітобського університету.

Сергій Радчук активно включився в організаційне та громадське життя. Він став співосновником Федерації Українських Клубів Професіоналістів і Підприємців Канади як також основником Асоціації трьох Клубів — українського, німецького та польського у Вінніпезі.

В 1957 році він одружився з вчителькою Леонтиною Козяр. В них є дві дочки — Юлія і Наталія, обидві тепер вчителюють.

В 1975 році Сергій Радчук здобув докторат прав при Українським Вільнім Університеті в Мюнхені, захистивши свою докторську тезу на тему: „Нова канадська конституція та етнічні меншини.”

Його активність в різних громадських організаціях поширюється і продовжується. Він в 1972 році був кандидатом у федеральних виборах від ліберальної партії на депутата до Канадського парламенту. Він також був президентом Федерації Клубів Українських Професіоналістів та Підприємців Канади, президентом Вінніпезького Клубу Професіоналістів і Підприємців, президентом Української Кредитово-Ощадної Спільки „Карпатія”, заступником президента і правним дорадником Ради Громадянства та Інтернаціонального Центру у Вінніпезі. Також в Раді Дирекції і правним дорадником Фондації Серцевих Недуг. Він був співосновположником Етнічної Ради Канади, що тепер об'єднує понад 30 Конгресів етнічних груп. Від 1974 до 1981 був президентом Комітету Українців Канади.

В 1979 році був співгосподарем з тодішнім генерал-губернатором Канади Е. Шраєром, під час трьохденного Українського Національного Фестивалю в Давфіні.

Він також був в Раді Федерації Канадських Горожанських Відділень і був їхнім правним дорадником.

Він далі є президентом Життєво-Асекураційного Товариства „Взаємна Поміч” в Канаді, як також президентом Української Фундації Українського Вільного Університету та є головою Інституту Дослідів Волині. Він був членом Ради Консисторії Української Православної Церкви в Канаді.

В 1977 році був нагороджений Королівською медалею як також медалею Шевченка за його віддану працю в канадській і українській громадах. В 1980 році був назначений Королівським Радником, а в 1985 році він був нагороджений найвищим офіційним канадським державним відзначенням, а саме „Орденем Канади”.

Сергій Радчук провадить власну правничу канцелярію та практикує право в п'ятьох мовах — англійській, українській, німецькій, польській та російській.

Його життєпис записаний в Реєстрі Інтернаціональних Біографій — в Англії, в Америці і в Канаді. Також в офіційнім реєстрі Канади — “Who is Who”.

З історії міст Волині

Володимир Волинський належить до числа найдавніших міст західньої частини України. Його заснував київський князь Володимир. Згадки Нестора-літописця про це місто відносяться до 988 року, коли був розподіл Русі-України між синами Володимира: „И посади (Володимир) Всеволода — Володимиру”. Угорські літописці також свідчать, що населений пункт „Людмир” на Волині існував уже у IX столітті. Пізніше місто Володимир стало столицею Волинського, а потім Галицько-Волинського князівства. У 1793 році Володимир увійшов до складу Росії і був перейменований у Володимир Волинський.

І. Левчанівська

ПАМ'ЯТІ МОЄЇ МАМИ ОЛЕНИ ЛЕВЧАНІВСЬКОЇ

**у 110 річницю з дня народження
(Замість квітів на неіснуючу могилу)**

мама
О. К. Левчанівська, 1922 р.

Вже минуло 50 років з того часу, як я в останнє бачила свою маму. Вона сиділа в дверях „теплушки” — товарного вагону, який повіз її на схід Радянського Союзу. Це було 30 травня 1940 року.

Напередодні пішла чутка по місті, що будуть вивозити арештованих з Луцької в'язниці.

Я побігла на станцію і побачила здалека, як виводили мою маму з машини. Кинулася через велику площу до неї, але кілька енкаведистів почали ганятися за мною, щоб не підпустити мене ближче. Я подумала, що прикро стане мамі, якщо вони мене застрелять на її очах. Вони того в обласному місті не зробили б, але я так тоді думала і відійшла.

Раненько я вже знову була там. Сіла здалеку на моріжку і лише дивилася на маму. Приходив з роботи і мій батько, щоб мама побачила, що ми разом.

Вона сиділа у відчинених дверях „теплушки”. Дуже схудла за пів року ув’язнення, але була бадьора, не пригноблена. Охоронець вагонів запитав мене, чого я сиджу, радив йти додому. Я просила дозволити мені попрощатися з мамою. — „Нельзя”. Хоч ближче підійти. — „Нельзя”. Просила, щоб дозволив передати трохи одежі, черевики. — „Нельзя”!

Коли поїзд був уже сформований, всі були зайняті відїздом, я підійшла ближче і коли поїзд набирив швидкості, вкинула клунок з оджею у вагон. Вискочити до мене охоронці вже не могли. Але не знаю, чи дозволили мамі взяти ті речі, чи не зашкодила я їй?

Що з нею сталося потім — не знаю. В Радянському Союзі ні в одній прокуратурі, ні в одному архіві ніяких відомостей про маму нема.

За що арештували? Куди повезли? Що з нею зробили? — невідомо.

Ніби і не було такої людини на світі...А вона була і старалася робити добро своїм землякам-волинянам.

Ось офіційна довідка (в перекладі з польської мови) Центрального Архіву в Варшаві прислана недавно:

„Левчанівська (з Гродзінських) Олена народилася 1881 року, 9 лютого в маєтку Городно на Волині, дочка Карла і Тетяни з Пряхіних. Дитинство провела на селі, навчаючись під керівництвом батьків. Іспит зрілості, як екстерністка, склала в Петербурзі (1903 року), потім вступила на філософський відділ Віденського університету. По родинних обставинах змушена була перервати студії і повернутися на Волинь.

В 1905 році вийшла заміж і разом з чоловіком, студентом, виїхала в Петербург. Потім переїхала в Москву, де закінчила історичний відділ на Вищих жіночих

курсах. Левчанівська до жодної партії не належала і взагалі не переносить партійництва.

Любов до українського народу відчула живучи серед нього. Організовувала школи і викладала в них. Після 1917 року жила два роки в Житомирі, де разом з послом Підгірським та іншими створила Український клуб і працювала в культурно-освітній організації „Просвіта”.

В кінці 1919 року повернулася в рідну сторону. В 1921 році працювала в Ковелі в раді „Просвіти”.

1922 року була вибрана в Сенат Речі Посполитої (Польщі), була членом комісії закордонних справ”.

Львівський український жіночий журнал „Нова Хата” писав у січні 1926 року: „Сенаторка Левчанівська в 1923 році, в серпні місяці була присутня як член на літній школі Міжнародної Жіночої Ліги миру і свободи в Под’єбрадах (Чехія), де виголосила на меншостевій комісії великий реферат про сучасне положення українців у Польщі. У вересні 1925 року була на Міжнародному Конгресі в Парижі, де також виступала з докладом в українській справі, реферат викликав велике враження... В жовтні 1925 р. Українська Парляментарна Репрезентація делегувала Олену Левчанівську на Конгрес поневолених народів у Женеву...”.

Українські послі і сенатори делегували маму майже на всі міжнародні конгреси, бо вона, крім слов’янських мов, добре знала ще й французьку, німецьку та італійську і цими мовами могла добре володіти та виступати від імені українського народу під Польщею.

В своїх промовах, як за кордоном так і на сесіях Сенату в Варшаві вона яскраво змальовувала ті надужиття, неправди, знущання, які чиняться над українським народом у Польщі. Проте, що хоч конституція Польщі гарантує вільний розвиток культури і політичну свободу усім своїм громадянам, але український народ ніяких прав немає: його церкви руйнують, школи ліквідують, землі заселяють поляками-осадниками, сироти та інваліди не мають опіки і т. д. і т. п.

Поміж сесіями, живучи у Луцьку, мама опікувалася політичними в’язнями. Матері арештованих приходили, просили маму визволити їх синів. І мамі це вдавалося. Вона йшла до воєводи, просила випустити „єдиного сина у

матері". Воєвода був найвищою інстанцією на Волині, міг звільнити в'язня до суду під грошовий залог.

На початку двадцятих років посли і сенатори користувалися великою пошаною в Польщі, до їх вимог прислухалися. Це ж був перший польський парламент після більш як столітнього поневолення. А сенаторка була одна на Волинь, Полісся, Підляшшя і Холмщину, як же її не послухати?

Приходилось мамі і на прохання арештованих, ходити у в'язницю, перевіряти умови, в яких в'язнів тримають, чим годують? Бо вона була ще й головою добродійної секції „Просвіти”.

В 1927 р. було розв'язано парламент вибраний 1922 р., після закінчення його каденції і оголошено нові вибори на 1928 рік. Парламент на той час уже не мав ніякого впливу на політику уряду. Українська Парламентарна Репрезентація не могла нічого зробити для поліпшення долі українського народу. І вдруге виставляти свою кандидатуру мама відмовилась.

У неї було 55 гектарів землі, ліс, луг, хата, коні, корови. Господарювала там чужа людина, по найму. А ми приїздили туди на літо. Коли я в 1931 р. закінчила гімназію то ми переїхали в село напостійно.

У вересні 1939 р., коли на Волинь прийшла радянська влада, у нас забрали землю і все господарство. Нам залишили одну кімнату і корову. Корм для неї я мусіла „красти” з власного стіжка, бо він вже нам не належав. Навіть курей і гусей забрали.

Батьки давно розійшлись, не сварячись. Батько не хотів жити на селі, учительював у Луцьку. Тепер, в кінці 1939 р., він писав нам, щоб кидали все й їхали в Луцьк. Написати відверто, що по всій Волині проходять масові арешти, що забирають навіть членів КПЗУ (комуністичної партії Західної України), він не відважувався. А ми сиділи в глухому селі і нічого не знали. Трохи бідували, але жили в своїй хаті й їхати в тісну однокімнатну квартиру батька — не хотілося.

А 24 грудня 1939 р. з'явилися в нас два енкаведисти. Зробили обшук, забрали фотоапарат, платівки до патефону, срібні польські гроші і наказали мамі одягатися, щоб їхати з ними в Горохів.

В Горохові мама сиділа в конторі міліції, бо в'язниця

була переповнена навколишніми селянами. Коли в контору приводили нову партію арештованих, вони радісно вигукували: „О, і наша сенаторка з нами!” Мама завжди відповідала: „Аякже! Я завжди була з своїми земляками”. Всі думали, що не сьогодні, то завтра їх випустять, бо ж ніхто нічим не завинив проти нової влади.

У Горохові я щодня бачилась з мамою, носила їй їсти, а коли перевезли у Луцьк, то лише раз на місяць приймали для неї білизну і трохи їжі.

Слідчий на запитання „за що арештували”, відповідав: „Следствие ведется”, а коли вивезли, зовсім перестав відповідати.

— — — — —

Я дивлюсь на портрет мами і згадую вірш Симоненка „Матері”:

„Я таку тебе завжди бачу,
образ в серці такий несу.
Материнську любов гарячу
і твоєї душі красу.

Я хотів би як ти прожити,
щоб не тліти, а завжди горіть,
щоб уміти, як ти любити,
ненавидіть, як ти уміть!”

9 лютого 1991 р.

* * *

Вже стільки літ! І ані вістки.
І, мов останні падолистки:
ніколи квітами поліття
не народилось нашим дітям.
Я ніжно перебрала струни
і голос мій, так клично-юний,
вібрує свіжістю дівизни.
Коханий, голос мій — з отчизни!

На Шевченківському вечорі в Луцькій українській гімназії, березень 1923 рік. На фото учні школи українських національних танців, посередині керівник школи артист-балетмайстер Василь Авраменко. Ірина Олександрівна Левчанівська четверта зліва в першому ряді.
(Фото з архіву Ірини Левчанівської)

СОН — СПОМИН

**(Спогад цей присвячую 25-тій річниці смерті моєї
незабутньої матері бл. п. Анни Онуфрійчук)**

Снився мені сон якийсь надзвичайний, то був сон травневої ночі, спокійний, мрійливий...Хмари оповили землю підняли мене нечутно і я попливла з ними, так легенько, вони швидко мене несли і з ними я опинилась знов на землі. Збагнула, що то мусить бути моя рідна оселя, шукала стежину, щоб завела мене до хати, яку так давно лишила. Зайшла у садок, срібні роси блищали на траві і здавалось що то небо плакало і його сльози не-встигли висохнути, ті сльози грали на сонці самоцвітами. Мої ноги торкнулись холодної роси і мені стало тужно, хотілось заплакати дивлячись на страшну руїну. Нашої хати не було, шукала її по знищеному саду, який садили мої брати. Думка кружляла, хотілося зайти до хати і усе пригадати, яке у пам'яті було прикрите порохом забуття. В думці намагалася пригадати усі найменші деталі, які

були зв'язані з цим благословенним куточком. У цій хаті яку збудував наш покійний тато я у перше побачила світ, а була я найменшою в родині. У моїх батьків було сім синів. Пригадавсь і похорон тата, а тоді я не розуміла тієї страшної трагедії, бо мені було лишень три рочки. Пам'ятаю, як після похорону ми знайшли нашого вірного песика не живого, який лежав у ямці, яку сам собі вигріб. Усе те було так давно. З родини нас лишилось лише двоє брат Ілія й я. Відійшла у Вічність мама, брати: Олександр, Іван, Володимир, Михайло, Константин і Федір. Сумна історія їхнього життя, як сумна доля нашого українського народу.

Приємно було стояти у своєму садку і зустрічати світанок. Промінчики сонця починали пестити і гріти землю. Дивилась і любивалась чудовим ранком, а погляд зупинивсь на кущі смородини і раптом пригадала сумну картину з 1938 року на нашій любій Волині.

То була чудова волинська весна, сади оповиті білим цвітом, чудовий ліс з північного боку стояв мов сторож. За лісом луг зі запашними квітами, а там став, кругом його задумані верби. Оце той „Рай на землі”, що писав наш поет Тарас Шевченко.

Окупанти не дали нам змоги тішитись красою природи і жити спокійним життям. Попри наш сад пробігала залізниця, а на другій стороні стояла будка, це мале помешкання в якому жив робітник, що працював на залізниці. То був безземельний українець Василь, мав жінку і п'ятеро маленьких дітей. Хатина була з двох кімнат, але їм тісно не було. Заробляв він тяжкою працею два золотих на день, щоб купити черевики треба було заплатити десять золотих. Влітку всі ходили босі, тільки тато мусів бути взутий бо він йшов до праці. Господиня, ми її кликали Василиха, приходила зі своїми помічниками до нас. Наша мама давала їй роботу — полоти огород, а малі рядочком сиділи на стежці. Важко було Василисі в іншому місці дістати працю, бо з дітьми її не хотіли. Наша матуся їх жаліла, годувала, бо жаль було дивитися, як ті бідні діти їли черствий житній пиріг. Гостила їх, моя добра матуся, через ціле літо, мали вони кашу з молоком і щось солодкого до каші. З гімназії приїздила я потягом і ще заставала їх на подвір'ю. З початку ховались вони від мене як дикі котики у кущ смородини, а потім присвоїлись.

Скоро я з ними заприятлилась. Старшеньку звали Марійка, вчила читати, а малі тулились до мене. То були ясно-русяві дівчатка зі синіми оченятами як волошки.

Боже, Боже де вони тепер? Скільки таких подібних до них мусіли терпіти злидні на нашій землі. Одначе їм було добре з нами, ми чим могли їм допомагали і життя плыло, але лихо не спало. Одного вечора зайшов Василь до нас, поздоровив, скинув шапку і стояв мовчки з опущеною головою. Матуся наша налякалась і запитала: Василю, Василю, що сталось? Він крізь сльози промовив: „горе, пані, горе”. Ми з мамою дуже налякались, бо думали що щось поганого сталось в родині. Попросили, Василя, сісти і розказати, що трапилось? Бідний Василь по якомусь часі прийшов до себе і став оповідати.

Його начальство приїхало туди, де він працював і йому заявило, що цю працю і хату в якій він живе вони мають тільки для католика. Отож, як він прийме католицизм, то лишиться на праці, як ні, то мусить відійти з праці. В таких обставинах тяжко було придумати якусь пораду.

Усі українці в той час сильно були переслідувані польською владою, тому іншого виходу не було. Щоб утриматись на праці і дати дітям чорного житнього хліба були змушені прийняти католицизм, бо хто ж зміг би семеро людей прохарчувати. Порадившись з мамою, Василь став на коліна перед образом і сказав: „Я поневолі прийму католицизм”, а мама докінчила: „Бог бачить, що це з примусу і Він буде з вами”.

В кімнаті стало тихо, плакав Василь, плакала мама, а я собі стала на коліна біля Василя, думки неслись у будуче і присягла, що колись розкажу про кривду Василя, бо таких як він, в той час, було дуже багато.

Прийшла сумна і важка неділя, підїхала до будки фіра, посадили цілу родину, яка стиснувши жаль у грудях мовчки відїхали до костела приймати католицизм. Ми довго дивились їм услід й думали кому буде користь з того примусу. Мимоволі приходить думка, що це за віра, щоб в такий ганебний спосіб, насильством, здобували душі.

Час плив непомітно, люди жаліли родину Василя, розговорювали, потішали і те, що сталось, то не навіки, всі вірили, що прийдуть кращі часи. Рік проминув неначе птах махнув крилом. Боже літо загоювало всі душевні рани,

хотілося жити, радіти. Так, як рік тому, неділя принесла смуток, так спалахнула раптова надія: чудовий ранок, без хмар, а раптом заревли страшні громи, стогнала наша земля ніби останніми стогами. Усі хто був повиходили — питаючи одні одних що сталося? — війна, кінець ворогам, так пронеслось у повітрі і відбилось відгомоном об стіни старого лісу і понеслося луною во-ро-гам.

Стогнав Луцьк від велетинських бомб, за хвилину і над нами пронеслися велетні, а так і Рівне здригалось від сильних ударів. Усе змінилось радісного ранку, хмари закрили сонце, люди збентежені не могли розгадати, що сталося, лише Василь опритомнів прибіг і крикнув: „Пані ідемо до церкви!” Так, так, побігли босі, але щасливі, раді, що повернуть до прадідної Віри.

Боже Добрий: а чи ми діждемось тут, коли усі разом скажемо — наша Церква Українська і ми хочемо молитися тільки нашою мовою.

В 25-ту річницю смерті моєї мами складаю в її світлу пам'ять \$50.00 на „Літопис Волині”.

3. Туржанська

НАДІЯ

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна:

Надія вернутись ще раз на Україну,
Поглянуть іще раз на рідну країну,

Поглянуть іще раз на синій Дніпро, —
Там жити чи вмерти, мені все ідно;

Поглянуть іще раз на степ, могилки.
Востаннє згадати палкії гадки...

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна.

Леся Українка

БЛ. П. ДИЯКОН ВОЛОДИМИР ОНУФРІЙЧУК

Володимир Онуфрійчук під час виголошення реферату на Святі Державности 22 січня 1957 р.

Володимир народився 15 липня 1900 року в місті Дубні на Волині в родині Федора Тимофієвича і Анни з Кострицьких. Батьки Володимира були глибоко віруючі і національно свідомі і в такому самому дусі виховали своїх синів. Батько, як військовий, служив у Києві, але по певному часі його частину переведено на Волинь.

Володимир закінчив школу в Дубні, а гімназію в Козятині. Тоді формувалася армія Симона Петлюри і Володимир записався добровольцем до тієї армії. Після трьохлітньої боротьби, ворожі сили перемогли петлюрівську армію і він був демобілізований. За взірцеву службу був нагороджений хрестом ім. Симона Петлюри. Змушений був ховатися, а добрі люди в тому йому помогли. Таким чином він добрався з Житомира на Волинь до рідної хати. Він був виснажений, що вдома не могли його пізнати.

Дбайлива опіка родичів загоїла тілесну й духовну рани, але втрата батьківщини довго його переслідувала. Переслідували його також поляки, які ту частину Волині тоді окупували. Не дивлячись на те все, Володимир року 1928-го одружився з Софією Завацькою.

В часі польської окупації Волині він працював у міській управі міста Володимира Волинського, а в роках 1936-39 був вибраний послом до польського парламенту

від українського волинського об'єднання. В роках 1938-39 польський уряд сильно переслідував Українську Православну церкву в Польщі і саме тоді Володимир Федорович, разом з послом Степаном Скрипником (сьогодні Патріарх київський і всієї України — Мстислав), та іншими послами боронив українську церкву та український народ у Польщі.

Не встигло проминути одне лихо, як знову зависли чорні хмари над нашою землею. Прийшла радянська окупація Волині, а з нею прийшли сильні переслідування і арешти. Не минула та доля і Володимира Федоровича і в грудні 1939-го року його арештовують і разом з дружиною і з двома синами вивозять у Казахстан. У в'язниці, в якій він сидів, було вогко і сиро, а тому він захворів на туберкульозу легенів. І як дуже хвору людину його перевели до лікарні, де він перебув аж до приходу німців. Більшовики не встигли його розстріляти, бо Володимир Волинський був близько кордону.

З приходом німецької влади, Володимир виходить на волю знеможений, хворий і за короткий час опинюється в лікарні, де проходить тяжку операцію, в якій усувають йому частину легенів.

Повернувшись додому, з бігом часу владика Мстислав рукоположив його в сан диякона. В духовному сані він виконував обов'язки дяка, диригента, члена Парафіяльної Ради Святопокровської Церкви в Мюнхені, в Баварії. Ревно він служив і своїм милим голосом, прекрасуючи церковні богослуження.

Несподівано він одержує вістку, що його дружина Софія з двома синами повернулася з Казахстану в Польщу. Вістка ця піднесла його духа і він робив усі потрібні старання, щоб їх спровадити до себе. Бог вислухав його молитви і по довгих стараннях, по довгих літах розлуки, його син Юрко приїхав до Польщі, щоб зустрітись з батьком.

Роки швидко пролітають, а з кожним роком проминає його здоров'я, яке було підірване у в'язниці. Володимир Федорович поволі згасав, ніби свічка і дня 12 грудня 1968 року він згас.

Поховони бл. п. диякона Володимира відбулися 16-го грудня 1968 року, які довершив протопресвітер А. Дублянський, тепер Архієпископ, свящ. Близнюк та прото-

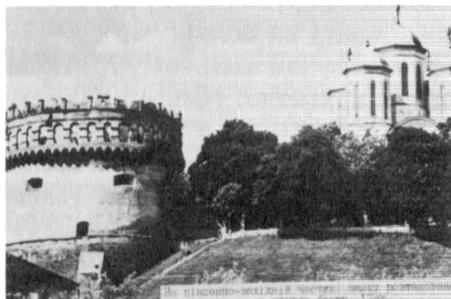
диякон Л. Король. Зворушливо прощав протопресв. Дубицький в імені Митрополита Ніканора та від Мюнхенської парафії, прот. Дублянський, від неприсутньої родини, як земляк. А на кінець промовляв свящ. А. Близнюк, характеризуючи Покійного як людину і українця, а також передав співчуття від Архієпископа Мстислава. Між іншим він сказав, що зо смертю сл. п. диякона Володимира наша УАПЦ втратила ревного і відданого сина, який постійно турбувався її долею, будши при тому людиною високої освіти, а одночасно людиною скромною і спокійної вдачі.

На чужині залишилася осамітнена могила, залишилися деякі родичі, але вони свого брата не забувають. Вони бажають, щоб чужа земля була йому легкою, щоб снилися йому сни про дорогу і незабутню Волинь.

Диякон Володимир Онуфрійчук залишив оповиту сумом дружину, яка за кілька років відійшла до вічності, двох синів Юрія і Володимира, сестру добродійку З. Туржанську та брата Іллю.

Нехай тих кілька слів будуть квітами на далеку могилу дорогого нашого брата Володимира. Вічна йому пам'ять!

І. О.

Острог — на південно-західній частині замку розташована кругла башта, 17-го століття.

ЮРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ МУЛИК-ЛУЦИК ВІДІЙШОВ У ВІЧНІСТЬ

Д-р Юрій Мулик-Луцик

В середу 12-го червня 1991 р. після короткої недуги, в лікарні Ст. Боніфас у Вінніпезі упокоївся в Бозі бл. п. д-р Юрій Мулик-Луцик, проживши 77 років.

Юрій Мулик-Луцик, син Олексія і Ксенії з дому Найчук, народився 31 грудня 1913 року в селі Татаринцях Крем'янецького повіту на Волині.

Початкову школу він закінчив у Матвіївцях, а середню в українській приватній гімназії в Крем'янці. Отримавши матуральне свідоцтво в 1933 р., того ж року Юрій Мулик-Луцик вступив на студії права й суспільних наук в університеті Стефана Баторія у Вільні. Там він зосередив свою увагу на теорії й філософії права.

З уваги на припинення доступу адвокатської палати на 7 років, він перенісся на славістичні студії і став учнем відомого німецького славіста проф. Ервіна Кошмідера (який був тоді гостем Віленського університету) та теоретика літератури проф. Манфреда Крідля. Вже в той час Ю. Мулик-Луцик почав дебютувати на літературній ниві своїми нарисами: „Орач”, „Буб”, „Воевода”, „Ведмідь Лютий” та ін.

В 1936 році він переноситься з Вільна на славістичні студії у Львові (у цьому університеті катедру української філології очолював проф. Я. Янув). Тут Ю. Мулик-Луцик присвятив увагу студіям психології й філософії літературної творчості в проф. Р. Інґардена, а одночасно, далі продовжував дебютування новими нарисами, як „Каїн”, „Жах” та ін.

На третій рік славістичних студій Ю. Мулик-Луцик (1937 р.) зі Львова перенісся до Варшавського університету, де закінчив слов'янську філологію в 1939 р. Тема його магістерської праці була: „Західні впливи в українській церковній драмі”, а супервізором його був професор Роман Смаль-Стоцький. У Варшаві Ю. Мулик-Луцик належав до найближчих студентів проф. Р. Смаль-Стоцького, проф. Павла Зайцева, проф. Станіслава Шобера та ін. Тут він, між іншим, був одним із чотирьох студентів, нагороджених найвищими нагородами міністра освіти.

Юрій Мулик-Луцик був також ректорським і деканським стипендіантом, і був зачислений у склад інформаторів-інструкторів при кафедрі слов'янської філології. Крім згаданих привілеїв, йому було дано право заздальгідь брати участь у докторському семінарі, а внаслідок його критики соціологічної дефініції мови, він був допущений докторизуватися впродовж одного року, а не на протязі двох років, як звичайно.

У Варшаві, крім славістики, Ю. Мулик-Луцик, до початку Другої світової війни, встиг закінчити три роки слов'янської етнографії. Тут він належав до української студентської корпорації „Запоріжжя” та до членів редакції науково-популярного „Волинського Альманаху”. Влітку 1939 року він працював на Поліссі, де збирав матеріяли для роману з життя поліщуків. (Цей роман мав вийти друком заходами д-ра Миколи Шлемкевича).

Вибух Другої світової війни застав Ю. Мулика-Луцика у Варшаві, де його — як кадета Варшавського полку Академічної легії — було змобілізовано до оборони цього міста. Зазнане поранення під час цієї оборони позначилося на його здоров'ї на все життя.

Під час Другої світової війни Ю. Мулик-Луцик брав участь в організуванні українського шкільництва на Холмщині, а згодом він став постійним зв'язковим між православним Варшавським митрополитом Діонісієм та його

Адміністратурою в Україні з центром у Луцьку, яку очолював митрополит Полікарп (Сікорський). Він брав участь в праці українського народного університету, а також у збройній боротьбі українців проти гітлерівських окупантів.

Влітку 1943 р. Ю. Мулик-Луцик одужився з Валентиною Бонітенко, дочкою прот. Олександра і Анни Бонітенків. Того ж року вони виїхали з Волині до Львова, звідси — до Варшави, далі в Чехословаччину, а під кінець війни — в Мюнхен, Західна Німеччина. Проживаючи в Мюнхені, він під проводом проф. Юрія Шевельова 1948 року докторизувався — на основі дисертації на тему „Психотранспозиція в українській синтаксі”. Тоді ж був запрошений на становище лектора в Українській Богословсько-Педагогічній Академії в Мюнхені, де він був автором нового предмету — „Психологія мови в службі релігійного культу”.

У грудні 1948 року д-р Юрій Мулик-Луцик (з дружиною і 5-місячним сином Лесиком) приїхав у Канаду, до Вінніпегу, і спочатку став до фізичної праці. 1950 р. він був запрошений викладати латинську і французьку мови в середній школі Колегії Св. Андрея у Вінніпезі. Згодом в родині Муликів-Луциків народилося дві донечки: Оксана і Сильвія.

Року 1951-го був запрошений викладати на Богословському факультеті колегії Св. Андрея. В той час д-р Ю. Мулик-Луцик, — незважаючи на несприятливі умови, — допомагав проф. Ярославові Рудницькому розбудувати відділ славістики при Манітобському університеті, як також — викладав у військовій школі у Вінніпезі. За той час він написав три наукові праці: „Духовий портрет Ольги Кобилянської” (видання ОУК у Вінніпезі), „Староцерковно-слов'янська мова, як мова релігійного культу” (видання УВАН) і „До методології назвознавства” (видання УВАН). Тут він також брав участь в організуванні Української Вільної Академії Наук (УВАН) у Канаді та був редактором у Клубі Приятелів Української Книги, що його очолював Іван Тиктор.

Д-р Юрій Мулик-Луцик був одним з перших організаторів Т-ва „Волинь” у Вінніпезі, Інституту Дослідів Волині і науковим редактором їхніх видань; він був довголітнім редактором органу УПЦ в Канаді „Вісника”,

календаря „Рідна Нива”, „Нового Літопису”, науково-богословського журналу „Віра й Культура”, а згодом часописів „Канадійського Фармера” й „Українського Голосу”. Він був автором незліченних наукових праць — популярних статей і студій, а до останнього часу був співавтором з бл. п. о. д-ром С. В. Савчуком перших двох томів монументальної праці „Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді”, закінчення якої згодом впало на його особисту відповідальність (на даний час вже вийшли друком 4 томи „Історії УГПЦеркви в Канаді”). В 1984 р. д-ра Ю. Мулика-Луцика було запрошено на становище професора-ад'юнкта Сан-Франціської Теологічної Семінарії в Сан Ансельмо, Каліфорнія. Того ж року Колегія Св. Андрія у Вінніпезі надала йому почесного ступеня Доктора Церковного Права.

Д-р Юрій Мулик-Луцик — останньо професор-емерит Колегії Св. Андрія — був людиною виняткових здібностей, великої творчої енергії та праці. Він був рідкісний ерудит і мислитель, а, зокрема, оригінальний філософ. Його, мабуть, найважливіша філософська англomовна праця „Філософські й психологічні аспекти ономастики” ще чекає свого видавця.

Як філософ, д-р Ю. Мулик-Луцик стояв в тій традиції української мислі, що загально є антропоцентричною; проте, його специфічним філософським становищем була антропотелеологія, що концентрується на меті буття, на житті-бутті людини. У цьому філософському прозоринні перед людиною — як вічна мета — стоять високі аксіологічні, отже, тільки позитивні якості: правди, добра, спокою та суб'єктивно інспірованої творчості. Тут уже сама активна воля-стремління до тих якостей сублімують людину — підносять й облагороднюють її. Очевидно, тут найвищим завданням людини є її не егоїстичне, а альтруїстичне самозбереження (вона високоцінна, бо ж вона істота божественного задуму!), релігійна воля (туга?) та гін до блаженної, тобто, сублімованої вічності. Але все це розвивається в гармонії з безліччю собі подібних істот.

Якщо в українській традиційній філософії, з її концентрацією на „внутрішній людині”, помітною є суб'єктивна інтровертність, — то в Юрія Мулика-Луцика з його концентрацією на телосі — на меті життя людини, — опромінюється й розвивається широка аксіологічна, су-

блімована екстрове́ртність, яка, хоч і виступає з позицій індивідуального суб'єктивізму, — проєктує людину в царину безмежного телосу — широких альтруїстичних можливостей, — до висот світу божественного.

Ось такою й була суть філософської мислі, — і самої, таки, душі цієї безпретензійної, скромної, хоч часами, і пристрасної людини — бл. п. д-ра Юрія Мулика-Луцика.

Останнім часом д-р Юрій Мулик-Луцик, захворівши, перебував у лікарні, а в Страсний Четвер пережив важку операцію. Він кілька разів повертався додому, а в неділю, 9-го червня, повернувся в лікарню. 11-го червня він прийняв Таїнство Оливопомазання, а 12-го червня, о годині 3:00 ранку, в присутності дружини Валентини, після покірного вислову „Нехай діється воля Божа”, промовив з нею кілька слів з молитви „Царю Небесний” та „Отче наш”, і тихо заснув навіки. Він залишив у смутку дружину Валентину, сина Лесика, доньку Оксану Ашдавін з мужем Білом та внуками Ларисою і Миколою, доньку Сильвію та багато друзів.

Похорон бл. п. Юрія Мулика-Луцика відбувся 14-15 червня 1991 р., з собору Св. Покрови на цвинтар Всіх Святих у Вінніпезі.

Родині Покійного висловлюємо щире співчуття, а Йому самому співаємо пісню „Вічна Пам'ять!”

Протопресвітер С. Ярмусь

* * *

Ні, ти не вмреш, ти щастя поховаєш
під білим покривом несправджених надій,
кришталі сліз над ним порозсипаєш,
убрані в іскри любих, марних мрій:

І буде спати щастя, мов царівна,
що на скляній горі знайшла труну,
життя ж твоє, мов нитка, довга, рівна,
протягнеться кудись удалину.

І часто ти безсонними ночами
до любої труни шукатимеш стежок
і сльози литимеш старечими очами, —
від них сріблом горітиме сніжок.

Леся Українка

БЛ. П. ПРОФ. ІВАН КОРОВИЦЬКИЙ

Минає рік, як непомітно відійшов з цього світу 8-го червня 1991 року щирий працівник на полі української культури, колишній доцент Варшавського університету, довголітній співпрацівник проф. В. Кубійовича при виданні Енциклопедії Українознавства і дійсний член ВУАН, а останньо — професор Св. Софійської Духовної Семінарії в Бавнд Бруку та організатор її цінної бібліотеки св. пам. проф. Іван Коровицький.

Уродженець Волині, з околиці міста Володимира, він прийшов на світ 24-го червня (старого стилю) 1907 року в день св. Івана Хрестителя в родині священника Івана Коровицького.

Середню освіту здобув у українській гімназії в Луцьку, яку закінчив весною 1925 року. Восени того ж року стає студентом варшавського університету, записуючись на факультет Православної Теології, де спеціалізується в церковно-слов'янській мові в проф. Івана Огієнка, та в церковній історії. В 1929 році закінчує студії з титулом магістра і стає асистентом проф. І. Огієнка, а з часом доцентом і на тій позиції працює в університеті до початку війни в 1939 році. Після окупації Польщі німецька влада позакривала усі школи і університет. При кінці війни І. Коровицький опиняється в Німеччині, в таборі для виселенців.

Час перебування в таборах для більшості людей був страченим часом. І. Коровицький використовує цей час

бездіяльності на вишукування, обслідування та реєстрацію могил примусово вивезених робітників чи робітниць, які померли в Німеччині і були поховані в околицях таборів праці, робить заходи, щоб на кожних таких кладовищах були поставлені пропам'ятні хрести. Також під час мандрівок по Німеччині він поновляє контакти з розкиданими по цілій окупованій аліянтами Німеччині українськими вченими.

Коли проф. В. Кубійович розпочав працю над виданням Енциклопедії Українознавства, він втягає до співпраці і І. Коровицького. І. Коровицький стає довголітнім співтворцем енциклопедії. Усі статті, чи гасла, що стосуються церковних справ історії церкви чи церковного устрою, так само теми, що торкалися церковно-слов'янської мови, переходили через його руки — як автора, кореспондента чи редактора. Ця неоплачувана праця тривала цілий час до закінчення видання. Вже будучи в Америці, він мало не щотижня отримував від проф. В. Кубійовича з Сарселю листи й пакунки зі статтями інших авторів для рецензії чи коректи. На усе це треба було відповісти, не затягаючи справи і вислати до Сарселю за свої гроші.

Але вернімося до дальшої біографії І. Коровицького. Під час „великого ісходу” нашої еміграції з Німеччини І. Коровицький опиняється в Нью Йорку, де старається улаштуватися, але по кількох місяцях виїжджає до Клівленду. Тут, влаштувавши свої побутові умови, записується на університет і студіює бібліотечну справу, а по отриманні диплому бібліотекаря влаштовується як завідуючий теологічним відділом в бібліотеці Темпл Університету у Філядельфії.

Поза фаховою працею бере активну участь в місцевому громадському житті. По виході на пенсію в 1972 року іде з дружиною до Сарселю і там помагає проф. В. Кубійовичу в праці над енциклопедією на свій кошт. По році вертається до Америки і, не перериваючи співпраці з видавництвом енциклопедії, починає організувати бібліотеку св. Софійської Духовної семінарії в Бавнд Бруку. Під його керівництвом збірка принагідних книжок доповнюється потрібними матеріалами і стає взірцевою бібліотекою для історії української церкви, східного богословія та центром інформації для своїх і чужих дослідників України, її церковної історії та богословія.

Коли скінчилася праця для Енциклопедії Українознавства, розпочалися приготування до святкування Тисячоліття Християнства, цебто писання принагідних статей та інформацій. Тоді був написаний дуже цінний вступ до перевиданого в Парижі „Требника” Петра Могили. Довші роки Коровицький збирав матеріяли для монографії про гетьмана Івана Мазепу, яку через невідкладні щоденні справи не встиг написати залишивши скриньку зібраного матеріялу.

В лютому 1991 року дістав параліч, з котрого не вийшов. Похований на кладовищі св. Андрія в Бавнд Бруку. І. Коровицький був людиною дуже чулою до чужого горя. Завше старався допомгти, чим міг, розрадити в біді. Ніколи ні на кого не гнівався і з ніким не сварився, хоч часто і не годився з поглядами людей, з якими співпрацював, чи жив, але ніколи не ховався з своїми поглядами в науці, чи житті.

Вічна йому пам'ять!

Володимир Шиприкевич

З ПРОПАЩИХ РОКІВ

Я знаю, так, се хворії примари,—
Не час мені вмирати, не пора.
Та налягли на серце чорні хмари
Лихого пречуття, душа моя вмира!

Вдяглися мрії у смуткові шати
І понесли мене в дивний, мовчазний край,
І там прийняв мене в зелені палати
Плачущих верб і кипарисів гай.

Серпанком чорним жалібниці-мрії
Мені покрили очі, змеркнув світ,
І залунали скарги жалібнії
Моїх покинутих пісень-сиріт.

Пісні вернулись плакать на могили
Палкого серця, що носило їх,
Вони були між людьми гості милі,
Та не прийняв ніхто їх за своїх.

Леся Українка

Юрій Турченко,
доктор мистецтвознавства,
професор

ПАМ'ЯТІ МИСТЦЯ-ПАТРІОТА

Майже два роки тому — 4-го березня 1990 року обірвався життєвий і творчий шлях відомого мистця й громадського діяча Ростислава Глувка, який довгі роки жив і працював у Великобританії.

Українське мистецтво втратило непересічного й цікавого майстра-графіка і маляра, з індивідуальним творчим обличчям.

В пам'яті друзів і колег, як і всієї української громади, напевно залишиться незабутній образ мистця-ентузіаста щиро відданого справі збагачення національної художньої культури, збереженню її багатовікових традицій, розвитку українського мистецького життя в діяспорі.

Є підстави сподіватися, що з часом різнобічна діяльність мистця одержить належну оцінку й висвітлення в фаховій літературі.

Тим часом авторів цих рядків хотілося б поділитися з читачами своїми думками про творчість Ростислава Глувка, як також споминами про свої зустрічі з ним та фахове співробітництво.

Вперше з творчістю Ростислава Глувка я особисто мав нагоду познайомитися десь понад двадцять років тому при досить незвичайних обставинах.

В той час я ще працював у Києві в Академії наук, як дослідник історії українського мистецтва.

В 1968 році ЮНЕСКО вирішила спонсорувати мою роботу над книгою „Українське мистецтво крізь віки” й надати мені можливість ознайомитися з тими творами українського мистецтва, які знаходяться тепер поза межами України, зокрема в Англії, Франції, Канаді й Сполучених Штатах Америки, як також з творчістю українських мистців у діяспорі, про яку в Україні дуже мало відомо.

Перебуваючи в Англії, я мав можливість познайомитися з творчістю українських мистців, які працювали на терені цієї країни, зокрема й з працями Ростислава Глувка.

Значно пізніше, в 1982 році, вже на еміграції, я мав

приємність познайомитися з мистцем особисто та детальніше ознайомитися з його творчістю.

На той час Ростислав Глукко відігравав відмінну роль в мистецькому житті української громади у Великобританії.

Він брав активну участь в організації місцевих мистецьких виставок, очолив діяльність Секції Українських Мистців при Українському Католицькому Університеті в Лондоні, створював пропам'ятні значки, плякати, листівки, програми, а також наполегливо працював як мистець-графік і маляр.

Творча індивідуальність Ростислава Глукко особливо яскраво виявилася в його оригінальних композиціях на українську тематику з характерними, сповненими типово українського гумору персонажами, наприклад у працях „А в тую святую то неділеньку рано й пораненько...”, „Гамалія”, як також у графічних творах відомих широкому загалу з поштових листівок.

Успішною була робота Ростислава Глукко в галузі книжкового оформлення, зокрема англomовного видання „Тисячоліття християнської культури в Україні,” опублікованого з нагоди відзначення 1000-ліття Хрещення України.

Як маляр Ростислав Глукко звертався до таких різновидів малярства, як історична картина („Хрещення України”, „Похорон Пантелеймона Куліша”, „Козака несуть”) краєвид („Церква в Маткові”, „Річмонд парк”, „Венецька лягуна”), мертва натура („Троянди”), працюючи головню в техниках темпері, олії, акриліки й акварелі.

Окремо заслугоує бути згаданою праця Ростислава Глукко в ділянці релігійного малярства.

Створені ним ікони Вседержителя, Ісуса Христа, Богородиці й святих, як „Пантократор”, „Марія з дитям”, „Борис і Гліб”, „Св. Юрій”, зігріті почуттям поважливого ставлення до віри батьків й привертають увагу виразністю й людяністю образів, чітким рисунком й гармонійністю кольорових сполучень.

Модерні виражальні засоби до яких вдається мистець, звертаючись до такого специфічного різновиду малярства як іконопис, не вступають, однак, у протиріччя з основними підвалинами візантійської традиції, загаль-

ноприйнятої в давньому українському церковному малярстві.

Українці в діаспорі та чужинці мали нагоду ознайомитися з творчими досягненнями Ростислава Глукка як на мистецьких виставках влаштованих у Великобританії, так і на закордонних мистецьких виставках, зокрема в Кінгстоні („Левр Гавз”, 1978 рік), в Детройті (США), індивідуальна виставка в Галерії ЕКО, 1980 рік; в Манчестері (Галерія „Українське мистецтво”, 1981 рік), в Лондоні (виставка „Українське мистецтво” в Фойлес Арт Галлері, 1982 рік; індивідуальна виставка праць в Українському Католицькому Університеті, 1985 рік), в Торонто (Канада), Світова виставка українських мистців в Галерії-музеї Канадсько-Української Мистецької Фундації, 1982 рік.

Творча біографія мистця невід’ємно пов’язана з враженнями дитинства, батьківським вихованням й досвідом складного життєвого шляху.

Дитинство Ростислава Глукка минуло в Україні, де він народився 8-го травня 1927 року в Крем’янці на Волині.

Світогляд майбутнього мистця формувався в національно свідомій родині, яка зазнала через свої переконання жорстоких репресій як з боку польських властей, так і, пізніше, московсько-комуністичного режиму.

Олександр Глукко, батько Ростислава, був неодноразово ув’язнений за свою патріотично-виховну діяльність серед української молоді, до 1939 року в польській в’язниці, а в 1940 році — в советських таборах. Мати й Ростислав були заслані в 1940 році до Казахстану.

Щасливий збіг обставин дозволив 15-літньому Ростиславу виїхати в 1942 році разом з польськими військовими частинами до Палестини, де він перебував до 1947 року.

В 1947 році Ростислав Глукко подався до Англії, де він спромігся одержати фахову освіту в Лондоні в Гаммерсміт Колледж оф Арт й відтоді розпочав свою діяльність як мистець-графік.

Всією своєю діяльністю Ростислав Глукко засвідчив, що протягом п’яти десятиліть свого перебування поза межами України він завжди залишався національно свідомою людиною, мистцем, який не втратив зв’язків з

культурою рідної землі й попри всі випробування долі зберіг свою національну ідентичність.

Ці риси Ростислава Глукка я мав нагоду повною мірою відчуті в період співпраці з ним на початку 80-их років коли я тимчасово перебував в Англії в зв'язку з читанням мого курсу з історії українського мистецтва в Українському Католицькому Університеті в Лондоні та в зв'язку з виступами перед українською громадою в різних містах країни з науково-популярною лекцією „Українське мистецтво крізь віки”.

Як допитлива людина та ще й товариської, привітної вдачі він не шкодував часу й зусиль щоб допомогти мені у відшуканні нових матеріалів для згаданого курсу й лекцій, як також у справі кращого ознайомлення з творчістю українських мистців на терені Англії.

Ці плідні контакти залишили в мене якнайкращу згадку про Ростислава Глукка як людину і мистця.

Тим болючішою була для мене особисто несподівана й приголомшлива звістка про його передчасну смерть.

Хай же ці рядки послужать не лише вшануванню пам'яті мистця-патріота, а й закликом до ширшого висвітлення його творчого дорібку на що цілком заслуговує.

Січень 1991

Франція

* * *

За правду, браття, єднаймось щиро,
Єдиний маєм правий шлях,
Єдину, браття, всі маєм віру,
Єдине серце у грудях.

Нема в нас, браття, ні зради лихої,
Ні кривди ми не боїмось,
Знамена держімо правди святої,
На зраду ми не піддаємось.

До нас ходіте усі, хто за правду
Не жалує життя оддать,
Ми приймемо того, мов брата рідного,
Хто правду любить, той наш брат.

Леся Українка

ПАМ'ЯТІ МАРІЇ У. ВОЛОСЕВИЧ

У неділю, 2 червня 1990 р. в Торонті, Онт., упокоїлась в Бозі Марія Устимівна Волосевич. Відійшла від нас одна з останніх учасників Українських визвольних змагань 1917-21 рр., та, що все своє життя присвятила ідеї вільної й незалежної України.

Марія Устимівна Теріда народилася 19 серпня 1899 року в Варшаві в родині військовика. Через стан здоров'я її батька вся родина переїхала на Волинь до Крем'янця. Марія вчилася в місцевій гімназії. Під час Першої світової війни її батько був мобілізований до війська, а мати з Марією переїхала до Києва 1915 р. Марія закінчила гімназію 1917 р. й стала студенткою Вищих Жіночих Курсів. Вже в перших днях революції вона належала до „агітаційно-освідомлюючого гуртка” студентської громади. Восени 1917 р. Марія дістає працю в Генеральному Секретаріаті освіти, згодом переіменованому на міністерство освіти. Спочатку вона була секретаркою міністра, а згодом керувала т. зв. „столом персонального складу” міністерства. На початку 1919 р., коли під тиском большевицьких військ міністерство евакувалося до Києва, Марія була запрошена на працю в новоствореному Штабі Правобережного фронту, а опісля на працю в культурно-освітньому відділі Штабу Дійової Армії, де вона водночас виконувала й обов'язки урядовця для особливих доручень, а також зв'язкової внутрішньої служби.

Влітку 1920 р. Марія дісталася до Крем'янця на Волині, де в липні того року вийшла заміж за начальника штабу 2-ої Волинської дивізії — Олександра Волосевича. Восени 1920 р. разом з чоловіком опинилася в таборі інтернованих українських вояків у Каліші, де народився її одинокий син Павло. В 1923 р. була спів-основницею і першою секретаркою Союзу Українок у тому таборі.

В 1923 р. була звільнена з табору і виїхала на Волинь до Крем'янця, де стала одною з основоположниць Союзу Українок, секретаркою, а пізніше заступницею голови, а в 1931 р. стала головою філії цієї організації і займала це становище аж до ліквідації Союзу Українок поляками напередодні 1939 р.

У перші дні большевицької окупації Волині 1939 р. заарештовано її чоловіка, а в 1940 р. Марія Волосевич зі

своїм сином дістається на Холмщину, де її знову вибирають головою Союзу Українок, а пізніше стає членом Архиепископської Ради митрополита Іларіона в Холмі.

Коли Волинь була звільнена від большевиків, в серпні 1941 р., Марія Волосевич повертається до Крем'янця, де бере активну участь в українському громадському житті, і де чудом урятувалася від розстрілу гестапом. Почалося підпільне життя Марії, а згодом знову еміграція: Польща, Чехо-Словаччина, Німеччина, а по закінченні Другої світової війни — Канада.

В Канаді М. Волосевич знову стає активною в церковному та громадсько-політичному житті. Була членкою Союзу Українок Канади, членкою ВО УНРади, членкою 5-ої Станиці СБУВ та ін. Протягом кількох років виконувала обов'язки голови Товариства „Волинь” у Торонті, та більш як 20 років була членкою Інституту Дослідів Волині.

За заслуги на полі бою за волю України та в громадській праці для визволення України М. Волосевич була відзначена орденом „Залізного Хреста”, „Хрестом Симона Петлюри” та „Воєнним Хрестом”.

Похорон покійної відбувся з Катебри св. Володимира в Торонті, який відправили митр. прот. П. Бублик, митр. прот. Ф. Легенюк і прот. П. Шадурський. Співав хор під диригентурою Н. Олійника. Під час відправ почесну стійку з прапорами тримали колишні вояки армії УНР і вояки Повстанської Армії. Похоронено покійну на українському цвинтарі св. Володимира в Оквілі коло Торонта. Над домовиною покійної О. Івахів, голова 5-ої станиці Союзу бувших українських вояків виголосив прощальний військовий апель, а вояцький салют членів ветеранських організацій був останньою військовою почесною героїні „Залізного Хреста” бл. п. Марії У. Волосевич.

На похоронній тризні, якою проводив А. Степанюк і на якій було прочитано та виголошено багато прощальних промов та співчуттів, Т-во Волинян в Торонті заступав Петро Вітрук.

Молитвою о. Ф. Легенюка і відспіванням „Вічна пам'ять” закінчено цю сумну тризну. Вічна пам'ять покійній!

(У.І.Б. — скорочено)

УПОКОЇЛАСЯ СОФІЯ ЩЕРБЛЮК

Бл. п. Каленик і Софія Щерблюки

У п'ятницю, 25 січня 1991 р. упокоїлася на 91 році життя Софія Щерблюк. Софія народилася 14. 11. 1900 р. в містечку Дружкополі на Волині в родині Лукії і Максима Яворських. В її батьків було ще два сини і дочка Марія.

В 1924 р. вона вийшла заміж за Каленика Щерблюка. Вони мали троє дітей, два сини — Сергій і Володимир, які померли в ранньому дитинстві та одна дочка Надія.

В 1948 р. Софія з чоловіком і з дочкою прибула до Канади і поселилися в Вінніпезі.

В 1981 р. помер чоловік покійної, Каленик Щерблюк.

Похоронні відправи покійної Софії довершив о. протпресв. С. Кіцюк, настоятель Катебри Пресв. Тройці, 29 січня 1991 р. Хоч це був дуже холодний день, але багато приятелів родини прийшли помолитися за душу покійної та відправити на місце вічного спочинку.

Після похорону в Катедральній залі був поминальний обід, який приготували членки С.У.К.

Від Церковної громади співчуття родині висловив протпресв. С. Кіцюк, а інж. І. Онуфрійчук, довголітній приятель родин Щерблюків-Шаварських, теплими словами переказав життя покійної, та висловив родині глибоке співчуття від Т-ва „Волинь”.

Від родини подякувала дочка покійної Надія.

Покійна залишила в глибокому смутку дочку Надію, зятя Петра, внуків — Ігора, Олеся з дружиною Вірою й Олега; правнуків — Андрійка, Марка й Адріану, а також багато близької і дальшої родини в Аргентині та на рідній милій і цвітучій Волині.

Вічна пам'ять покійній!

Церковний і світський хор у містечку Дружкополі (тепер с. Журавники) Горохівський р-н на Волині.

Хор під керівництвом славного бл. п. диригента В. Іщука, славився церковними виконаннями та своїми місцевими виступами в усіх околицях Волині в 1920-их і 30-их роках.

Настоятелем церкви св. Дмитрія був бл. п. о. прот. Боруцький. Під час окупації в 1939 р. він з родиною був висланий на заслання.

Після повернення до рідного села до кінця свого життя був настоятелем цієї парафії.

Надія Шаварська-Щерблюк.

З ЛЮБОВ'Ю ДО РІДНОЇ ЗЕМЛІ

УНІКАЛЬНІ ВИДАННЯ НА КНИЖКОВІЙ ВИСТАВЦІ В РЕДАКЦІЇ

Дуже точно, а водночас з сумом і болем мовиться про українців: „Нашого цвіту по всьому світу”. Минає століття з часу перших поселень українців у Канаді. В пошуках кращої долі їхали бідаки у далекі світи. Їхали, везли з собою грудочку рідної землі, мамину пісню, вишиванку і спомин про рідний край, що не згасав у пам'яті і серці до останніх днів життя. Мало того, все гарне і світле, все те дороге, що пов'язувало з рідною землею, передавали у спадок дітям, онукам, правнукам.

В далеких світах — Канаді, США, Австралії, в інших країнах, де жили і живуть, трудяться українці, виходять українські книжки, журнали, поштівки, марки і, що дуже цінно, дослідження з історії України, і, зокрема, Волині. Наша газета розповідала про Інститут Дослідів Волині і Товариство „Волинь” у Вінніпезі (Канада), про їх видання

На превеликий жаль, багато літ для нас ці видання у переважній більшості були, як то кажуть, за сімома печатями. Більше того, їх відносили ідеологічні пастирі до крамольної літератури, читання, передача і зберігання якої каралося і досить суворо.

Питається в різного роду цензорів і дозувальників, що нам можна знати, а чого ні — що ж було крамольного у зарубіжних українських виданнях — хіба що правдива, не підсолоджена і не підлакована наша історія? То чому ж правда зазнавала гоніння, чому і за що терпіли наругу люди, котрі прагли цю правду знати і розповісти про неї іншим? І хто відповідь за те, що ми багато літ були позбавлені правди про свою історію, позбавлені тих чудових, глибоких досліджень з історії, що видавали наші брати-українці за кордоном? Дуже хотілося б почути відповідь, але хто зголоситься це зробити. Щось при-нишкли сміливці, які нещадно вилучали перше-ліпше закордонне видання, як тільки воно потрапляло на Україну.

Нині, коли є можливість познайомитися хоч з частиною видань Інституту Дослідів Волині і Товариства „Во-

линь” хочеться низько вклонитися цим людям за їх віддану працю. Багато досліджень, книг з історії Волині, виданих в основному на пожертвування української громади, унікальні. У нас просто немає їм аналогів.

З великою приємністю знайомляться відвідувачі газети „Радянська Волинь” з першою на Волині виставкою книг, збірників, журналів, марок, поштівків, виданих Інститутом Дослідів Волині і Товариством „Волинь”. Всі вони пов’язані з історією Волині, її культури, духовості, її людей. На виставці 51 видання із особистого зібрання працівника державного архіву В. Є. Рожко. Він давно, ще з тих часів, коли це було під заборонаю, мав зв’язки з вищеназваними інституціями в Канаді, при різних okazіях одержував видану там літературу, яка склала цю унікальну колекцію.

На виставці представлено комплект (16 чисел) „Літопису Волині”, унікальне двотомне видання „Стара Волинь і Волинське Полісся” Олександра Цинкаловського, „Нарис історії волинської землі” Івана Левковича, „Нарис історії Холмщини і Підляшшя” Євгена Пастернака, „Наше Полісся” Федора Одрача, кілька книг Івана Огієнка (митрополита Іларіона), зокрема „Українська культура”, „Граматично-стилістичний словник Шевченківської мови”, „Релігійність Тараса Шевченка” та інші. Тут же художні твори Уласа Самчука „На коні вороному”, „Марія”. Власне, можна ще і ще називати видання, представлені на виставці, бо кожне викликає великий інтерес.

Експонує В. Рожко й унікальні марки із зображенням гербів міст Волині, марки, випущені до 1000-ліття хрещення Русі-України, різдвяно-пасхальні поштівки, інші видання, присвячені 100-літтю поселення українців у Канаді.

Виставка викликала великий інтерес і щиру вдячність журналістів її організаторові Володимирі Рожку, дала можливість познайомитися з унікальними, досі незнаними виданнями. А ще більша наша вдячність тим, хто через роки і відстані, через все своє життя проніс щиру і незрадливу любов до рідного краю, його історії, вклавши у ці видання не лише невтомну працю, а й серце, сповнене добром і щирим почуттям до батьківської землі, до рідної Волині.

Н. Волошко.

ВІДЗНАЧЕННЯ РЕД. М. ПОДВОРНЯКА

**Голова ІДВ д-р С. Радчук вручає Грамоту признання
ред. М. Подворнякові**

У вівторок, 23 квітня 1991 р., в домі п-ва І. і Г. Онуфрійчуків відбулося засідання Редакційної колегії „Літопису Волині” та керівних органів Інституту Дослідів Волині (ІДВ) і Товариства „Волинь”, яким провадив д-р С. Радчук а секретарювала п-ні Ніна Лугова.

На засіданні було обговорено багато актуальних справ зв'язаних з діяльністю вище згаданих інституцій, особливо видання праць митр. Іларіона, праць о. д-ра С. Ярмуса, участь у відзначенні 100-річчя поселення українців у Канаді (з цієї нагоди ІДВ і Т-во „Волинь” видали мистецькі плякати та картки і марки присвячені цьому 100-річчю, виконані мистцем проф. С. Конач-Коначевським), висилка книжок в Україну, підготовка наступного числа „Літопису Волині” та інше.

Особливою точкою цього засідання було відзначення пана Михайла Подворняка за його довголітню працю редактора „Літопису Волині” й інших видань ІДВ та Т-ва „Волинь”. Голова ІДВ д-р С. Радчук подякував ред. М. Подворнякові за його віддану працю та вручив йому Грамоту признання. Ред. М. Подворняк подякував за відзначення і заявив, що йому було приємно працювати в такому дружньому земляцькому середовищі, як ІДВ і Т-во „Волинь”.

Після засідання господарі дому, п-во І. і Г. Онуфрійчуки погостили присутніх смачною перекускою.

* * *

Серед невеликого гуртка членів організованого життя волинян у Вінніпезі був Михайло Подворняк, що одночасно визначився своєю літературною діяльністю, головною в середовищі українського євангельсько-баптистського руху. В Товаристві „Волинь” й Інституті Дослідів Волині він займав різні становища, особливо в Ревізійній комісії, в якій був головою, а також був членом Редакційної колегії та довголітнім редактором „Літопису Волині” й інших видань ІДВ та Т-ва „Волинь”.

Михайло Подворняк народився в селі Хотовиці, на Крем'яниччині. Там він виростав, навчався в школі, формував свій характер — глибоко релігійної людини й українського патріота. Євангельським рухом він захопився ще в 1926 р. на Волині і залишився вірним йому по сьогоднішній день.

При кінці Другої світової війни йому довелося, як і багатьом тисячам його земляків, покинути рідну Волинь і йти слідами долі, яка стелилася аж до Вінніпегу, в Канаді. Тут М. Подворняк включився в українське національне життя, долучився до групи зорганізованих земляків-волинян і став дуже корисним співпрацівником у Інституті Дослідів Волині та в Т-ві „Волинь”, де багато віддав праці для цих інституцій, а крім того багато часу віддавав письменницькій діяльності.

Відзначаючи вклад великої праці ред. М. Подворняка в наші волинські організації, хочемо довести до відома нашого громадянства список його творів, які широкому загалові українців мало відомі. Віримо, що прийде час, коли твори нашого земляка звернуть на себе увагу українського літературного критика, і що йому знайдеться

місце серед найбільш плодovitих українських письменників Канади.

Нижче подаємо список творів і взагалі літературної праці М. Подворняка:

1. „На шляху життя”, ч. I. Збірка віршів і оповідань, ст. 126, рік 1951.
2. „На шляху життя”, ч. II. Збірка віршів і оповідань, ст. 126, рік 1953.
3. „Зелений гай”. Збірка оповідань, ст. 200, рік 1959.
4. „Далека дорога”, спогади, ст. 336, рік 1963.
5. „Небесний дім”, посмертні згадки, ст. 240, рік 1956.
6. „Божий спокій”, ст. 206, рік 1966, збірка оповідань.
7. „Недоспівана пісня”, ст. 348, повість, рік 1967.
8. „Відпавші”, оповідання, ст. 32, рік 1968.
9. „Запашність поля”, збірка оповідань, ст. 200, рік 1971.
10. „Верить и любит”, збірка оповідань, перекладених на рос. мову, ст. 93.
11. „Шалом”, Життя і праця д-ра Мойсея Гітліна, ст. 128, рік 1973.
12. „Золота осінь”, збірка оповідань, ст. 146, рік 1975.
13. „Далекі береги”, ст. 152, збірка оповідань, рік 1975.
14. „Квіти на камені”, повість, ст. 264, рік 1976.
15. „Одного дня”, збірка оповідань, ст. 148, рік 1977.
16. „Далекі зорі”, поезії, ст. 170, рік 1978.
17. „Стежки і дороги”, збірка оповідань, ст. 144, рік 1981.
18. „Брат і сестра”, повість, ст. 264, рік 1982.
19. „Згода”, збірка оповідань, ст. 152, рік 1980.
20. „Перша любов”, повість, ст. 180, рік 1986.
21. „Життя з плодами”, життя і праця прот. Івана Барчука, ст. 90.

Переклади з російської мови.

22. „Елисей Сукач”, — І. Лазарева, з життя штундистів в Україні, ст. 80.
23. „Останні дні Єрусалиму”, — І. Мордовцева, ст. 36.
24. „За віру”, — життя і праця В. Г. Павлова, ст. 40.
25. „Джордж Мюллер”, — Фр. Г. Варне, ст. 184.
26. „Повнота життя”, — д-р О. Смит, ст. 38.
27. „Штундист Павло Руденко”, повість, ст. 246.
28. „Серце людини”, — д-р Я. Юк, ст. 24.
29. „Вірші до кінця” — Ф. М. Дунаєнко. Бібліографічна повість. Вінніпег-Чикаго, ст. 78.
30. „Вітер з Волині”, спогади, ст. 242, рік 1981.

* * *

Борись, борись й про Бога пам'ятай
І не дивись, що кажуть злії люди,
А йди вперед, путь правді прокладай
І прикінці твоя перемога буде!

(З поезій М. Подворняка)

ВШАНУВАННЯ І. Ф. ОНУФРІЙЧУКА

Відзначення інж. І. Онуфрійчука — Стоять з ліва до права: д-р С. Радчук, п-і Н. Шаварська, П. Данилюк, о. д-р С. Ярмусь, п-і д-р І. Герус-Тарнавецька, інж. І. Онуфрійчук, о. митроф. прот. А. Тетеренко, п-і Н. Лугова, о. протопресвітер С. Кіцюк.

У п'ятницю, 22 травня 1992 р., о год. 6-ій увечорі, в домі панства д-ра С. і Н. Лугових, відбулося засідання Управ Інституту Дослідів Волині, Товариства „Волинь” та Редакційної колегії „Літопису Волині” на якому було вшановано (відзначено) за довголітню працю в цих організаціях визначного діяча української громади у Вінніпезі Ілью Федоровича Онуфрійчука.

Відкриваючи засідання голова Інституту Дослідів Волині д-р Сергій Радчук привітав присутніх на засіданні і сказав:

„Сьогодні ми зібрались тут не тільки на засідання, але щоб відзначити одного з нас, що присвятив довгі роки праці і стояв у проводі наших організацій — Інституту Дослідів Волині, Товариства „Волинь” та „Літопису

Волині”, а ним є інженер Ілля Федорович Онуфрійчук. Ілля Федорович — це людина скромної вдачі та трудолюбивого характеру. Він наполегливо працює не реклямуючи свого „я”, але наслідки його праці свідчать самі про себе, не тільки в діяспорі, але і на батьківщині...

Двері вашої гостинної хати завжди були відкритими для нас, а ваша приємна дружина Галя широко вітала нас. Ми вам обидвом широко та сердечно дякуємо...

Як вияв нашої вдячності прийміть, будь ласка, цю Грамоту та скромний дарунок...”

Після вручення Грамоти і дарунку інж. І. Ф. Онуфрійчукові господарі дому п-во д-р С. і Н. Лугові вгостили присутніх смачною вечерею, а після вечері відбулося засідання Редакційної колегії „Літопису Волині”, на якому о. д-р С. Ярмусь і протопресвітер С. Кіцюк подали свої враження про відвідини України, о. прот. А. Тетеренко поінформував про архівні матеріяли Митрополита Іларіона, які варта було б видати друком, інж. І. Онуфрійчук поінформував дальшу справу видання Етимологічного словника Митр. Іларіона, а П. Данилюк про наступне число „Літопису Волині”.

В обговоренні тих справ брали участь п-і д-р І. Герус-Тарнавецька, д-р С. Радчук, п-і Н. Лугова і п-і Н. Шаварська. І. Онуфрійчук теж подав звіт про висилку книжок на Україну і прочитав кілька листів про те, який попит є в Україні на видання „Волиніяни”, що вийшли тут на Заході заходами вище згаданих інституцій.

Подякою господарям дому і присутнім на засіданні, голова ІДВ д-р С. Радчук, закрав засідання.

(П. Д.)

* * *

Волинь моя, мій диво-край Волинь —
Омріяний, оспіваний, розквітлий...
Чи то озерна світанкова синь,
Чи шум лісів при весняному вітрі,
Чи говір рік — того не знаю сам,
У чому більша притягальна сила
І в чім твоя найвдатніша краса,
Що так мене з тобою поріднила.
Уклін тобі, поліський диво-краю,
І дяка долі, що тебе я маю.

ЛІТОПИС ВОЛИНІ Ч. 15
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЗБІРНИК
ВОЛИНОЗНАВСТВА

Інститут Дослідів Волині, накладом Т-ва „Волинь”
Вінніпег, Канада, 1988, стор. 239

Волинь —
моя ти юносте рожева.
Над сном мільйонів поколінь
Шумлять замріяно дерева.
Олесь Лупій

Яке влучне це звернення поета до нашої Волині, називаючи її рожевою юністю, збагнувши, що на її просторах спочивають мільйони поколінь, а дерева замріяно шумлять, бо ще не всі події історії записані, бо ще не всі таємниці розгадані.

Збірник „Літопису Волині” ч. 15 подає 63 назви матеріалів, вони дуже різnorodні, написані багатьма авторами (серед них і невідомі).

З рецензії Анатолія Курдидика на науковий твір „Стара Волинь і Волинське Полісся” видатного археолога професора Олександра Цинкаловського, що його перший том вийшов друком накладом Інституту Дослідів Волині, а який має 600 сторінок з поясненнями щодо назов місцевостей, джерельних документацій їх, з передмовою автора і життєписом автора, що працював над ним у продовж більшої частини свого життя.

Вартість праці зможемо оцінити вповні тоді, коли з’ясуємо, яка була її потреба. Відомо, що радянська влада в часі т.зв. застою, бажаючи затерти сліди історії України, її прадавнього походження, змінила старі назви, увела в географічне назовництво свої нові, що не мають ніякого зв’язку з оригінальними назвами міст і сіл прастарої землі.

Олександр Цинкаловський виявив, як вчений, справжню посвяту при виконанні цього обов’язку. Ось кілька інформацій подано в його життєписі: Народився у Володимирі Волинському, там і вчителював 5 років, вглиблюючись у минуле свого рідного міста. Студював у Празі, у Варшаві, поєднуючи студії богословії з археологією, пра-

цюючи в архівах і музеях Варшави, зокрема в Державному музеї, що дало йому змогу досліджувати терени Полісся і Волині. А знахідками і відкриттями міг збагачувати збірки НТШ і Національного Музею у Львові. Ще більша можливість такого збагачування архівними знахідками згадані збірки і музеї настали тоді, коли працював директором Краєвознавчого музею у Крем'янці. Працюючи у Кракові після II Світової війни врятував багато пам'яток церковного будівництва і народного мистецтва Лемківщини своїми дослідями, описами і фотографіями.

О. Цинкаловський репрезентував, як діяльний учасник археологічних з'їздів, археологію України на нарадах у Києві, Львові, Ленінграді та Варшаві, де виступав з доповідями. Його наукові статті, понад дві сотні їх, були опубліковані, але не всі.

Відійшов у вічність відданий вчений патріот О. Цинкаловський 14 квітня 1983 року. Осамітнив вірну дружину, що опікується у Варшаві його пребагатою рукописною спадщиною і книгозбірнею. Обов'язком наукових установ заопікуватися дружиною і спадщиною її чоловіка.

Актуальність археологічних праць О. Цинкаловського зокрема тепер зростає, бо серед науковців України є вже заклики до повернення старих назв містам і селам України (дивись стаття Зеновії Франко у „Вісті з України” з 1989 року).

Багатий матеріал є історичного змісту. У десятих статтях подані важливі для сучасників інформації про долю Волині за різних періодів її трудного життя, бо автори статей подають свої оцінки подій, не всі вони як фахівці історики, але як учасники тих подій. Їх опінії тому безпосередні, з першого джерела.

Стаття Якова Лавриченка „Велика Волинь між двома війнами” (25 сторінок) подає стан Волині під окупацією Росії, під Польщею, інформує про Православну церкву на Волині, про українські установи у містах і містечках її, хоч не завжди правильно й задовільно. Про це мова в іншому місці. Цікаві й вартісні подробиці в ній про вияви русифікації та протидії їй на Волині, про українські установи і громадських діячів у містах і селах. Судівництво волосне і повітове, наприклад, спиралося на стародавніх народних звичаях українського народу, їх пильно зберігали народні маси, щоб не допустити у життя кодексів царської Росії, а

триматися старих судових правил. Завжди знаходилися адвокати, щоб на це звертати увагу, до того і при апеляції до вищих інстанцій.

З великим огірченням Я. Лавриченко описує участь архієпископа Волині Антонія (Храповицького) з осідком у Житомирі й архимандрита Почаївської Лаври Віталія (Марченка) у веденні політики русифікаторів, що розгорнули діяльність „Союзу рускаво народа” на цілу Волинь і використовували друкарню Почаївської Лаври на популяризацію московського монархізму серед широких мас населення Волині. Архимандрит Віталій організував (інкогніто) протижидівські демонстрації в Почаєві, учасниками якого були члени „Союзу рускаво народа”, які носили прапори дому Романових і викрикували „Бей жидов, спасай Росію!”

А коли мова про цілість статті цього автора, вона подає перегляд важливіших процесів на Волині, оцінку їх автором. Є тут оцінка автора ролі Почаївської Лаври в житті Волині, є мова про реакцію населення Волині на проголошення державности УНР, яка позначилася гарячковою організацією культурно-освітньої праці. У розділі „Волинь під Польщею” автор подає боротьбу населення Волині за українське шкільництво в рамках польських законів. Згадуючи таку боротьбу в своєму рідному селі Попівці, наводить приклади брутального терору, що ним користувалися поляки, щоб не допустити не тільки до існування українського шкільництва, але й щоб нищити українські православні церкви, насаджувати свій клер і тим ця геноцидна політика польського уряду спонукала тисячі українців Волині піти до лав комуністичних організацій чи залишити прадідівську землю назавжди. Глибокий патріотизм автора, що реагував активно на всі потреби народу — це була не тільки любов до рідної землі, але знання краси й вартостей її природи, історії, відчуття прагнень мільйонів минулих і живучих поколінь, що їх залишили нам вони у заповітах.

Таку всесторонню орієнтацію мав Я. Лавриченко тому, що був непересічно активним у громадському житті, здобув у дуже несприятливих обставинах освіту, працював як кооператор, у „Просвіті”, в Українському Банку в Почаєві, був на різних постах громадського життя. Коли ж йому загрозилася Картузька Береза, виїхав з родиною до

Парагваю, а згодом до Аргентини і там продовжував свою багатогранну активність. Його дописи зустрічаємо у пресі Канади й США, Аргентини, в „Українських Вістях” з Нового Ульму, був близьким співробітником Інституту Дослідів Волині. Він постать, що репрезентує покоління волинян, які з подивугідною посвятою працювали на різних постах і місцях для добра батьківщини.

Вартісною є також замітка Я. Лавриченка про працю Миколи Ів. Теодоровича — професора Волинської Духовної Семінарії, що була написана за старими відомостями й церковними архівами та історичними документами, на тему: „Історико-Статистическое описаніе церквей і приходов Волинської епархіі”. Вийшли вони в VII томах, становлять цінний матеріал до історії всієї Волині.

Княжа доба віддзеркалена у багатьох статтях, зокрема тих, що мають назви міст у заголовках: багато маловідомого є у статтях „Володимир і його околиці”, „Крем’янець”, „Рівне та його церкви”, „Християнські церкви в Крем’янці” та інші. Стаття про село Зимне біля города Володимир веде нас у 1001 рік, коли постав стародавній Святогорський монастир, згадка про якого вперше в рукописі життя Теодосія Печерського. В селі Зимне, яке переходило на власність князів і монастиря, та різних завойовників досі є рештки мурів монастиря-фортеці, а також Успенської церкви з 1494 року. На її місці — за переказами — мала бути Успенська церква з XV ст. та печери під нею на декілька десятків метрів.

Про сам город Володимир згадують літописи під роком 988. Був значним центром культури Княжої доби. Стаття розкриває цінні подробиці, що їх нема в популярних історичних працях, а тим більше у шкільних підручниках. У городі було літописання, при катедрі існувала школа, її відкриття було вже 992 року. Город був одним з найбільших поруч Новгороду (у XII ст. було в ньому 20-30 тисяч населення). Юрій Довгорукий — засновник Москви — посягав по Володимир, татари багато разів знищували його культурні цінності, 1240 року знищили ще й велику кількість населення, але город піднімався з руїн, славився своєю культурою, торгівлею і ремеслами, а десять цехів, їхня управа при магістраті проіснувала до 1870-их років. У статті цікава деталь: біля Володимира на горі збереглася Василівська церква-ротонда, де згодом сучасного до-

слідника нашої старовини Григорія Логвина збудована на переломі XIII і XIV ст., про красу її знавець висловився: „творчість майстра, яка не має собі прямих аналогій у світовій архітектурі.” Вона тоне в зелені, на стінах її завжди помітна гра тіней, що надає їй багато затишності й ліризму. Надзвичайність її підсилює ще й легенда, мовляв, збудована вона в одному дні, і до того на замовлення Володимира Великого.

Багато цікавих даних подають статті „Крем’янець”, „Християнські церкви в Крем’янці”, „Місто Рівне і його церкви”, „Замок на Боні”, „Житомир”, „Поляки про Острозьку Біблію”, „Луцький замок”, „В Почаївській Лаврі” та інші.

Крем’янець вперше згадує Іпатіївський літопис під 1226 роком. Зазнавав він напади угорців, поляків, численних орд татарів. Історія пов’язана зі замком, хоч про початки його мало звісток. Місто було під магдебурьським правом тоді заведено було самоуправу, розвивалася торгівля. Власником замку був рід Денисків-Макосіїв до 1871 року, (коли рід вимер). В цьому роді предки були охрещені в православну віру. Макосій — (один з роду в XI ст.) був старостою волинським і крем’янецьким, воював з татарами, а нащадок його Гаврило оснував у замку православну церкву. Гора Бони, на якій є замок, почала так зватися від 1536 року, коли то біскуп Януш передав володіння над нею своїй дружині (Боні), а вона скріпила замок, маючи військо. Після Люблинської унії 1569 року Крем’янець приєднали до Польщі. Перший костел заіснував 1636 року, а при тому й польська школа. Замок став твердинею польської окупації — магнати мали тут свої городні, зберігали коштовності, хоронилися перед нападами. Маловідомою є подія, що 1648 року замок здобув був козацький полковник Колодка при допомозі місцевого населення. А дальша історія вже більше відома — у 1701 році прибули єзуїти, відкрили католицьку колегію, з 1795 року місто стало центром російського намісництва, полякам дозволив цар відкрити середню школу, яку презвано згодом на лицей.

Стаття про „Християнські церкви в Крем’янці” знайомить нас про стародавні церкви у місті. Було їх старих церков вісім, при двох з них були монастирі, а при Церкві Богоявлення Господнього і друкарня, видання якої згаду-

ється в нашій літературі, проте ж після 1650 року згадок про саму друкарню нема. На місцях згаданих старих церков побудовані були нові (всі назви церков подані в статті) і в XIX ст. в місті було 6 церков і Богоявленський монастир. З 1630 року почала діяльність унія, а поруч неї свою діяльність розгорнули єзуїти. Росіяни окупували Волинь 1795 року, Крем'янець став повітовим містом, уніятські парафії в 1894-1896 роках стали православними, зачала діяти Волинська Духовна Семінарія в Острозі, а з 1836 роком у Крем'янці.

Інші вгорі згадані статті розкривають багато вартисних деталей про минуле міст: Рівне, в якому був замок і Соборна Вознесенська церква з 15 ст., яку — за припущенням автора — побудувала Марія Семенова Рівенська, перемінюючи село Рівне на місто й будуючи замок. Церква ця „руського обряду, до якого вона сама належала” (подає джерело). У архівах нема про це згадки, але про її існування довідуємося з листа київського воєводи кн. Островського, писаного з Сатиева 25.6.1680 року, а метричальні книги цієї церкви зберігалися від 1733 року. Є згадки в статті про інші церкви Рівного Успення Пресвятої Богородиці з 1761 року. Церква св. мученика Степана (1848 р.) і церковця на цвинтарі „Воля”. Не багато мешканці Рівного могли знати про ці історичні дані. А тепер влада міста не допускає до відбудови Вознесенського собору, бо в ньому є музей атеїзму.

Про Житомир довідуємося, що згідно з легендою, 884 року улюблений дружинник князів Аскольда і Дира — Житомир обрав місце для осель біля долини поміж двома ріками Кам'янка і Тетерів, не бажаючи підкоритися кн. Олегові і назвав його своїм іменем. Сучасні ж житомиряни, вірячи в цю легенду 1984 року обходили 1100-ліття свого міста.

Вартисними інформаціями поділився Андрій Кемпфі в польському журналі „Zeszyty Historyczne” (59 зшиток з 1982 року, Париж, Франція) про місто Остріг, що його назвав автор „проруським городом”, а видану в ньому Острозьку Біблію монументальним виданням, бо в ньому вперше слов'янською мовою на 628 картах був поміщений повний переклад Св. Письма. Крім Біблії в Острозі вийшли ще брошури протикатолицького змісту. У згадці про Острозьку Академію (подано, що викладали в ній

відомі грецькі вчені), серед них Кирило Люкарис — пізніший патріарх Константинополя. Згадуючи про рух релігійного відродження зокрема на Волині, що його інспіратором був Костянтин Острозький, автор згаданої статті подає, що був він не тільки високоосвічена людина, але й найзнатнішим з вельмож тодішньої Річпосполитої (мав маєтки від Пинщини до Поділля і від Червоної Руси до київського воєводства з 600 церквами і 10 монастирями).

Багато подібного нам волинянам подають матеріяли про найновіші часи боротьби нашої вужчої Батьківщини за збереження її святинь, історичних пам'яток та їх вартостей для плекання національної духовости населення. У збірнику „Літопис Волині” ч. 15 вона віддзеркалена у багатьох статтях про діяльність волинян, що відійшли у вічність, а також живучих, тих, що виконують таку велику, і як же потрібну працю при виданні „Літописів Волині”, що працюють у різних ділянках наукового і громадського життя, що жертвують фонди, що видають книжки, пропам'ятні марки, картки, коверти, зокрема вартісними є маркові бльоки в пошані 1000-річчя Християнства в Україні, оформлені знаним мистцем Р. Глукком, які будуть доброю пам'яткою про цей Ювілей для майбутніх поколінь.

Крім згаданого вже О. Цинкаловського, життєписи інших, поданих у Збірнику волинян, особливо цінні, бо будуть приклади до наслідування майбутнім науковцям, мистцям і громадянам патріотам. Згадані тут науковці: Іван Фещенко-Чопівський, автор 23 книжок і 117 праць у технічних наукових журналах Європи, жертвний опікун молодих adeptів медицини, музики й інших професій, якими по-батьківськи опікувався, член науково-технічних товариств Англії, США, Німеччини, активний учасник Міжнародних Конгресів Металюргів та пильний співробітник НТШ у Львові, Павло Ф. Шумовський — широко відомий спеціаліст зоотехнік, біолог, ветеринар і агроном, учасник міжнародних конгресів, ректор агрономічної вищої школи в Дублянах біля Львова й голова Рільничої Палати у цьому ж місті та активний учасник національного життя з зв'язком з УПА та УГВР, автор понад 365 фахових наукових друкованих праць. Є стаття і про призабутого в Україні вченого академіка Агатангела Кримського — багатогранного вченого, дослідника істо-

рії української мови, автора праць (граматика, лексикографія, діалектологія, етнографія, літературознавство) — науковець (викладач арабської й турецької мов та літератури), автор багатьох праць з орієнталістики, а крім того поет і літературознавець та співосновник Всеукраїнської Академії Наук, її секретар, член НТШ у Львові.

На сторінках Літопису вже не раз були статті про життя і творчість великого волиняна Уласа Самчука, та попрощав нас автор „Волині” і літописець змагань українського народу на віки. Наш обов’язок видати монографію його життя і творчості.

Короткі життєписи покійних волинян: д-ра Сергія Кротюка, Якова Лавриченка, Івана Павлюка, Тараса Бульби-Боровця, д-ра Василя Зайцева, Михайла Чайковського, Олекси Корнійчука, Лаврентія Янчука, Петра Довгала та Микити Бурого, чотирьох замучених братів — о. прот. Володимира, Олександра, Миколи й Андрія Мисечків, що загинули як і тисячі інших у невимовно трагічних для нашого народу роках Другої світової війни. Про їхнє життя треба окремих збірок споминів, розгляду їхньої діяльності.

Доцільно подати до читачів „Літопису Волині” звернення, щоб надіслали інформації про відомих їм волинян, які своїм життям можуть бути прикладом до наслідування. Також і те, щоб подали дані про свої місця поселення. Таку спробу зробив покійний Яків Лавриченко. Та така праця вимагає зусилля нас усіх ще живучих, що зберігаємо в пам’яті людей і події зі своїх рідних місцевостей. Почуваюсь до обов’язку допомогти в цьому, бо у статті Я. Лавриченка треба подати більше доповнень про відомі нам міста і села та їхніх активних в громадській праці українців. Бо ось про Межирич (стор. 20) подана назва „Межигір”, заслуженим громадянином був сл.п. Василь Горохович (не Городович!), а саме містечко було дуже багате на вияви українського життя. Можна припускати, що такі недокладності є і щодо інших місцевостей.

Нема змоги повністю розглянути усіх не згаданих статей з 15 Збірника „Літопису Волині”. „До історії боїв під Берестечком”, „В Почаївській Лаврі”, „Волинь продовжує боротьбу”, „На чужині”, „80-річчя Української Еміграції в Аргентині і Українська Автокефальна Православ-

на Церква”, а також висловитись про діяльність о. д-ра Степана Ярмуся на пості Президії Консисторії УПЦ в Канаді, про успіхи д-р І. Герус-Тарнавецької, про небуденну постать нашої землячки Оксани Лятуринської (її літературна діяльність має вже багато праць, але доцільно було б їх зібрати в монографію, хоч би подати всю бібліографію написаних про неї критичних праць).

Читаючи 15-ий Збірник „Волині”, мабуть, усі ми волиняни єднаємося з поетом Сергієм Макарою з почуттями його, висловленими в сонеті „Повернення”:

„О, краю мій! О, рідний краю мій! —

Живеш живий в уяві ти моїй.

Перед тобою я вклоняюсь ниць.

До тебе повертаюсь я завжди,

Щоби цілющої напитися води —

І сил набрати із своїх криниць...

Зрештою кожна поезія в Збірнику висловлює думки і почування усіх нас, що маємо глибоке пов’язання з Рідною Землею. Вдячність наша для всіх, що причинились до появи книжки.

Тоня Горохович

* * *

Вже досить воєн і підбоїв,
і застережень Предислави!

Чоло високе Ярослава
з короною п’янкої слави
спокійне. Ні, не княжа зброя,
а барми — велич некривава
того, чие імення Мудрий.

Принишкнув ворог вовком, зубром.

А князь — хіба розважно й мудро? —
лишає в Правді помсти право.

Оксана Лятуринська

Т-ВО „ВОЛИНЬ” ТА ІДВ ВШАНОВУЮТЬ СТОРИЧЧЯ ПОСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ У КАНАДІ

Багато чисел „Літопису Волині”, що його видають Інститут Дослідів Волині і Товариство „Волинь” вже майже 40 років, видані з нагоди якоїсь визначнішої події в житті української громади в діяспорі або в Україні.

Так були видані збірники „Літопису Волині”, присвячені 150-річчю з дня народження Т. Шевченка, 50-річчю смерті Лесі Українки, 100-річчю народження історика М. Грушевського, 50-річчю проголошення Української Державности в Києві, 25-річчю існування Товариства „Волинь” та Інституту Дослідів Волині, 400-річчю Острозької Біблії, 1000-річчю Хрещення Руси-України, а це число є присвячене 100-річчю поселення українців у Канаді і річниці проголошення незалежності України. Сторіччя поселення українців у Канаді відзначає весь український народ — не тільки в Канаді, але відзначає його також Україна. Всі хочуть вшанувати тих перших наших піонерів, які корчували ліси, прокладали дороги, приготувляли землю для посіву пшениці та інших сільськогосподарських культур.

Крім збірників „Літопису Волині”, Інститут Дослідів Волині і Т-во „Волинь” видали ряд пропам’ятних карток, ковертів та ювілейних марок (значків) у бльоках і аркушах. Ці марки були присвячені різним ювілеям, а найбільше їх було видано з нагоди 1000-річчя Хрещення України (988-1988).

Щоб гідно відзначити ювілей 100-річчя поселення українців у Канаді та залишити пам’ятку для майбутніх поколінь вищезгадані ІДВ і Т-во „Волинь” у Вінніпезі видали ілюстровані плякати, картки та марки, присвячені цьому ювілеєві. Ці праці виконав мистець проф. С. Конаш-Конашевський.

Сподіємось, що колекціонери пропам’ятних карток і марок будуть вдячні як мистцеві, так і згаданим інституціям за те, що їх збірки збагатяться вартісною колекціонерською рідкістю.

Пропам’ятні картки і марки можна замовляти у Т-ва „Волинь”. Ціна плякатів 5 дол., 1 арк. марок і поштівка по 1 дол. замовляти:

Society of Volyn, Postal Station "B", Box 3651
Winnipeg 4 — Man. R2W 3R4, Canada.

У 100-ЛІТТЯ ПОСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ В КАНАДІ

1891 - 1991

CENTENNIAL OF UKRAINIAN SETTLEMENT IN CANADA

Плакат виданий Інститутом Дослідів Волині і Товариством „Волинь” для відзначення 100-ліття
поселення українців у Канаді.

П. Данилюк

**НОВА ПРАЦЯ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА
УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА І НАША ЦЕРКВА —
ІДЕОЛОГІЯ УКРАЇНЬСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ —
ЖИТТЄПИС.**

Вінніпег, Канада, 1991. Стор. 84.

Під таким заголовком Інститут Дослідів Волині і Товариство „Волинь” у Вінніпезі, Канада, видали працю покійного Митрополита Іларіона (проф. І. Огієнка). передмову до цієї книжки написав протопресвітер Сергій Кіцюк.

Зовнішньо, це чепурне видання, що вже на перший погляд читача, викликає повагу до нього.

Книжка складається з двох частин, а саме: **I. Українська Церква і наша культура. II. Ідеологія Української Церкви.**

Перша частина має такі розділи: **Культура духовна**, яка охоплює літературу, науку, мистецтво, українську книжку. **Культура соціальна**, охоплює соціальне життя українського народу, і ті впливи, що мала Церква на соціальні відносини в Україні. Соціальне забезпечення старших і хворих людей в Україні започаткувала Церква. Церковне життя старої України сприяло здоровому зростові соціальної культури і громадської праці. **Культура матеріальна**: тут особливо треба пригадати про вплив монастирів які цікавились господарським життям, яке заохочувало теж селян підносити свій господарський рівень життя.

Українське духовенство в XVII — XVIII столітті було високо освічене. Згадаймо таких творців української культури, як Мелетій Смотрицький, Касіян Сакович, Сильвестр Косів, Інокентій Гізель, Ісайя Трофимович, Тарасій Земка, Теофан Прокопович — всі вони були церковними достоїнниками. Навіть у часи найбільшого занепаду національної свідомости в Україні, священичі родини позосталися українськими оазами в московському морі на Поділлі, на Волині, Київщині, Полтавщині. Духовні школи дали нам таких діячів українських визвольних змагань, як Симон Петлюра, Володимир Чехівський, Митрополит Василь Липківський та інші.

В другій частині **Ідеологія Української Церкви** автор подає, що Українська Православна Церква була соборноправна, цебто все її життя керувалося Соборами. Українська Церква була незалежною і не підпадала під князівську владу. Назовні Українська Церква була толерантною і була в постійних стосунках з іншими Церквами. Українська Православна Церква була національною і народною Церквою. Вона мала свого Пом'яника Святих, якого вживала аж до середини XVIII стол., коли її силою Московська Церква накиннула свого Пом'яника Святих. Народною була Українська Церква, бо її священство провадило працю для свого народу на всіх ділянках життя, воно трималося гасла: „Служити народові — то служити Богові!”

В дальших розділах своєї праці Митрополит Іларіон порушує роль Церкви в нашому житті, велику побожність українського народу, вплив Української Церкви на інші Православні Церкви: Російську,

Молдавську, Сербську й Болгарську. Українська Церква була найсильнішою Православною Церквою серед інших Православних Церков аж до її поневолення Російською Церквою в 1686 р.

Завдання нашого часу — повністю відродити Православну Українську Церкву зо всіма її величними й благочистивими рисами та її національною ідеологією.

На закінчення своєї праці Митр. Іларіон пише так:

„Всі ті, що відроджують тепер Українську Церкву, ніякої новини не вводять, цебто вони роблять цілком канонічну роботу, за приписом 8 правила III Вселенського Собору, що наказує Церквам берегти все своє рідне”.

Ці слова покійного Митрополита Іларіона, на нашу думку, є дуже актуальні тепер, особливо на рідних землях України, коли знову відроджується з руїн Українська Автокефальна Православна Церква.

При кінці цієї книжки є поданий життєпис І. І. Огієнка (Митр. Іларіона) з обширними інформаціями про його велику наукову і культурну спадщину залишену українському народові.

Ця чепурно видана книжка (обкладинка Я. Каптія) є дуже на часі тепер, як для українського читача в Канаді й діяспорі, так і для висилки в Україну, де таких праць на теми історії й ідеології Церкви бракує, і вона може бути допоміжною в сучасний момент відродження Української Православної Церкви і національно-релігійного життя на Батьківщині.

Ціна книжки \$10.00, яку можна замовляти від Товариства „Волинь”, або в книгарні:

**Ukrainian Voice Bookstore
842 Main Street
Winnipeg, Manitoba, R2W 3N8**

НОВІ ВИДАННЯ ВОЛИНЯН

Про діяльність Інституту Дослідів Волині і Товариства „Волинь” у Вінніпезі, які постали в 1949 році, вже нераз писалося на сторінках нашої преси. Також час-до-часу подається в пресі про їх видавничу діяльність, яка до кінця 1990 р. охоплює 57 назв різних творів, як з ділянки Волинознавства так і з історії та культури України взагалі.

Тут годиться відзначити, що крім книжкових видань Інститут Дослідів Волині і Товариство „Волинь” видали 16 збірників „Літопису Волині”, 24 зразків історичних поштових марок, 6 зразків історичних карток-поштівок і 8 зразків різдвяних карток.

Не будемо тут вичислювати всіх назв видань, що ці вище згадані інституції видали за 41 рік свого існування, бо хто схоче про це знати, може довідатись з найновішого каталогу їхніх видань, що появився в 1990 р. й який можна замовити в Товаристві „Волинь”.

У цьому нашому огляді хочемо згадати особливо ті видання, що були видані чи перевидані в 1990 році, а цими виданнями є:

Митрополит Іларіон: ТРИРАМЕННИЙ ХРЕСТ зо скісним підніжком — національний хрест України. В цій праці відомий наш учений

і богослов Митрополит Іларіон, на підставі багатьох джерел доказує, що „трираменна форма хреста з скісним підніжком появилася в Україні досить рано, а з бігом часу все ширилася і зростала, глибоко входячи до церковного і народного життя..., а з 1569 року, з часу сильного впливу польського католицтва, зацпилася форма **трираменного** хреста з скісним підніжком, щоб відрізнити його від хреста католицького...”

„З бігом віків трираменний хрест з скісним підніжком став українським національним хрестом, особливо на землях Західньої України, глибоко ввійшовши до всього народного життя, і став прапором проти винародовлення. Такого хреста намалював і Т. Шевченко на церкві Б. Хмельницького...”

„Трираменний хрест з скісним підніжком, як видно з тих численних малюнків, що вміщені по українських стародруках, панує по всіх українських землях, а тому це хрест соборний український з найдавніших часів аж до сьогодні...”

Про це свідчать і всі ті матеріяли-джерела, що подані в цій книжці Митрополита Іларіона, яка є дуже актуальною саме в теперішній час, коли знову приходить відродження церковно-релігійного і національного життя в Україні.

Книжка має 100 сторінок друку і 43 ілюстрації. Ціна її 10 дол.

Другою книжкою перевидано вищезгаданими інституціями є мовознавча праця Івана Огієнка: **НАРИСИ З ІСТОРИЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: Система українського правопису** — Популярно-науковий курс з історичним наświetленням. Ця праця була видана в Варшаві ще в 1927 році і наклад її скоро розійшовся а попит на неї був великий. Тому її тепер перевидано, бо правопис і слівництво за цей час мало змінилися, а проф. І. Огієнко подає в цій своїй праці історичний розвиток української мови та правопису, як вони ступнево розвивалися, а також те, як західньо-українська мова розвивалася рівнобіжно з мовою в наддніпрянській Україні.

В передмові до цієї книжки проф. І. Огієнко подав, що „в українським культурнім житті немає, здається, другої такої ділянки, як правопис, де б стільки сперечалися та не погоджувалися...”. І тому далі Автор підкреслює, що „випускає цю книжку як першу спробу повної системи українського правопису з історичним освітленням...”

І ми думаємо, що з цієї праці скористають учителі українських (рідних) шкіл, студенти українознавства, а також усі ті, що цікавляться українською мовою та правописом.

Книжка має 216 сторінок, а ціна її \$15.00.

Третім виданням волинян є праця Ф. Ф. Онуфрійчука **ЗА ПРАВОСЛАВНУ КОЗАЦЬКУ УКРАЇНУ**. Книжка має п'ять розділів, які подають про Поділ Християнських Церков і устрій Православної Церкви; Від початків хрещення Українського народу до XVII століття на всіх прошарках України була тільки одна українська Свята Православна Віра; Українська Православна Церква під час Литовсько-польського панування; Берестейська Унія і 1000-ліття хрещення українського народу і Епілог — Князь Володимир і хрещення Русі-України.

Працю „За православну козацьку Україну” було видано напередодні 1000-річчя Хрещення України, а тому, що І-ий наклад її дуже

скоро розійшовся, минулого року вищезгадані інституції волинян перевидали її.

Кожний українець повинен цю книжку прочитати, щоб бути ознайомленим з історією наших церковних відносин.

Книжка має 60 сторінок друку і 19 ілюстрацій українських святинь та церковних діячів обидвох наших віровизнань. Ціна книжки \$10.00.

Четвертим виданням Інституту Дослідів Волині і Т-вом „Волинь” в 1990 році є науково-популярний збірник волинознавства „ЛІТОПИС ВОЛИНИ” ч. 16, який має 36 статей, більшість з них з Волинознавства. З цього збірника, як із згаданих попередніх збірників „Літопису Волині” можуть користати науковці-дослідники, а також і звичайні читачі, які знайдуть на сторінках цих збірників цікаві спогади, історичні та літературні нариси, передання цікавих легенд, чару старовини, яка дихає на нас своїм українським духом. Десятки авторів волинян чи тих, що проживали на Волині, діляться з читачами своїми переживаннями і глибоким враженням та ставлять перед читачем велику галерею постатей з минулого Волинської землі і сучасності.

Вважаємо, що „Літопис Волині” переходить особисті зацікавлення волинян, ним повинні цікавитися всі ті українці, які цікавляться історією і культурою всіх українських земель, що творять нерозривну цілість нашої батьківщини України.

У збірниках „Літопис Волині” дуже часто друкуються матеріали і про сусідні з Волиню регіони — Полісся, Підляшшя і Холмщину. Тому рекомендуємо ці видання читачам, бо вони гідні нашої уваги.

Число 16 „Літопису Волині” має 160 сторінок і 19 світлин та ілюстрацій. ціна \$15.00.

Всі вище згадані книжки а також деякі зразки історичних карток і марок (значків) замовляти, пишучи на адресу:

**Research Institute of Wolyn
P.O. Box 606
Winnipeg, Man., Canada
R2W 2K3**

Нова книжка:

ВИБРАНЕ

Із статей, проповідей і доповідей Протопресвітера С. Ярмуса, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, Канада, 1991, сторінок 412.

У липні 1991, накладом Т-ва „Волинь” у Вінніпезі, з друкарні „Українського Голосу” вийшла збірка праць о. д-ра Степана Ярмуса, під загальним заголовком „Вибране”. Збірка ця добре аранжована, тематично ілюстрована, а про зміст її в Післямові Редакційної Колегії написано:

Всечесний о. д-р Степан Ярмусь відомий своїми публікаціями читачській аудиторії так серед українців діаспори, як і в Україні. Крім того, його праця, а зокрема пасторальна філософія вже вийшла поза

межі українського світу й здобуває місце на полицях наукових бібліотек та книжкових каталогів. Він приваблює людей свободою, отже — оригінальністю своєї думки, і властивим йому лагідним, але й безкомпромисовим антропоцентризмом. Тому і одна і друга група домінує в усіх його творах, а запропоновану збірку — „Вибране...” вона об'єднує в ідеологічну цілість так з перспектив професійно пасторальних, як і філософських.

„Вибране із статей, проповідей і доповідей” протопресвітера С. Ярмуса — це, по суті, духово-релігійна читанка; тематично, це читанка універсальна, але принципово й послідовно горизонтальної релігійно-духової орієнтації. Всеч. о. д-р С. Ярмусь, як правило, (і це дуже вартісна риса його збірки!) уникає вертикально-теологічних абстаркцій, а натомість виводить читача на площину практичного євангельського альтруїзму; він радить їй/йому пізнавати Божественні правди силою особистого душевного досвіду, а одночасно й настоює, що людина — то потенційно велика сила, що вона вільна в усіх своїх виборах і діях, хоч вона істота завжди суб'єктивно відповідальна. Це, властиво, в цьому полягає особлива ціна й окраса людини, настоює Автор. А така духовна категорія, як святість — це просто природна доля людини.

Крім звернення уваги на особливе значення святкових переживань людини, тобто — на її істотне пересвідчення в усьому, що вона святкує, — Автор присвячує доволі уваги самій людині, процесам її переживань, а особливо заставляє читача ознайомитися з найосновнішим у людини, — з процесом її покаяння, бо від чесноти покаяння залежить усе інше.

Методологічно, предметом специфічного задуму збірки є роздумування про святкові теми Різдва-Богоявлення Господнього, час Великого Посту і пов'язані з ним теми гріха й покаяння; далі трактується предмет святкувань Великодня і П'ятидесятниці, свят на честь Богоматері та деяких Святих і пов'язану з ними категорію святости. Автор роздумує також про материнство і проблеми материнства, про християнський дім та про проблеми виховання; він торкається проблеми християнізації людини, наświetлює важливіше з істоти Православ'я та мислить про людину на тлі упадку марксизму/комунізму. Далі наводиться інше, що стосується людини нашого часу, а в доповнення подається короткі трактати, які стосуються царини філософії релігії.

Перечислене, — це дійсно релігійно-духова читанка енциклопедичного характеру, або — курс для практичного ознайомлення людини з релігійними істинами й нормами, якого бракує так українській людині діаспори, як і нашим братам/сестрам в Україні, бо вони в одному випадкові і в другому, виростили без основного релігійного виховання.

Випускаючи цю книгу в світ, Редакційна Колегія Інституту Дослідів Волині і Т-ва „Волинь” у Вінніпезі висловлює Всеч. о. д-ру С. Ярмусеві сердечну подяку за нагоду включити цю цінну збірку в каталог видань наших організацій.

Книжку можна замовляти в Інституті Дослідів Волині, або в Книгарні „Українського Голосу”. Вона — дуже вчасний матеріал для висилки в Україну.

**Редакційна Колегія ІДВ і
Т-ва „Волинь” у Вінніпезі**

3 ЛИСТІВ З УКРАЇНИ

Добрий день Всечесний отче Сергію!

Одержав від Вас несподіваного листа, практично я загубив всяку надію на те, що хтось зацікавиться моїм дослідженням щодо київського воєводи Адама Кисіля, життя і діяльність якого тісно пов'язані з Володимирщиною.

Раніше свого листа я писав секретареві Інституту дослідів Волині п. Іллі Онуфрійчукові з проханням чи є у них змога видати моє дослідження щодо Адама Кисіля. Тому що тут на Україні покищо на це дивляться скептично. Я думав що мій лист загубився і 27 жовтня відправив на адресу Інституту. Але як я бачу все стало на свої місця. Дякуючи панові Онуфрійчукові я бачу, що у Вашій особі знайшов ще одного однодумця і земляка який палко любить рідну Волинь. Над дослідженням Київського воєводи Адама Кисіля я працюю ще з однією людиною — Корзонюком Миколою Матвійовичем, який у тридцяті роки двадцятого століття спілкувався з відомим професором-археологом О. М. Цинкаловським, який родом з Володимира.

Мене вразило те, що Ви будучи на батьківщині через п'ятьдесят два роки не забули провідати це історичне місце на яке зараз мало хто звертає увагу.

Щодо такого жадливого виду труни яке Ви бачили в підземеллі, то така її історія. До 1963 року за нею доглядали і піклувались. Але рядом будувалось і виростало нове місто Нововолинськ що поряд з церквою. І щоб молодь цього міста не ходила до церкви, а вірила в майбутнє комунізму, партійними функціонерами було прийнято рішення про закриття Успенської церкви села Нискинич. Але якби її тільки зачинили! Озброївшись сокирами і молотками партійні активісти з дикою варварською люття вчинили погром іконостасу, розбили наполовину мармуровий пам'ятник Адаму Кисілю і скинули його на підлогу. Спустившись в усипальницю Адама Кисіля вони пробували витягти труну з підземелля на вулицю. Але труна дуже тяжка — зроблена з бронзи. Не маючи засобів для її підняття ними було прийнято рішення розбити труну. Їм вдалося лише розколоти верх труни. Потопилися сокири.

Зі злості на останок вони обірвали і порубали орнамент що прикрашав саркофаг і геральдичні фамільні герби, що находились посередині саркофага.

Особливо їм не давав спокою герб — тризуб. Тому вони за всяку ціну старались цей герб знищити і стерти пам'ять про нашу Україну. Але не все їм вдалось знищити на саркофазі. В верху саркофага італійськими майстрами був зроблений напис з вдавнених в бронзу букв. І їх не вдалось знищити партійними атеїстами.

Вчинивши такий варварський злочин в Успенській церкві села Нискинич у 1963 році партійні функціонери богослужіння заборонили. Церкву зачинили, а останній настоятель церкви отець Мелетій Панкевич лишився без засобів для існування.

Отець Мелетій Панкевич лишивши богослужіння в церкві не впав духом. Це була освічена і розумна людина, яка палко любила Волинь. Бачучи в якому стані і забутті знаходиться Успенська церква і труна з

останками Адама Кисіля, він ривниво став досліджувати історію її побудування Адамом Григоровичем Кисілем. Цим дослідженням о. Мелетій Панкевич займався на протязі шести років. Він дослідив і віднайшов родичку Адама Кисіля в поколіннях, що проживала в місті Борисполі Київської області — Шмарову Ольгу Володимирівну (дівоче прізвище Кисилевська), яка на підставі архівних документів зуміла доказати, що в церкві села Нискинич, захоронений її предок Адам Кисіль. Уряд України дав дозвіл на відкриття Успенської церкви. В липні 1969 року після шестирічної перерви була освячена і відкрита Успенська церква в селі Нискиничі. На відкритті Успенської церкви в селі Нискиничі була присутня родичка Адама Кисіля в поколіннях — Шмарова (Кисилевська) Ольга Володимирівна, якій духовенство церкви влаштувало урочистий прийом (доказом цього часу є фотокартки). Але незважаючи на подвижницьку працю про історію Успенської церкви в селі Нискиничі і її фундатора Адама Кисіля — партійні функціонери зі злості не допустили богослужіння в ній отця Мелетія Панкевича. Бачучи таке відношення до себе і до історії церкви зі сторони партійних атеїстів о. Мелетій Панкевич засумував і внедовзі помер, забутий усіма — жив бездітний (захоронений на кладовищі міста Володимира-Волинського).

Родичка Адама Кисіля в поколіннях — Кисилевська-Шмарова Ольга Володимирівна 1896 року народження, проживши 84 роки померла в 1980 році і захоронена на кладовищі міста Борисполя Київської області. Дітей своїх не мала.

Досліджуючи це генеалогічне походження Адама Кисіля в цьому році я віднайшов племінницю Ольги Шмарової-Кисилевської. Ця племінниця після смерті Ольги Шмарової-Кисилевської — зуміла зберегти документи на родовід Адама Кисіля. Ці родоводні документи виготовлені на підставі Київського та Санкт-Петербурзького архівів.

Коротенько опишу Вам хтож такий був Адам Кисіль.

Рід Адама Кисіля виходить з 1017 року від Київського воєводи Святольда, який у 1017 році захищав Київ від нападу військ короля Болеслава Хороброго. Сам воєвода Святольд загинув, а його родичі разом з іншими киянами були захоплені в полон, вивезені і поселені на Червенну Русь і Прибужжя. Походження Адама Кисіля від роду Святольда признано в королівській грамоті 5-го лютого 1646 року, при возведенні Адама Кисіля в рангу Київського каштеляна. З предків Адама Кисіля в історичних документах, які відносяться до Волині, згадується Олександр Кисіль, який бився в військах польського короля на війні з великим князем литовським Свидригайлом і жонатий був з княгинею Четвертинською. За військові заслуги цього Олександра Кисіля, синові його Микиті король дарував на Волині маєтки в селах Нискиничі і Дорогиничі. Внук цього Микити Кисіля, Тихон, волинський землянин, значиться королівським дворянином при королі Сигизмунді І. Син Тихона Кисіля — Григорій Кисіль подгог Володимирський приймав участь в Московських війнах. При Стефані Баторі він був польним секретарем, був тяжко поранений під Улою. Потім жив на батьківщині, користуючись увагою і почеснями, це видно з цього, що він був запрошений відомим князем Курбським, жившим в місті Ковелі. З 1593 року по 1614 рік був на виборній посаді Володимир-

ського підсудка. Жінкою його була Феодора Іваницька. У Григорія було два сини: Адам — будівничий Нискиницької церкви і Микола, який загинув у 1651 році в битві з козаками під Вінницею. Він попав зі своєю хоругвою у влаштовану пастку козацьким полковником Іваном Богуном на річці Південний Буг. На річці були прорубані в льоді ополонки, які були притрушені снігом і соломою. Під час бою козаки навели на цю пастку і багато польського війська потопилось, в тому числі був Микола Кисіль.

Адам Кисіль народився в 1600 році в своєму родовому маєтку села Нискиничі. Як син землянина Адам Кисіль одержав високу для цього часу освіту. Він вільно володів польською мовою, літературним говором цього часу, російсько-слов'янською мовою, не противився він і латині.

Крім цього, він також дуже добре був знайомий з історією, володів дарами ораторства, яке з успіхом приймалося на польських сеймах і в дипломатичних переговорах. Будучи уже дорослим Адам Кисіль по прикладу заможних землевласників Польщі і Волині цього часу, приймав участь у військових походах з сусідніми державами. Уже в 19 років приймав участь в битві під командуванням гетьмана Жолкевського під Оринінами. Приймає участь в битві під Цецорою. Потім він вступає під начальство гетьманів Ходкевича і Конєцпольського. Спочатку він служить в хоругві в розряді рядового, в числі товаришів по землевласництву. Років п'ять після 1621 року в битві з шведським королем Густавом Адольфом під Гнівом він уже начальник хоругви (кінний загін), де служать його родичі. Після смерті батька Адам Кисіль, на деякий час приостановив свою військову кар'єру і повернувся в своє рідне село Нискиничі для приведення своїх наслідних справ. Після смерті короля Сигізмунда III, 30 квітня 1632 р., він відправляється до його сина Владислава IV, з яким він особисто був знайомий і якому Адам Кисіль симпатизував, як людині яка виділялась благочестивістю до православних. Він прийняв участь в Конвокаційному з'їзді, який розглядав недостатки попереднього царствования. Потім приймав участь в Елекційному засіданні з'їзду і сильно піддержав кандидатуру сина Сигізмунда — Володислава. На цьому з'їзді між іншим були козаки-посли.

1632 рік був для Адама Кисіля вступом в політичну боротьбу Польщі і України. Майже 20 років він присвятив цій боротьбі, намагаючись примирити обидві сторони. Але це не вдавалось. З обох сторін чув він образливі речі і недовір'я. В Польському сеймі йому казали „схизмат” „здрайца”, а українці у відповідь на те що він української кості — казали „що кості українські, але обросли польським м'ясом”.

Після смерті свого брата Миколи Адам Кисіль на деякий час втратив добрі стосунки з Богданом Хмельницьким, але наближався час Берестечівської битви. Бажаючи душею не допустити до цієї кривавої різни Адам Кисіль вирішив діяти через посередництво, знаючи що в Берестечко в табір Богдана Хмельницького повинен прибути коринтський митрополит Йоасоф, який плыв на кораблі з Константинополя від патріярха Парфенія. Адам Кисіль поспішив з ним зустрітись.

Корабель перебув в річковий порт Устилуг (Володимирщина), з якого зійшов митрополит Йоасоф, якому даліше дорога пролягала

сухим шляхом. Зустріч Адама Кисіля і коринтського митрополита Йоасофа відбулась в церкві села Лудин (Володимирщина). Під час цієї зустрічі Адам Кисіль просив митрополита Йоасофа, щоб він вмовив Богдана Хмельницького не розпочинати військові дії під Берестечком, а прийти до згоди мирним шляхом. Митрополит Йоасоф передав слова Адама Кисіля Богданові Хмельницькому. Але Богдан Хмельницький не звернув на це увагу. Фінал берестечської битви був гірким для українського народу.

Адам Кисіль не зрадив віри своїх предків, тоді як майже вся українська шляхта на той час сполонізувалась. Мав добрі стосунки з Київським митрополитом Петром Могилою і матеріально фундував Києво-Могилянську колегію. Добився на Конвокаціонному з'їзді, щоб Київський митрополит був присутній на сеймах. З 1634 року королівським указом призначається комісаром комісії по козацьких справах. Останній штрих його політичної діяльності це переговори в Білій Церкві і підписання мирної угоди між Україною і Польщею. Але польська сторона порушила цю угоду. А Богдан Хмельницький тоді повів переговори з Московською державою. 1653 рік був найжахливішим для розтерзаної України. Бачучи, що справа йде до приєднання України до Московської держави, а українська Церква підпаде під зверхність московського патріарха, засумував і в розпачі помер 3-го травня 1653 року.

Був похований в Успенській церкві села Нискинич в труні свого брата, про що свідчить напис на труні.

Жінка Анастасія встановила йому пам'ятник і сама пережила Адама Кисіля на 36 років і померла у 1699 році. Захоронена в Петро-Павлівській церкві села Новосілки (Володимирщина) в підземеллі. Могила Анастасії була до 1970 року, але войовничі партійні функціонери могили зруйнували.

Адам Кисіль побудував п'ять православних кам'яних монастирів с. Нискиничі (Володимирщина — зруйнований в 1914 р.), с. Литовеж (Володимирщина — зруйнований 1914 р.), с. Максаки (Чернігівщина — зруйнований в 1930 р.), с. Гоща (Рівненщина — руїни 1943 р.), Могильно (Володимирщина — руїни 1914 р.).

Церкви — с. Нискиничі (Володимирщина), с. Могильно (Володимирщина), с. Кисилин (Володимирщина), с. Новосілки (Володимирщина), с. Носівка (Чернігівщина), с. Гоща (Рівненщина).

Побудував один православний собор в селі Максаках Чернігівської області — на місці цього собору зараз руїни і розмістили тваринницьку ферму для худоби. Зі всіх цих побудованих святинь у найкращому вигляді це Успенська церква в селі Нискиничях.

На зібрані гроші церковною громадою у 1969 році Львівські реставратори з великим зусиллям склеїли надгробну скульптуру Адама Кисіля. Реставрацією труни ніхто не займається. Просто немає людей зацікавлених в цьому, через необізнаність історії свого краю.

Щоб дослідити повністю діяльність Адама Кисіля треба ознайомитись з працею О. М. Цинкаловського „Стара Волинь і Волинське Полісся”. Без цього словника важко установити географічні назви сіл і містечок. Багато з них на сьогоднішній день зникли з лиця землі. Але я надіюсь, що пройде час й я зможу з нею ознайомитись.

Щодо Зимнівського монастиря, то його доля дуже трагічна. Трагедія наступила в вересні 1939 року, коли на території монастиря була розміщена артилерійська частина радянських військ...

Свою працю — дослідження про життя і діяльність Адама Григоровича Кисіля я присвячую світлій пам'яті отцю Мелетію Панкевичу.

Всечений отче Сергію, якщо коли будете у Володимирі, то запрошую, Вас, у гості.

Сам я народився на Володимирщині в селі Будятичах, що в двох верстах від Нискинич.

На цьому закінчую свого листа.

Бажаю Вам міцного здоров'я і душевного спокою.

Якщо будуть які-небудь питання, то пишіть, буду завжди радий відповісти.

На все добре, з повагою

Леонід

2 грудня 1991 року

місто Володимир-Волинський.

* * *

**Церква св. Миколая з 17-го століття в с. Лугдин, Володимирського р-ну.
Про неї є згадка у вищеподаному листі**

ПРО МІЖЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ

с. Терло, 4 вересня 1991 р.

Слава Ісусу Христу!

Шановні науковці і працівники Інституту Дослідів Волині!

Щиро дякую за вашу посилку, яку я отримав від вас 13 вересня. Також дякую вам за вашу безцінну працю. Своїми науковими працями, жертвами і трудами ви духовно збагачуєте нашу і безмежно дорогу для вас Україну.

У „Віснику” за вересень я прочитав повідомлення Управи Інституту Дослідів Волині про упокоєння д-ра Юрія Мулика-Луцика. З великим сумом прочитав я це повідомлення. Прикро, що такі світила нашої Церкви і вчені мужі відходять у вічність в сьогоднішній день, коли Україна встає з колін. Сьогодні, як ніколи, потрібні нам талановиті і мудрі сини України. Будемо і ми в Україні молитись за упокій св. п. д-ра Юрія Мулика-Луцика — вірного християнина і чесного працівника української науки. Дай нам Боже, як найбільше, таких працівників в винограднику незалежної України. Д-ру Юрію Мулик-Луцику — вічна пам'ять.

На Львівщині сьогодні настали тяжкі часи для Української Автокефальної Православної Церкви. Львівська обласна рада винесла рішення про передачу наших церков греко-католикам, як історичним власникам, — 20 серпня 1991 року. Народ наш, православний, не годиться з таким жалюгідним рішенням. Обласна рада дала приказ міліції вдертись в церкву м. Самбора. Було це зроблено вночі; підігнали грузовик КАМАЗ, тросом зачепили двері церкви, витягли, а вірніше вирвали двері із стіни церкви. З церкви винесли всю утвар, погрузили на грузовик і відвезли в невідомому напрямі.

До рішення обласної ради входять і мої дві церкви: в с. Терло і в с. Максимівка. Яка буде дальша доля моїх церков — невідома. В с. Терло налічується 10% католиків, а в с. Максимівка їх — 40%. Більшість віруючих відстоюють православну віру. Але ми боїмось несправедливого рішення і застосування державної сили і навіть зброї районної і обласної рад. Старосамбірська районна рада на чолі з Горбовим В. І., і Львівська обласна рада на чолі з Чорновілом В. М., стоять на позиції католицизму і відстоюють інтереси тільки католиків. Прикро, що демократична влада на Львівщині однобока і признає тільки греко-католиків.

Щераз щиро дякую вам за даровані книги і буду дуже радий отримати від вас і почитати щось історичне, наукове і релігійно-богословське.

З повагою до Вас
свящ. Ігор Знак

Україна — 292713, Львівська область
Старосамбірський район, с. Терло
свящ. Знак Ігор Олексійович

ТОВАРИСТВО „ВОЛИНЬ” У ВІННІПЕЗІ ВШАНУВАЛО ПАМ'ЯТЬ ЗЕМЛЯКІВ

*„Не забудьте спом'янути
Не злим, тихим словом”*

Т. Шевченко

Вже понад 40 років волиняни згуртовані в Т-ві „Волинь” і в ІДВ видають свій журнал „Літопис Волині”, яких вийшло 16 чисел, а 17 число друкують. Минулого року видали 3 праці: Митр. Іларіона — „Українська Культура і Наша Церква” та о. д-ра Ст. Юрмєя — „Вибране” і „В країні моїх батьків”. Щоб гідно відзначити ювілей 100-річчя поселення українців у Канаді видали ілюстровані плякати, картки та марки, присвячені цьому ювілеєві, які виконав мистець проф. С. Конаш-Конашевський. З проголошенням САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ всі свої видання висилають в Україну та не забувають тих, що відійшли у вічність.

В неділю, 3 листопада 1991 р. в Православному Соборі Св. Покрови відбулася ПАНАХИДА, яку відслужив о. прот. С. Семютюк, співав хор під кер. п-і Орисі Мельник. Серед спочилих були згадані: Митр. Іларіон, Митр. Андрей, єпископ Варлаам, прот. Тит Яковкевич, архієп. Іов Скакальський, єп. Олександр Новицький, архієп. Борис Яковкевич, архієп. Володимир Дідович, архієп. Сергій Герус, проф. Іван Власовський, проф. Олександр Грановський, Олекса Стефанович, Оксана Лятуринська, д-р Тиміш Олексюк, Сергій Полікша, Василь Васківський, Микола Музичко, Каленик Щерблюк, Марко Майборода, Захарій Кусин, Яків Горбатюк, Антін Кравчук, Борис Карпінський, Іван Довгаль, Василь Павлюк, о. Юрій Шклярів, Василь Підстригач, Іван Погайдак, Віра і Харитон Радчуки, Степан і Анатолій Матусевичі, Афанасій Проньчук, Іван Даценко, Михайло Даценко, Володимир Савчук, Анна Кришук, Ольга і Михайло Боровські, Анна Онуфрійчук, Аристрат і Марія Філіпчуки, Петро Олійницький, Іван Зачернюк, проф. Володимир Міяковський, проф. Юрій Пундик, проф. Анатолій Котович, проф. Юрій Перхорович, Олекса Матух, Яків Сташук, ген. Павло Шандрук, Варвара Панасюк, Яків Шевчук, Володимир Онуфрійчук, Олександр Онуфрійчук, Ліда Смовська, Петро Калішук, Пилип Горбатюк, Микита Котульський, Степан Сорочинський, Іван і Михайло Онуфрійчуки, Олександр і Ростислав Глужко, Григорій Ткаченко, д-р Михайло Данилюк, от. Тарас Бульба-Боровець, Марія Кушнір, Федір Одрач, Петро Волиняк, Дмитро Сачківський, Ростислав Волошин, о. Володимир Мисечко, Олександр Мисечко, Андрій Мисечко, д-р Сергій Кротюк, Павло Голощук, Іван Парханюк, о. Андрій Дубиновський, Петро Стрижовець, Яків Лавриченко, Анатолій Данилюк, Олена Грицюк, о. Микола Малюжинський, д-р Роман Сочинський, Петро Довгаль, Петро Ціхоцький, проф. Федір Білецький, Тетяна Новак, Іван Кравець, Наталія Глінська, Онуфрій Ковальчук, Юрій Скібенецький, В'ячеслав Зеленьчук, Юхим Бурачок, Омелян Омельчук, Зіна Борис, Микола Пісоцький, Орест Тарасевич, Афанасій Кунницький, Семен Антонюк, Василь Приступа, Анатолій

Кошлятий, Сергій Небожинський, Іван Тюхта, Анастасія Остапчук, Олег Штуль-Жданович, Ольга Новицька, Ізидора Косач Борисова, прот. Олександр Бонітенко, Богдан Дзівак, майор Василь Мулевич, Константин Варварів, Максим Скорупський, Михайло Чайковський, Володимир Добрицький, Євген Кришук, о. Аполінарій Туржанський, Софія Туржанська, д-р Василь Зайцев, Іван Павлюк, д-р Константин Бризгун, Олександра Шумовська, Ананій Микитин, Михайло Андрійчук, Степан Сокач, Ева Богданець, Захарій Демчук, Микола Кушнір, Григорій Міськовець, Адам Тритолук, Федір Дроздюк, Мефодій Микитюк, Іван Корнелюк, Никанор Корнелюк, Харитон Притула, Віктор Пилипюк, Павло Слоневський, о. прот. Василь Вітковський, Віктор Притолук, Женя Вітковська, Назар Дроздюк, Анатолій Домарецький, Василь Токарчук, Павло Ляшук, Віталій Павлюк, Віктор Сабаль, Омелян Костюк, о. Ростислав Панченко, Ольга Павлюк, Константин Онуфрійчук, Ліда Онуфрійчук, Микола Маринюк, Степан Жиглевич, Ніна Котович, Сергій Кошель, о. Роман Костанович, Йосиф Жиглевич, д-р Петро Рошинський, Олена Тетеренко, проф. Олександр Цинкаловський, Улас і Тетяна Самчук, Федот Сосюк, Йосиф Ярмусь, Валентина Кульчицька, Віра Гуменюк, Іван Гуменюк, Анна Ляшук, Євгенія Дублянська, Анна Войтюк, Зіновій Горинь, Олександр Капітанчик, Микола Новосад, Федір Ковальчук, єпископ Платон, інж. Федір Онуфрійчук, Женя Душак, Іван Богданюк, Володимир Єфімчук, Лаврентій і Таня Янчук, Ганна Семенюк, д-р Анна Рошинська, Юрій Черкавський, Юрій Козубський, Микола Богуславський, Ігор Шубський, о. Каленик Климчук, Ілля Ткачук, Юрій Петрушевський, Микола і Іван Завидюк, Ігор Чужач, Володимир Обізюк, Семен Фурсик, Ніна Бараболь, Люба Степанюк, Іван Попілевич, д-р Леонід Папара, Василь Потапчук, Ярко Боярчук, Петро Щудрак, Мокій, Марія, Юрко і Олександр Нестировські, Іван Козяр, Марія Волосевич, Федір Лавренюк, Валеріян Федорчук, кап. Святослав Шрамченко, д-р Петро Темянко, інж. Віктор Левицький, д-р Микола Пирогів, о. Петро Табінський, о. Федір Білецький, Микола Медведський, Федір Красевич, о. Йоаким Гаюк, Павло Штука, Василь Собко, Павло Горобець, Василь Штуль, Олександр Ганжук, Карпо Остапчук, Акуліна Павлюк, Василь Гайдук, прот. Мирон Кіцюк, Параскева Кіцюк, Віра Розова, Валентина Кіцюк, Петро Марчук, Павло Кришук, Яків Савицький, Охрим Матвійчук, Володимир Савицький, Михайліна і Микола Зваричі, Олександр Станчук, о. Філімон Кульчинський, Софія Щерблюк, Микола Стефанський, д-р Юрій Мулик-Луцик, проф. Іван Коровицький, Надія Бжеська, Анна Драпун-Букач та інших.

Ці імена відомих нам людей, що спочили в Бозі. До них молитовно долучемо великі хори усопших братів і сестер наших, які не тільки для себе жили, але жили і працювали для добра своїх ближніх — дітей Волинської землі і нашої матері України. Вони всі заслуговують нашої згадки і молитви до Господа Бога. Вічна їм пам'ять!

Присутній

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ за роки 1988, 89, 90 і 91

1. Бл. п. Михайлина Зварич	\$27.633,15
2. Марія Кротюк	4.000.00
3. Іван Дубилко	4.000.00
4. Анатолій Огієнко	1,550.00
5. Б. Назаренко	1.000.00
6. Ф. Королюк	1.000.00
7. В. Турченко	1.000.00
8. Шевченківська Фондація	1.000.00
9. Український Народний Дім	900.00
10. О. Семмо	550.00
11. В. Лозовчук	500.00
12. Г. Босий	451.45
13. П. Форманюк	335.00
14. Кредитівка Північного Вінніпегу	300.00
15. Г. Радчук	250.00
16. „Карпатія” Кред. Спілка	200.00
17. Д-р Ф. Тижук	200.00
18. А. Новосад	185.00
19. Л. Підстригач	160.00
20. Архiep. Анатолій	150.00
21. Т. Грицюк	150.00
22. М. Кусін	150.00
23. Д. Теркун	150.00
24. Т. Мельник	135.00
25. І. Флянт	100.00
26. А. Федчук	100.00
27. Д-р З. Матвійчук	100.00
28. І. Омельченко	100.00
29. Л. Онуфрійчук	100.00
30. о. прот. А. Тетеренко	100.00
31. Д-р М. Ярославська	100.00
32. І. Шевчук	72.00
33. Св. п. Архiep. Володимир Дідович	70.00
34. о. прот. А. Селепина	55.00
35. Митрополит Василій	50.00
36. Д. Степанюк	50.00
37. В. Самойленко	50.00
38. М. Горичок	50.00
39. А. Клекотюк	50.00

40. Л. Мулевич	50.00
41. З. Туржанська	50.00
42. П. Шайда	50.00
43. С. Лящук	46.00
44. С. Лантух	30.00
45. З. Семенюк	30.00
46. Н. Стефанська	30.00
47. Н. Аврамчук	25.00
48. Св. п. о. прот. д-р С. Герус	25.00
49. Б. Корсунь	25.00
50. о. прот. С. Кіцюк	25.00
51. Р. Слюзар	23.00
52. С. Личик	20.00
53. Л. Магусяк	20.00
54. Т. Остапчук	20.00
55. П. Пилипюк	20.00
56. о. прот. П. Сацевич	20.00
57. М. Боровик	20.00
58. С. Голуб	10.00
59. Т. Шляпак	10.00

Всім жертводавцям щира подяка.

Ніна Лугова,
бухгалтер-скарбник.

Не подані жертводавці, прізвища яких трудно було прочитати.

Зауважені неточності будуть виправлені в наступному числі „ЛВ”.

З М І С Т

Тоня Дем'янчук-Шалапай — Волині	2
АКТ проголошення незалежності України	3
Леонід Кравчук — Президент України	4
Протопресвітер С. Ярмусь — Волиняни за першого століття українців у Канаді	5
Картка-поштівка з нагоди 100-ліття поселення українців у Канаді	6
Прот. Д. Бурко — Архiepископ Степан Орлик	7
Н. Бурчак — Початки українського церковного відродження на Волині	10
А. З-ч — Пам'яті пастирів-мучеників	18
Володимир Рожко — Із історії Луцько-Володимирської Епархії УАПЦ на Волині	21
Потрійний ювілей Архiepископа Анатолія	25
М. Онуфрійчук — Служив народові й Богові	28
А. Капітанчик — Волинь в історіографії чужих джерел	35
Д-р М. Бойко — Перша друкована бібліографія на сході Європи	37
В. Рожко — З якого ми роду і кореня	41
Т. Горохович — Моя зустріч з рідною Волиню і ріднею	45
Сот. інж. І. Іванюк — Базар	49
Тарас Бульба-Боровець — Збройна боротьба України	62
Федір Цимбалюк — Початки повстанського руху Крем'янецького повіту на Волині в роках 1942-1943	76
Максим Бойко — Історіографія повстанського руху на Волині М. Скорупського	85
Г. Бухало — Музей-Заповідник „Козацькі могили”	90
Стефан Кухта — „Ой битим шляхом килиїмським...”	95
Тоня Дем'янчук-Шалапай — Кріпись народі мій	99
З. Туржанська — Доню вернись до моєї Церкви	100
Юрій Полальчук — Лорд Бетел і громадяни України	107
Романюк Іван Семенович — Випускники шкіл у Почаєві	113
Валя Петренко — Трагедія Дубенської тюрми (Спомин)	117
В. Рожко — Пам'яті нашого болю — Розстріли в'язнів Ковельської тюрми	124
Протопресвітер С. Ярмусь — Коротко про мої відвідини України	129
Юрій Покальчук — Робив, що міг	131
Богдан Стебельський — Перший український археолог у Африці	133
О. протопресвітер Петро Сацевич відзначений Шевченківською медалею	137

М. П. — Іван Дубилко співробітник ІДВ	140
Сергій Радчук — довголітній голова ІДВ	142
І. Левчанівська — Пам'яті моєї мами Олени Левчанівської	145
З. Туржанська — Сон-Спомин	151
І. О. — Бл. п. диякон Володимир Онуфрійчук	155
Протопресвітер С. Ярмусь — Юрій Олексійович Мулик-Луцик ввійшов у вічність	158
Володимир Шиприкевич — Бл. п. проф. Іван Коровицький	163
Юрій Турченко — Пам'яті мистця-патріота	166
УІБ — Пам'яті Марії У. Волосевич	170
Упокоїлася Софія Щерблюк	172
Надія Шаварська-Щерблюк — Церковний і світський хор у Дружкополі	173
Н. Волошко — З любов'ю до рідної землі	174
Відзначення ред. М. Подворняка	176
П. Д. — Вшанування І. Ф. Онуфрійчука	179
Тоня Горохович — Літопис Волині ч. 15	181
Т-во „Волинь” та ІДВ вшановують 100-річчя українців Канади	190
П. Данилюк — Нова праця Митрополита Іларіона	192
Нові видання волинян	193
Нова книжка: Вибране	195
З листів з України	197
Про міжцерковні відносини в Україні	202
Т-во „Волинь” у Вінніпезі вшанувало пам'ять земляків	203
Список жертводавців за роки 1988, 89, 90 і 91	205

